

పృథ్వీ భాగవతము.

(పృథ్వీరాజ ప్రబంధము)

రచయిత :

విద్వాన్ బీర్మీడిప్రసన్న,

వినుకొండ.

1966.

A.C.No. 14046

1.	స్వరూపస్కంధము	1
2.	చిత్రస్కంధము	27
3.	స్వయంవర స్కంధము	51
4.	ప్రణయస్కంధము	77
5.	రణస్కంధము	101
6.	నిర్వాణస్కంధము	123

కృతిస్వామి.

అద్భుతములగు నూహభరములఁ బిల్క. కనునోపని బెడంగు తెనుగు శిరము
మిక్కుఁగన్నులు దివ్యముగఁ దీర్చినట్లుండి. పొరువ శ్రీ నుట్టిపడెడు మోము
సిరియుం గవుంగలించె నన రుద్రాక్షున. నలరు నన్ననిఁజెడిగొలుసు గళము
పొడవు, పొడవునకొప్పెడు ద్రవ్యము దచ్చి. పండువన్నియనుండు నిండుమేనుఁ॥
బసదమ్మున సాహితీ పథములందు. నన్నయా? తిక్కనా? బోతనా? యటనెడు.
విభ్రమ మున దర్శనమిచ్చు విశ్వశాఖ. సత్యనాయక సుకవి చక్రవర్తి॥

(కృతిస్కంధము 11వ పుట చివరిసీసము)

ప రి చ య ము .

డాక్టర్ శ్రీ దివి కన్ల వేంకటాచధాని,

(యం. ఏ. ఆనర్సు) పి. హెచ్. డి.

కొన్ని నెలల క్రింద నాకు మధుమాసము కావ్యము టపాలో వచ్చినది. దానిని దెఱచి చూతునుగదా అందు మొదటనే గురువర్యుల శ్రీ విశ్వనాథకవి సన్మాన్లు వ్రాసిన పరిచయము కనిపించినది. వారందాకావ్యమునగల వ్యంగ్య సౌందర్యములు పదప్రయోగ రచనా పాటవములు ప్రదర్శించి కావ్యకర్త మహాకవియని నిరూపించిరి. ఆ పరిచయము చదివిన పిమ్మట కావ్యమును చదవకుండ నుండ లేక పోతిని. కావ్య పఠనానంతరము శ్రీ గురువుగారి పరిచయ వాక్యములందలి ప్రత్యక్షరము పరిమ సత్యమై భాసించినది. తరువాత కవిగారికి కావ్యమందినదని తెల్పుచు నా సంతోషము కూడ వెల్లడింపవలెనను కొంటిని. కావ్య మందెచ్చటను వారి చిరునామా కానరాలేదు, అందుచే నుత్తరము వ్రాయుట కుపేక్షించి యూరకుంటిని. పక్షము రోజులక్రింద ఆ కవిగారే యీ పృథ్వీభాగవతమును బంపుచు దీనికి నన్ను పీఠిక వ్రాయమని కోరియుండిరి. అంత మహాకవి కావ్యమునకు నా పీఠికయేలయని భావించియు వారి కోరిక కాదనలేక యీ నాలుగు వాక్యములను వ్రాయ సాహసించితిని. ఈ పని వెనుకటి నా యు పేక్షవలన వారికి గలిగి

యుండు కోపము నుపశమింపజేసి పశ్చాత్తాప పూర్వకముగా
క్షమనర్హించుటకై కావించు యత్నము లేకముమాత్రమే.

ఏతత్కావ్యకర్త శ్రీ బీర్నీడి ప్రసన్నగారు. కవి
కుటుంబమునకు జెందినవారు. ఆంధ్రవిశారద బిరుదాంచితు
లైన వారి తండ్రిగారు శ్రీ కృష్ణదేవరాయ ప్రబంధరాజమును
రచించినారట. వారి సోదరులందఱును కవులే. పరంపరా
సిద్ధమైన కవితా ప్రతిభకు తోడువారు విద్యత్పరీక్షయం
దుత్తీరులై తగిన పాండిత్యమును గూఁ సంతరించుకొన్నారు.
తెలుగు తనము వారికి నిసర్గసిద్ధము. దానికి విశాలమైన
జాతీయ భావము వన్నె కలిగించినది. ఆ రెండు భావముల
దోహదముచే పెంపొంది వారి కవితాలత పూచిన సురభి
కుసుమరాజ మీ పృథ్వీభాగవత కావ్యము.

ఈ కావ్యము నందలి వస్తువు సంయుక్తా పృథ్వీరాజుల
వృత్తాంతము. కవిగారు దీనికి పృథ్వీభాగవతమని పేరు పెట్టి
నారు. భారతదేశమందు నెలసిన మహారాజ పురందరులలో
పృథ్వీరాజొక్కఁడు. అతని పరాక్రమమౌదార్యము లసాధా
రణము లైనవి. మహమ్మదు ఘోరీని పలుసారులొడించి పరా
క్రమమును, ప్రాణములతో విడిచిపెట్టి యౌదార్యమును
ప్రదర్శించిన ప్రభువ రేణ్యుడతఁడు. అందుచే నీ కావ్యమునకు
పృథ్వీభారతమను పేరు పెట్టి యుండినచో శివభారతనామము
విన్న వారి కంతగా వింతకలుగక యుండెడిది. కాని కవిగారు
దీనిని భాగవతమని పేర్కొన్నారు. అందుకు పోతన్నగారి
భాగవతముపై వారికిగల యాదర విశేషమొక కారణమై

మున చిత్రనడిపిన చాత్యము స్వయంవరాగత వివిధనర
 పాల వర్ణనము యుద్ధానంతర వర్ణనము, జయచంద్రుని
 పశ్చాత్తాపము వారు కావించిన కల్పనలలో ముఖ్యములైనవి.
 రాజపుత్రవీరుల పరాక్రమము వర్ణించునప్పుడు వారెంత
 యుద్ధోన్ముఖులై వారియందలి యనైక్యమును సూచించు
 నప్పుడంత క్రుంగిపోయినట్లు కన్పింతురు. చెఱసాలలో సంయుక్త
 యుద్ధోన్ముఖులైనట్లు కన్పించుట సరిగా నా సమయమునకే
 పృథ్వీరాజుచుట్టేగి యామెను రక్షించుట, సంయుక్త పృథ్వీ
 రాజులు కారాగారమునుండి బయటి కరుదేరగనే చిత్ర
 యెదురై వారిని పుష్పమాలికాలంకృతులఁ గావించుట,
 సంయుక్త మగవేషముతోఁ దండ్రి కడకేగి యైక్యమువలని
 లాభములు వివరించుట చాందుభట్టు వృత్తాంతము ఈకావ్యము
 నందలి కథ కింతిం తనరానివన్నె చేకూర్చినవి. ఘోరీ, పృథ్వీ
 రాజు, సంయుక్తాది రాజకాంతలు, జయచంద్రుఁడు మున్నగు
 వారందఱును కావ్యాంతమున మృంతినందుటచేఁ గావ్యము
 విషాద మయముగ ముగిసినది. భారత దేశమందలి
 రాజవర్మల పరస్పర ద్వేషమును, అనైక్యమును ఈ
 విషాదాంతతకుఁ గారణములు. అనైక్యము దుష్ఫలి
 తములను వర్ణించుటతోఁ గావ్యము నారంభించుటయేకాక
 కవిగారు సంయుక్తచేఁగూడ దానివలని చేటులు చక్కగా
 విశదీకరింపజేసినారు. చివరికి గావ్యమును “హైందవావని
 యైకమత్యంబు కొఱకుఁ గన్న కొడుకుల కెల్ల నుగరముఁ జాచి
 అడుగుకొనుచున్న దిప్పుడు నరసినారె” యను ప్రబోధముతో
 ముగించినారు. అనైక్యములఁ దొలగించి యైక్యసంపదతో

నలరారవలెనని కవిగారాంధ్రుల కీ కావ్యముద్వారా చిరస్మరణీయము శిరోధార్యమునగు నుత్తమ సంక్షేపము నొసంగినారు.

ఈ కావ్యమునందలి వర్ణనలు శ్రోత్ర ప్రాతల మేలు కలయికతో, గూడి కవిగారి భావనాబలమును, సూక్ష్మ పరిశీలనమును లెస్సగా వ్యక్తము చేయుచున్నవి. స్వరూప స్కంధమునందలి సంయుక్త విరహ వర్ణనమును, కోకిలాదుల యుపాలంభములును, చెలుల పనవిహారమును ప్రబంధములందలి విరహ వర్ణనమును తలఁపునకుఁ దెచ్చుచున్నవి. “ఒక భామ చరణాహతి కళోకము రహించి యొకనాతి నృనుగీతి కొకటి పూచి” యను పద్యమున దోహదక్రియలు చూచింపఁబడినవి. చిత్రస్కంధమున భారతసాధ్వీ సుగుణములును, మహిమాను భావములును నిపుణముగా వర్ణింపబడినవి. సంయుక్త విద్యజ్ఞులు మెచ్చుకొన భారతసాధ్వీ మహామహిమనుగూర్చి దివ్యమైన కావ్యము రచించినదట! అందలి పద్యములే సందర్భానుగుణముగాఁ గవిగారు. మాటువేషమున నున్న చిత్రచేఁ జెప్పించినారు. భారతసాధ్వీ పవిత్ర శీలమును విశదీకరించుటలో వారు చూపిన యభినివేశ మెంతయు మెచ్చుకొనదగియున్నది. కావ్యమునం దెడనెడవారు సూర్యోదయాస్తమయములను జ్యోత్స్నాంధకారములను సంగ్రహముగఁ గథాసంబంధులుగను వర్ణించియున్నారు. స్వరూప స్కంధము నందలి (పుట 10, 11) వర్షశరదృతువుల వర్ణనము ఈముతువుల స్వరూపలక్షణములను వివరించుచు

నతిమనోహరముగానున్నది. పృథ్వీరాజు సంయుక్తను కారాగృహవిముక్తి నొనరింప ధిల్లీ నుండి బయలుదేరిన నాటిరాత్రి పదాఱు కళలతో, బ్రకాశించిన పున్నమచంద్రుని వర్ణన (పుట 81) సహజమును భావబంధురమునునై యొప్పగుచున్నది. చంద్రుడు “అర్కమేఘముల దయకు నందఃబోని కటికి నిరుపేద గుడిసెలఁ గనికరించె” అనుట కవిగారికి దీనుల యెడఁగల సానుభూతి మముమైన హృదయమును సూచించుచున్నది. పృథ్వీరాజు కావించిన సంయుక్త వర్ణనము (పుట 91, 92) ఔచిత్యబంధురమై యొకవంక నామె యప్రతిమాన సౌందర్యమును వేటొక వంక పృథ్వీరాజున కామె యెడఁగల పవిత్ర ప్రేమను లెస్సగాఁ జూటుచున్నది. సంయుక్త కావించిన కృష్ణోపాలంభన మందలి “జలముల మంచు బుంగల బుడబుడలలోఁ గూర్మంబు నడకల గొనబు చూపి” (పుట 88) యను సీసము మత్య కూర్మాద్యవతారములను ధ్వనింప జేయుచు పరమ ప్రౌఢముగానున్నది. సంయుక్తా పృథ్వీరాజుల వివాహము జయచంద్రుని విరుద్ధ భావముచే వైభవముగా జరుగుట కవకాశములేక పోయినది. ఆ మహారాజు సంయుక్తతో నశ్వమునధిష్ఠించి యరుగు నప్పుడు లతలు పుష్పాక్షతలను జల్లియు, శుక శారికాది ద్విజ సంతతులాశీర్వాదములఁగురియించియు కోకిలలు పెండ్లి పాటలు పాడియు, నభులును దరింగిలులును శుభతూర్యనాదములను బరగించియు నాలోపమును బూరించినవి. “బలు కొండ సఖునెక్కి గల గల ప్రవహించు సెలయేటి ప్రియురాలి వలపుచూపి (పుట 98) యనుసీసము పృథ్వీరాజు ప్రణయ

హృదయమునుబట్టి చూపుచున్నది. అతఁడు ప్రేయసికి కురు
 త్రేతమును వర్ణించి చూపుచుఁబోవుచుండ నతని చంక
 నుండిన పిడిబాకు జాతిపోయెను, అది యాతఁడు గమనింపనే
 లేదు. అప్పుడు సంయుక్తకుఁ గారణములేకుండనే యేదియో
 భయముప్పతిల్లెను. ఇది ముందు జరుగఁబోవు విషాద పరి
 ణామమునకు సూచనగా నున్నది. ఘోరీ సేనలు కనోజిపై
 దండెత్తిన సమయమున సూర్యుడ స్తమించెను. చీకట్లు నల్లడలఁ
 గ్రమ్మెరు. ఆకసమునఁ గాఱుమొయిళ్ళు వ్యాపించి కుంభ
 వృష్టి కురిసెను. ఆ వర్షమును సంగ్రామ దృశ్యముతో
 బోల్చుచు కవిగారు రచించిన సీసము (పుట 134) భావనిర్భ
 రమై యప్పటి భయంకర స్థితివేషమును సాక్షాత్కరింప
 జేయుచున్నది. ఆ వర్షము “పోరిలో రాసుతులఁ గోలుపోయి
 యంటుఁబడ్డ భారతాంబను శుచిపరచిపోవ నభ్రగంగయే
 దిగివచ్చినట్లుండెను.” ననియు నప్పుడు భరతమాత యాశో
 చంబుఁబాపుకొనగ దానమాడిన దొడ్డ ముత్తైదువట్టులుండె
 ననియుఁ జెప్పట కవిగారి భావనా సౌష్ఠవమునకు బరాకాష్ఠ.
 స్వయంవర స్కంధమున స్వయంవరాగత వివిధ దేశావసీ
 పాలుర రూపగుణశీల వర్ణనమున్నది. ఈ వర్ణనము నడుమ
 నవయుగలంబోదరరాడ్ధపుని ప్రసక్తికలదు ఇందుఁ జక్కని
 హాస్యగసము విండారియున్నది. ఈ హాస్యముతోపాటిది
 కార్యారంభమునం దవశ్య కర్తవ్యమైన శాంభవి తినయుని
 స్మరణమునకుం గూడఁ దావొసంగి సంప్రదాయమును
 బోషించుచున్నది. చిత్ర యందఱు రాజులను వర్ణించి యతి
 సమర్థుఁడును ధనశకూల ధరుఁడునైన యొక వృద్ధుని సం

యుక్తకు జూపి యతనికి నమస్కరింపుమని హెచ్చరించెను. ఆ వృద్ధుడు సామాన్యుడుగాఁడు. అతడు పరిమేశ్వరవరకృపఁ బ్రసన్న విజయాల దొడ్డుగాఁగన్న సంతోష విభుడు. విశ్వ నాథవారి శాశ్వత భక్తుడు. సంయుక్తకు వరుసకు దాత కాదగినవాఁడు ఈ వర్ణసలోఁ గవిగారి యాత్మవృత్తాంతము చక్కగా వ్యంజిత మగుచున్నది. ఇచ్చటి పదములందలి యరాంతర స్ఫురణ కవిగారి రచనాప్రౌఢికి దార్ఙ్గాణము. ఈ వృద్ధుని పిమ్మట నీల్మకూర్పాసపునీచు వర్ణన మున్నది. అతఁడధరమందుఁ దేనె యంటిగిలో విషంబుగల మహాసాత కుఁడు. ఇతఁడుకూడ నెవ్వరోకాని కవిగారితో సంబంధము కలవాఁడే. ఇట్లు కథాసందర్భమున నాత్మీయాంశద్యోతకము లగు విషయములఁ జొప్పించుట కవిగారి యసాధారణ ప్రతిభా పాటవమునకు దార్ఙ్గాణమై యానందము గొల్పుచున్నది.

ఈ కావ్యమునందుఁబాత్ర పోషణమునఁ గవిగారు చూపిన నేర్పు ప్రశంసా పాత్రముగా నున్నది పృథ్వీరా జసామాన్య పరాక్రమాదార్యముల శాలవాలమైనవాఁడు. ఏకపక్షీ న్రతమునందును, పరకాంతా పరాజ్ముఖిత్వమునం దును శ్రీరామచంద్రుని కెనయైనవాఁడు, అడవిలో, చిత్ర కును అతనికి జరిగిన సంభాషణ మిందుకు సాక్ష్యము. కన్ను లకు గంతలు కట్టుకొని సప్తభాండములను గొట్టునట్లు నటించుచు శబ్దమునుబట్టి ఘోరీతల నెగురఁగొట్టుట యతని ధనుర్విద్యావై శారద్యమునకు నిదర్శనము. సంయుక్త పవిత్ర ప్రేమకు బట్టుగొమ్మ. ఆ ప్రేమచేఁ బ్రేరితమై యామె

తండ్రి భావమునకు విరుద్ధమని జంకక పృథ్వీరాజు ప్రతిమ
మెడలో స్వయంవర కుసుమమాలికవేసి తన హృదయ
నైశ్చలమును సాక్ష్యత్వమును జాతినది. మగవేషమున
దండీకడ కరిగి యైక్య సందేశము నొసంగుటయు యుద్ధమున
నొక సందర్భమున బతి ప్రాణములఁగాపాడుటయు నామె
ధైర్యసాహసములను జెప్పక చెప్పచున్నవి. యుద్ధమున బతి
మరణించిన సమయముననే యంతిపురమున నామె యను
వుల వీడుట దివ్యమైనది. చిత్రయువతియయ్య నామె
వేషాంతరమును స్వీకరించి పృథ్వీరాజు కడకరిగి యతని
హృదయము నెఱింగి వచ్చుట యామె సఖి ప్రేమనేకాక
సాహసమునుగూడ జాటుచున్నది. సంయుక్తా పృథ్వీరాజులు
చెఱసాల విడిచి యరుగు నప్పుడామె యెదురై పల్కినపల్కు
లామె హృదయ పాత్రమున నిండారియున్న సఖిప్రేమ
నొల్కబోయుచున్నది. చాందుభట్టు కవియేకాక కార్మి
దఱుఁడు. అతఁడు చూపిన రాజభక్తి యప్రతిమానమైనది.
జయచంద్రుడు పృథ్వీరాజునెడఁగల ద్వేషభావముచే దన
కూతు సౌఖ్యమునుగాని తన దేశాభ్యుదయమును గాని పో
కింపక ఘోరీ నాహ్వానించి పరమ నైచ్యమును బ్రదర్శించి
నాఁడు. ఆత్మజయను ననురాగమిసుమంతయు లేక కారాగృహ
మున బంధించినాఁడు. కూతురువచ్చి యైక్యమును బోధించి
నప్పుడాతఁడామె మాటలు పెడచెవినిబెట్టినాఁడు. ఘోరీ సేనలు
కనోజివైబడినప్పుడు కాని యా మాటలందలి యాధార్థ్య
మతనికి బోధపడినదికాదు. చివరికతఁడు తనతప్పును గ్రహించి
పశ్చాత్తప్తఁడై పొంగి పొరలివచ్చుచున్న గంగానదిలోబడి

యనువులు విడచినాడు. కావ్యాంతమున నతుడు వ్యక్తము చేసిన పశ్చాత్తాప మనెడి యగ్ని యాతడు పూర్వమున రించిన పాపమునంతను భస్మసాత్కృతము కాపించి యాతని భవష్యద్భారిత భూపాలుర కైక్య సందేశము నొసంగునదుపదే ప్రగా దీర్చిదిద్దినది.

“మేలొగావుత! నీకు సోదరులకున్ మిమ్మెప్పు డేడ్పించుచున్ మీలోనున్న విభిన్న భావములు భస్మీభూతమౌ గాత! యీ కాలంబందు మాతొక్క మాటయతోఁగంజాక్షుఁడుదూర్భాతుఁడై శ్రీలోమన్ దలయొడ్డుగాత! జనయిత్రీ! నేఁ బ్రయాణించెదన్”

అనునది భరతమాతను గూర్చి యాతని తుది ఆకాంక్ష.

ఈ కావ్యము వీరకరుణ శృంగార రసప్రవాహములకుఁ గూడలియైన ప్రయాగ. స్వరూప ప్రణయ స్కంధములందు వరుసగా విప్రలంభ శృంగారములు పోషింపబడినవి. రణ స్కంధమున వీర రాద్రములును, నిర్యాణ స్కంధమున కరుణమును గానించుచున్నవి. హాస్య బీభత్సములుకూడ నొండు రెండుచోట్ల నున్నవికాని వాని నంతగాఁబరిగణింప నక్కఱలేదు. చిత్ర మారువేషమున సంయుక్తను పృథ్వీ రాజును గాంచి ప్రసంగించి నప్పటి సందర్భములు రూపకోచితములై రమణీయములుగా నున్నవి.

ఇంక నీకావ్యమునందలి శైలిని గూర్చి రెండుమాటలు చెప్పి విరమింతును. కవిగారు ప్రతిభావంతులు. ప్రతిభాను

గుణములైన వ్యుత్పత్త్యభాసములుకూడ వారికిగలవు. వాలో
 భావనాశక్తిపరిపక్వమైనది. వారుకావించిన వివిధవర్ణనలయందే
 శక్తి మహత్వము సర్వతోముఖముగా గోచరించును. వాళ్లే
 వర్ణన లన్నియు కథాసందర్భమున కనుకూలములును
 ఔచిత్య పూరితములై యింపునిపుచుండును. శృంగార
 మును వీరివలె నిగ్రహవంతముగను ఔచిత్యపూరితముగను
 వర్ణించునేర్పు ఇతరులయం దరుమగా గానిపించును. లలిత
 జాతీయ పదప్రయోగకౌశలము వారికి సహజసిద్ధము. అనవసర
 సమాసాడంబరమునకై ప్రయత్నింపక వీరుమృదుమధుర పద
 విన్యాసముతోడనే నిశితములైన భావములను గూడ జక్కగా
 వ్యక్తముచేయు యత్నింతురు. అందుచే వారి పద్యము
 లన్నియు ధారాశుద్ధి సంభరితములై చదివిన కొలది చదువ
 వలెనను నుత్కంఠ కలిగించుచుండును. కుశితగతిగల పద్య
 మొక్కటియు వారిరచనలో గోచరింపదు. “దొంగుర్లుగూసి”,
 “గెలుపుల వింతలాడి”, “నోరుండ నాలుక దీసినాడు” “వలపు
 రాపిళ్ళు” మున్నగుప్రయోగములు వారికి తెలుగుభాషపైగల
 యధికారమును జాటుచున్నవి. చాందుభట్టుచేతను మహమ్మదీయుల
 చేతను హిందూస్తానీ పలికించుట సందర్భోచిత
 ముగానున్నది. రణస్కంధమున మరణోన్ముఖులైన హిందూ
 మహమ్మదీయ యోధులకు జరిగిన సంభాషణమును
 స్వయంవరమున జయచంద్ర సంయుక్తలకు జరిగినసంభాషణ
 మును చిత్రా సంయుక్తా పృథ్వీరాజులకు జరిగిన సంభాషణ
 ములును సహజములును సరసములునై యొప్పారుచున్నవి.
 కవిగారచ్చటచ్చట నాడిన “కారే కవితా కళాధ్యులుచిత

వ్యాపార పారాయణుల్ - “ఎవడు దొరకు నవకాశమును
 కడద్రోసికొనును?” “ప్రియులు దరిలేని యప్పుడా పెరిమ
 లేము! చెంత నిలుచున్న యప్పుడీ సిగ్గులేము!” - “వనమే
 జీవన మెండమావులు సుమీ వాంఛా నిరూఢార్థముల్!” -
 “చెలాయించదె రాతు మెత్తనగు నేనియు గుఱ్ఱము మూడు
 గాళ్ళతో?” - “గ్రీష్మములో, గీలికి గాలితోడ్పడిన సామ్యం
 బయ్యె నీనాటికిన్” - “మనసులేనట్టి ప్రతిమఁదెచ్చినది
 యద్ది. ప్రతిమ లేనట్టి మనసుఁదెచ్చితివినివు” - “వృత్తితలపు
 బొమ్మకుఁదాళి గట్టెదేలి?” మున్నగు వాక్యములు వారి
 లోకజ్ఞతను. భాషామర్మజ్ఞతను వ్యక్తము చేయుచున్నవి.
 సహజ సరళముగా రచన సాగించినను పేలత్వమునకుఁజోటీ
 యక ప్రౌఢ సుందరముగా దానిని వెలయించుప్రజ్ఞ కవిగారికి
 వలె నితరుల కెందటికో యలవడని యపూర్వ కాశలము.
 కొన్ని కథా భాగములును గంభీర భావములును వ్యంగ్య
 ములు కావించి పఠితుల కానందము చూపించుట వారి
 కావ్యమునఁబెక్కుచోట్ల కానుపించును.

మొత్తముమీద రచనా కాశలములో భావగాంభీర్య
 ములో పదప్రయోగ పాటవములో రసపాత్ర పోషణములో
 నీకావ్య ముదాత్తమై ప్రశంసాపాత్రముగా నున్నది. అచ్చ
 టచ్చట స్వతంత్ర ప్రయోగము లొండు రెండున్నచు అపి
 రసమునకు భంగకరములుగా లేవు. కవిగారు కావ్యమును
 గురువుగారి కంకితముచేయు సంకల్పము వెల్లడించినారు. అది

యెంతయో యుచితముగా నున్నది. అప్పుడు శ్రీనాథుడు
 ఉన్నట్లు.

“కలుగు బదియూట వన్నె బంగారమునకు
 బద్మరాగంబుతోడి సంపర్కలబ్ధి”

హైదరాబాదు. ౧౧-1-67.

(Sd.) దివ్యశర్ల వేంకటాచధాని.

సత్యసూక్తి

శ్రీ ముద్దులపల్లి సత్యనారాయణశాస్త్రి,
అంధ్రాధ్యాపకులు,
యస్. యస్. యస్. కళాశాల,
నరసరావుపేట.

“రతిరీతివీరవననా ప్రయేవ శుద్ధాపి వా జ్ఞదేవరసా;
విరసా పాలంకృతిరపి న రోచతే సాలభంజవ”

ఈ సుభాషయోక్తిని యొక వరససహృదయుఁడు వచించినాఁడు. ఇది శ్రీకాలదార్శమైన సత్యసూక్తి. హృదయ భూస్యమగు యాకృతి కెన్ని భూషణములున్నను నవి భీషణములే. వరససహృదయ యగు లేజవ్యని కయ్యవి విభూషణములై విశేష విచ్చిత్తిని చేకూర్చును. ప్రణయరస నిర్మలయగు కాంత రతివేళల భూషణ హీనయయ్య నైజములగు హావభావ విలాసముల చేసినే నియు నలరింపఁ జాలను. వింపయగు కాంత బహుభూషణముల భూషితయయ్యు నియ హృదయము ప్రణయ దోలికల తెచ్చుఁ జాలదు. ఒట్టే రసవత్సా-వ్యము సహృదయ హృదనూనందము చేర్చును. పైపెచ్చు రసనిర్మలకు నిరాభరణతయే విశేష సౌందర్య సందాయక మనుట నిర్వివాదము. ఈ దృష్టితోడనే యొక మహాకవి ..అకుంఠమ కలంకితౌజ్వల కచోల మి త్రేక్తితే నిరాభరణ సుందర శ్రవణపాశముగ్ధు ముఖమ” అని విస్మయసౌందర్య మాధురిని సూచించినాఁడు.

ఈ మాధురి కావ్యగతిమై మొప్పుట కంతరంగ బహిరంగములగు రస-భావ-శబ్ద సంఘటనల యానుభూర్ని సమైక్యము ముఖ్యకారణము. ఇది విద్విష్టమై విస్మయమై పటిష్టమై యవదానించుటకు రచయిత లేఖని లోని విలక్షణ చైతన్యశక్తియే విమితము. నాదసౌష్ఠ్యమగు శబ్దముల నేరికొని వానిమూలమున తనహార్దభావములను వ్యక్తి కరింపఁజేయు నైంద్రజాలికశక్తి యొకానొక కవికి

మాత్రమే వాగ్దేవి నేకరించి నమస్కరించును. అదియే మహాకవిత్వ ప్రసిద్ధి విమి త్తమై సర్వసహృదయ హృదయాకర్షణ చణమై చెన్నాడును. ఈ విషయము నొక నాదబ్రహ్మవేత్త "రమణీయాక్షిపరా-కృతిం బొలుచు వర్తతేజీ వీణానులాపము చేయు గతగించి యందు నిజబింబంబొప్పు యచ్చామృతత్యము నాత్మప్రతిపాద కత్యమును తద్యర్థాభియందెల్లి పూర్ణము గావించెడి వాణి ....." యని వచించి నాడు. ఇట్టివాణి దివ్యవీణలాపము వలె పారకత్రోత్ప సమ్మోహకమై యొప్పుట రససిద్ధుల కనుభవైక వేద్యము. ఇట్టికావ్యమే బ్రావ్యమై భావ్యమై, యొప్పును. ఇట్టికావ్యమును గూర్చియే యిది వీవ్రయత్నము.

"కిం కనే వ్రన్య కావ్యేన కిం కాంచేన చుష్మతః పరస్య హృదయే లగ్నం న మూర్ఛయతి య చ్చిరః"

ఒకానొక శబ్దబ్రహ్మవేత్త హృదయోద్గీర్ణమగు వీహక్తి నత్కావ్యవక్షిమును సిద్ధాంతీకరించుటకు సర్వదా సమర్థము. ఎందఱెంద రెన్ని కావ్యలక్షణములు చెప్పినను, పైవచనములకు కాదిను లాక్షణికు లందఱు. కష్టలందఱు, సహృదయు లందఱు. విమర్శకు లందఱు, హృదయవృందన చేయఁ జాలని కావ్యము-తంక్రలుతెగిన వీణయ రంధ్రములు మూసిన వేణువు. లావణ్య భాస్వమగు లాపకి. అనఁగా వికలత-విలప్తక-వికాన్యతలు మూఱుమి పరి విషయమున సమానములే యనుట. వైకల్య-లోప-కాన్యతలు పాపగతుండ వస్త్ర నిర్మాణముగావించుట కవిదర్శము. అట్టినిర్మాణము సగళిత వేదాంతరమగు పరిక్షితజాగృతివైననే యారాధనచి యుండును. అజాగృతి, కావ్యజ్ఞాని కరములోని కల్పవృక్షము. అది శక్తియనునాలవాంఛన మద్యుంచి, వంయమన మను నాలంబమును వంటికొనలు పొగుచుండును. ఈ సూత్రమును పురస్కరించు కావియే పెద్దలు కవివి ఋషి యనిరి. "నా న్యుషిః కరుతే కావ్యమ్" యనియును మఠారముగ మద్దోషించిరి.

అట్టిజాగృతి విచారదీపమువలె వెలుగొందుచున్నచో కావ్యము నచేతవమై వచేతశ్చేతఃపరివలనము చేయగలదు. లేనిచో లేదు. కాని యిది ప్రతికపికిని శౌంతపొమ్మకాదు. అది జన్మాంతరసంస్కారలభ్యము. నముదాత్తపుణ్యఫలము. అదియే సుకవిత్వమునకు మూలభీజము. అదియున్ననాడుపురుషకార మెంతయైన లాజించును. వదీజవంతుడగు హాళికుని వత్తేత్రకృషి పనుగ్రఫలము నందించుటయు, తోక్తుహృదయసంత్పత్తినిఁ జేహారుటయు బహుదాదృష్టియే కదా !

అస్తితి యస్త వ్యస్తమైవ వాడు ఉపాయోపేయములకు నైక్య ముండదు. కనుకనే యధికవ్యుత్పన్ను లను కొనఁబడు రచయితల రచనలు మందకొడిగ నుండుటయు. సంతగా ననుకొనబడని కొంతమంది రచనలు జవనత్వములతో పారకప్పుదయకేత్రములపై లంఘింపఁగల జాఁమితతనోప్పారుటయు తటస్థించుచున్నది. ఈ రహస్యము నిష్పక్షపాతులగు సహృదయులకు సార్వత్రిక వత్తము. కావుననే యాయుదాహరణలు వజీవకావ్యముల నాలోకించినపుడు పరవశులై యానందించుదు. తత్కర్తలకు గజోత్పవములు గావింపవలెననియు. సనకాభిషేకములు చేయింపవలెననియు. సుజ్ఞాతలూగుదురు. సపక్షపాతులగు సహృదయులకు కిది యేకాంతవత్తము. పాసము వారు తదానందమును విహర్షితము చేయఁజాలరు ఏలకోలోలోన గ్రుక్కుకొందురు. ప్రార్థిములోని ప్రేమిత్వమున్న నిట్టిదే. అస్తు. ప్రకృతము ననుసరింపము.

ఈ ప్రసన్నకవిగారి ప్రముఖరచనలలో నీ వృత్తీభాగవతము రెండవ కావ్యము. మొదటిది మధుమానము. కవిగారి కోర్కెను పురస్కరించుకొని ఈ రెండింటిని ప్రదమమున నాపాతముగఁ జదివితినీ. పిమ్మట వాకోర్కిని పురస్కరించుకొని యామూలయాదము పఠించి చదువునపుడు కవివ్యుత్పన్నతను పరిశీలించుతలంపు నా మనస్సున గల్గినది. చదువుచుండ నదేదో యొక శక్తి నా మనోగతిని విరోధించి దాని కానందపరివేషము నల్లసాగినది. పరిశీలనవృత్తి పరాస్త మైనది అనినది పెదవిచిరువదోగా నది కొరుకుడు బడినది. నరనత్వ మువ్వెట్లుగా నలముకొని తల యూపించినది. అంత్యాణే యిది రసవత్కావ్యము. సత్కావ్య మనిపదేవదే పలికినది. ఇట్టి ఏమోహావ వాసనాంహస్యమే కావ్యమున కుంపించిన ప్రాణరర్పముని లాక్షణిక వాక్కుల యుద్దోషలు వినిపించినవి అంత గుణాః పూజాస్థానం - గుణేషు సచ లింగం వసయః"యను ప్రాక్షన కరుణకవి చందేశము పాఠార్పించినది. ఈ వృత్తీభాగవతమున రసవత్కావ్య ప్రాణ రర్పము కీరననవీకన్యాయమున వలిన్యస్తమై యలరాజుడున్నదిని వదేవదే శాసుభవమునకుగా సాగికది కనుకనే యీ వృత్తీభాగవతము మహాకావ్యమనియు కావ్యకర్తమహాకవియనియు నిశ్చయించి యీ 'సత్యసూక్తి'ని సహృదయ ననుక్ష ముననుచుటకు సంకల్పించితిని.

ఇందలి కథ చారిత్రకము. చరిత్రనుండి యీ కథారేఖను గైకొని యీ కత్తిని ప్రసన్నదృష్టిలో తన మనీషకుఁదోచిన మాణువుజనులచి యీకావ్యమును రచించినాడు. తన కవవరిమచిదోచిన కర్ణవల ముక్రించి యీ కావ్యసుందరిని రచించినాడు. అచి-ఇచి యెంతవఱకు సముచితమునా రచవారీతి యెట్టిది:

మడికారపుమాట యేమి? కావ్యాంగములెల్ల నిట నెంతవఱకు నిర్వూహ్యములు? అపూర్వము మెట్లున్నది? ఇత్యాది విషయముల మాత్రము స్థావరపులాః న్యాయమున స్పృశించుటయే యిట నా కర్తవ్యము.

చారిత్రక కథ :

భారతదేశపు టత్తరభాగము వీరవతులకు కాణది. అందు లనపుత్రులు సానఱదీరిన జాతిరత్నములు. వానిలో పృథ్వీరాజుక సముజ్జ్వలవశ్రము. ధీల్లీ రాజువాని. కనోజీ కాన్యకబ్దు. నగరాధిపుడైన జయచంద్రునకుఁ బృథ్వీరాజునిన గిట్టదు. కాని జయచంద్రు నేత్రైక పుత్రిక సంయుక్తి యీ ధీల్లీ నాయకుని వలచినది. ఆతఁడను నీమెను ప్రేమించినాడు.

సంయుక్త నెచ్చెలి 'చిత్ర'. ఈమె సార్థకనామధేయ. మౌనివేషముఁ దార్చి యశ్వము నధిష్టించి మృగయావిహార తత్పరుడైన పృథ్వీరాజును కానలోఁ గలిసినది. సంభాషణ సాగించి, యాతనికి సంయుక్తపై గల ప్రగాఢ ప్రేమను గ్రహించినది. మఱివచ్చి సంయుక్తకు సర్వము వివరించి యామెను సంతనిల్లఁ జేసినది.

జయచంద్రుడు పుత్రికకు వివాహముఁ జేయఁబూని స్వయంవరము సాటినాడు. రాజులెల్లరేతించిరి. పృథ్వీరాజు నవమానిపు తలంపుతో నాఁచి ప్రతికూతి ద్వారము కడ నుంపఁబడెను. స్వయంవరము సాగినది. చివఱకు స్వయం వరదానజము ప్రతిఘటంబయినే తైపేసినది రాజు లేగిరి. అప్పటి విరాటపుత్రికలు హరిణ్యక ప్రహ్లాదులు. పలికెను సంయుక్తను కృష్ణజన్మస్థానము. అది పృథ్వీరాజువతియు కొంతనార్థికత నాధించినది.

స్వయంవర వృత్తాంతమెల్ల పృథ్వీరాజు చెవిఁజేరినది విసిగి వేసారి విలవించి . విలవించి కారాగారముననే యాత్మార్పణకు నన్నద్దయైన సంయుక్త బుక్కణి కళ్యాణపురీతితో ధీల్లీదేరి మహారాణియైనది.

పుత్రికావహరణమునకుఁ గురితుడైన జయచంద్రుడు స్వయముగ సాధింపలేక పృథ్వీరాజుచే పూర్వ మేను మాను లోడింపఁబడిన మహమ్మదు ఘోరిని పురికొల్పినాడు. ఇట్లు కలిసిన యీ యుభయుల వైద్యములు పృథ్వీరాజును బంధించినవి.

పృథ్వీరాజు నొద్ద ఆస్థానకవి చాందబట్టు. తమరాజును రక్షింపసేంచి యాతడు పక్షివేషమున మోరీని సమీపించినాడు. ఢిల్లీపతి కరవిద్యావైపుణ్యమును వేక్షించి యానందించుడని యుద్వేదించినాడు. వప్తపుట జేదన విద్యా ప్రదర్శనకైతివమున చెఱుచాలనుండి పృథ్వీరాజును సభకురప్పించి ధనుర్పాణము చేతికప్పించి పంజ్జి చేసినాడు. ఆన వప్తపుటయితో నహా మోరీ శీర్షము నైతము నొక్కప్రేటుననే డల్లినది. మహా వృద్ధీయుల శత్రువృద్ధి దోషము సంభవమునుపేలాతని యాత్మశత్రుము పృథ్వీరాజును న్యర్హసీమకుఁ జేర్చినది. ఆచారవినిన సంయుక్తశయ్యనుండియే నహదర్శ చారిజేయై పతి ననుగమించినది. ఢిల్లీ రాజ్యము మహా మృద్ధీయుల చక్రమైనది.

ఆ యపూర్వ కృతజ్ఞుడు మోరీ మరణమునకు యుద్ధము పురికొల్పిన జయచంద్రుడే కారకుడని యెంతయోతనిని నైత మంతమొందింప నాయత్తులైరి. ఆచార విన్న జయచంద్రుడు యజ్ఞతతో దాను మాతృదేశమును మహామృదీయుల పాటు జేసినందుకు వశ్యుత్తాపనందుచు గంగలోఁబడి మరణించినాడు. ఇదియే చారిత్రిక వస్తువు.

కవి సృష్టి :

నముద్య ద్యోవనయగు సంయుక్త సుద్యానవనవిహారమునకు చెలులు బోడ్కొని పోవు పుట్టము స్వయంవరస్కందమున ప్రత్యేకముగ కవిప్రతిభోష్ఠి భీతము. నముచిత కల్పనము. పూర్వార్థురాగ నిప్రలంభధకలో. కాలయాటనమును, క్రామకాంతిని ప్రయోజనముగా నెంచి యుపవనవిహారము స్వాగించు రీతి పూర్వకవుల యనూచానెపద్ధతి మతీయు మిహాకావ్య లక్షణములలో నొకటి. ఇట్టి యీ విహారమును ఎంగటూమిగాఁ జేసికొని యీ కవి లేచినవర్తకముల సాధించు భంగిమములు పెక్కులు. పీఠములమున కదకు పింతిసోయగమూ చేపూరినది. చాకివాక్యహతుధి ముద్దులొల్పినది. మధురాధరల చేష్టానిలాస లైఖణిలు. కన్నలకు లట్టిసవి, స్వగ్రహ, క్రాస వర్ణిస్త హృదయ యగు నాయన మౌగ్యచొర్యల్య వైదుష్య పరికినాడు లిందు నరనముగ దూషణ భూషణములద్వారా గోల్లిరింపఁ జేయఁబడినవి వల్కుఁబడిలోని. మార్గవస్తు తెల్లమైనది.

మధుమాసదర్శ ముప్పేత్తుగా నలముకొనియున్న అయువవనమున కుకపికాదులనందరి యధికముగ నుంటయుఁ దన్నూలమున నా నవనింహోత్కంఠిత హృదయ ముద్దీప్తమై భరింపనాకుండుటయు లేదనీయన నా మధురవాణి యిట్లు వల్కును.

“కోకిలా! యూరక కూనెద వేటికే యిగురాకు మేకకే యింక పొగడు;
జమ్మజమ్మన యింక శ్రుతి యేటికే తేటియేలెదవచ్చు మాటి కింక విగుచ్చు;
ఇరుకులైన నేలె మీకింక చెరిమి; వలపు చవులార చిలుక గోర్యంకలార:”

ఈ సుకమార దూషణరీతి ప్రకృతిలోని నైజతత్వమును వెల్లార్చుచు
వ్యక్తి హృదయములోని జీవమును స్ఫురింపఁ జేయుచున్నది. ఇంతియేగాక
“ఇరుకులా . . . . లార” అన్న పాదములు కవిహృదయములోని జీవము
పైతము కమనీయముగ ద్వందివిబోవుచున్నది. వమధ్యఃకగు కఃయిల్లే తన
మనోబాధలను వెలయించుచు నుపదేశముల నొపంగును. ఇది నాతిర్యక్కులను
జూచియైన కులకర్ణిలముల మాచిచెలిమితో కలిమిని పొందింపు” అని ఈ ప్రసన్న
కవి హార్షములగ వదిలించుట కమనీయము.

..చలువ వెన్నెలలోనె చుండులను తెలుఁగి
చంపు చున్నాఁడు పాంథులఁ జందమామ
మేనమామయ్య లారె ప్రసూనబాణః
వచ్చినది నీకు జగమిఁకే వలన బ్రతుకు!”

ప్రేరూషణరీతి వేఱు. ఈ వద్యములోని దూషణ రీతివేఱు. చంద్రుఁడు పైకి
చల్లగఁ గవింపుచునే నిగూఢముగ బాధించు చుండెనఁట. అతని మేనల్లుఁడును
అట్లే చేయుచున్నాడట అ కైకకావక్కతి “ప్రసూనబాణ!” అను వదము చేతనే
ఱుట హుతింపఁబడినది. పైకిచల్లవి సుకమార పుమములనే బాణములుగ
ప్రయోగించు చున్నాడు. ఇదియే చున్నచుచి మోవము. చేయఁదలచిన
యవక్కతినో! యవక్కతినో యరాతలముగ చేయకఁ(అంతరుష్టం అహిక్రిత) మృదు
వర్ధతి దుర్బల లక్షణము ప్రమాదకరము మేనమామ బాణవచ్చుట లోకవహ
జమే, ఇట్లే కవివాగ్దేవిశిశ్యరర్తమును లోకరర్తమును విడనాడకనడచుచుండును.

కేవలదూషణము కార్యకారికాదని యనుభవమునఁ దలంచినాఁబోయి
అనుచుల భేదోపాయమున కార్యపాదన కిట్లు కదంగినది.

..జగములేరెడి నల్లని చల్లవయ్య ముద్దువట్టవి మృదువైన వృష్యబాణ !
నివముతోఁ బ్రసన్న యావిడువికోడ చెరిమియానీకు; అవి.

ఈ వట్కలలోని మామరీ యనుండము. నాయక పరహావేదనానైకబ్ధమును
బహుభంగులతో సుకమారముగ వెలియించు శక్తి యీవిలేనిది కష్టార్థము.

ఇందరి మధుకరదూషణ మతిమధురమై, కావ్యహామము పాదీశవః
జాలినదై. సాగింపఁబడినది, ఒకమధ్య.

..కాగ్రుదే నీకు లేకున్న ప్రచరరాజు
మురళి కృష్ణునితో విన్ను బోల్చవచ్చు
నీ కునును విహారమును నీ నీలిమెయిని
నీ మధుర యంకృతిని బట్టి నిక్షువముగ"

ఈ పానువయ హితోపదేశము పారవము ఒక్కదోషముచే బహు గుణములు
గణపకులాక కాంగర్యమునఁ గలనిన యాత్మని గూర్చిన కవియూర్తి యం
దొంకించుక వ్యక్తమగుచున్నది.

..ఈ వచిబృందావని యీ పూవులుగోపికలు వీవుపొనరుచుచుదరా
రావము వేణువినాదము మీవును మరందకృష్ణుఁడవై యిది."

ఆ రాగవళమున ఆర్తలగు గోపికలు అశిని కృష్ణదూతగా బాంపిగా విట
నీ పరహార్య యశిని కృష్ణుండనియే నమర్చించుచుఁబోగడినది. అలల కనర్థముల
తావుకొనుట కనునయము మించిన యీ యురముండను. ఇందరి పారూప్యభావన
కావ్యనామమును నమర్చించినది, ఒకేమార్గమున పెక్కుప్రయోజనముల పొందించు
జాగృతి యిక్కవిటొమ్మి.

..ఈ పూలవాహ్యోశి యేలీం ప్రాప్తివై . ...

రంగులవిడిచింది రమ్మనునొకపువ్వు సురలికించియొక్క సుమమువీచు....
జనుములేమినల్లి ఇమ్మించితివా కృపంగ! పూలతోనే నీకు ప్రోద్బుధోవు"

మధుకరమును గూర్చిన యీ పాధువాదము ఈ కాంక్షాకవులకు ప్రకృతి
యందుగల యశ్యంకాధిరుఁది బ్రకటించుచున్నది ఈకవి ప్రకృతిసౌందర్యాధిమాని
లదితకళోపానకుఁడు.

కాలం విలాస చేష్టలలోని సౌకుమార్యమును, వట్కలలోని సోయ
గమును నొకించుక చూడము.

..మెంత రోకతెను మనమిగులాదిని ముట్టరా: యదిదాని బుగ్గ ముట్టె.
 కలికియో కతెను గజవిమ్మవండును గొట్టి నాయని దానికుదము గొట్టె.
 ఈ విప్రస్థ ప్రాణాశవర్తనము ఆ కాంతల మధుంసఖ్యమునకే గాక మధుం
 సౌందర్యము నైతిము నాక్షిప్తహాతము.

. మా నడుములసౌరు బుచ్చికొనినారలె మీ మొదలార: మీ వీరుత్తెడో
 అవి యొకప్రాధ కండురీగల యవలిండులు(బావి నుడికారపు సహజసౌందర్యము,
 జౌనియ్యములొని నూత్నదృష్టిము, భావించగనది. ఈ రీతిగా నిందలి వివిధ
 చనామార్గములు. సంప్రదాయమునువీడక విమూలవకోలాచలనికములై చెన్నుకుట
 పాతకులగు వహృదయల కప్రతిక్షము కాదు.

ఈత చిత్రస్కంధమున సంయుక్త ముఖ్యపలి గు చిత్ర నాయకప్రావీక్షే
 పక్షిచర్యమున నొకించుక రాయభారమునకై వాటని న సు కథ తప్ప యిత్తిగు
 విషయము తెల్ల కవికల్పితములే-ప్రతికల్పనము వ కోలాహేతుప్రే విహా
 ప్రయోజనవంతమై యున్నది. చిత్రపాత్ర సముచితోదా నై దగ్గ్యమలతో నిట
 చిత్రించబడినది. ఈ చిత్రవర్తనమెల్ల చూడగా నిది యాశుధిముఖిని మించిన
 జాణయని తోచెదని వైదుష్యము. నై చిత్ర్యము, నై దగ్గ్యము సమయస్ఫురణము.
 ర్యసాధనచాయలి. ఎరహృదయపు రోతులదటాదని పుణికిపుచ్చుకొను నిండు
 సము మాటనేర్చు మొదలగు గుణము లీచిత్రయం దొకదానినొకటి వచాన
 యు న్నట్లున్నవి. ఈ స్కంధపు కథయొక్క యుపక్ర మోపశంఖారములే
 లట్లు కుదురుకొని పోయినవి.

చిత్ర మౌచివేషము. పతివ్రతామహిమాలినందనము. రాజా హృదయశుద్ధి
 పరీక్షకై యాచిపై తనమిచ్చానురాగ ప్రకట ము చిత్రరాజుల సంభాషణము.
 చిత్రానంయుక్తల సాధుభద్రము. మొదలగున యెల్ల విట క కల్పితములే.
 ఇందలి ప్రతికల్పనము కల్పవృక్షమువలె బి ణ్ణ సాదక కావ్యకోదా
 చిత్ర ముల వినుచుకింపజేయుచున్నది. సము త్రమగు దృక్ప మున నారయు
 హృ యుల క్షిప్రము రామానుజములొని సుందరకాండవలె సతి
 ంద మై యుత్తరికతో-స్కారికమై యొప్పియున్నది.

.. సంయుక్త తన చిత్రవిశేషశాంతికై చిత్రచిత్రమౌ మౌచివేషమున సాక్షిత్క
 రించును. పిన్నయచిత్రకలగొల్పుచు సంరాషించును, ఆ నేషణవలప్రభావము
 సంయుక్త పక్షివేలముగ నావర్తించి విష్యాతేహంకాది మాం జ్ఞాం ప్రసన్నమే

“అన్యథా శరణం నాస్తి త్వమేవ శరణం మను” అని యివిసిం కొనును. ఆ వి తన నైజమూర్తిని జూపి మఱింత వైచిత్రీ చేపూర్పు . తాజేసిన తలను, పొదించిన కార్యములను కనుముగ వినిపించి విశేషవిచిత్ర నానహిల్ల యును. ఈ రీతిగ నాయితయగు సంయుక్త హృదయమునకును, సామాజికల స్వాంత్యులకును, వైచిత్రీ చేపూర్విత చిత్ర సర్వవిదముల చిత్రమే. ఇట్టి చిత్ర చిత్ర రచనాతత్పరయగు నాయితతో జేసిన సంభాషణమేగాన ఈ స్కంధము సత్యముగ చిత్రస్కంధమే. ఇట్టి సంకల్పముతోడనే రచయిత తన రచనను సార్థకముగ సర్వత్ర సాగించినట్లు తోచెడిది.

ధర్మపూయణలు, ధర్మప్రవక్తలు, ధర్మమూర్తులు సగుమునులు వద్ధర్మముల సాధువాదము చేయుచు సంభాషించుట పరిపాటి. తమవక్తవ్యాంశము నెడ కర్తవ్యాంశము నెడ నెడలివారికి విశ్వాసము కల్గించుటకై నారదాదులట్లు సాధువాదపూర్వకముగా. అనగా నెదుటివారిని బొగడుచు సంభాషించుట సుపరి చితమే కదా! అట్లే యిది చిత్రమోనియగు చిత్ర ప్రవచనమున భారత సాధ్వీమణుల శంకీర్తనము చేయుట యెంతేని సందర్భముచితమును, సహజముగనే పతి ప్రకయ. దృఢదీక్షవతియు సగు సంయుక్తను మఱింతగా తద్గుణములయెడ ప్రతిష్ఠించుటకు సాధనమును నై యీకా మునకు విశుద్ధబోధను జేపూర్వినది. వ్యక్తకార్యమును నైతము సృరణకుడై చిత్ర విస్తృతికిని ఆత్మకృత్తికిని హేతువై భావిఫలవద్దియెడ విశ్వాసము నొడంచును. ఈయుద్దేశ మీ కల్పనయం దవల్పము.

ఆ వేషమునకు, ఆ సందర్భమునకు తగువుగా “దానా! నే నాధునికాగ్ని ద్యోతనుడఁ గుఱూహలమున నూతన దుక్కిటి రమాకృష్ణ గృహులకు నన్ని హిత మొనర్పఁ జరింతున్” అని తననాను మదిగిన సంయుక్తకు చిత్ర సమాధానించిన రీతి రాయకానాయకుల యుత్కర్షను బోషించుచు కాగల కాంతావహరణము వస్తుచితమే యని సమర్థించుచు భావికార్యవిరిణామమును సూచింపఁజాల నది. మఱియు కావ్యనామమును సమర్థించినది. ఇట్లే యీ సత్కవి కల్పన మెచ్చుటను వట్టిపోకసాండ్రమై, స్పీగ్ధమైయుండుట వంప్రవచనము. తాగతింపిన కల్పనము, మలచిన మలపు నెల్ల కదావై చిత్రికిని, సాత్రం విశ్లేషతకును రసవృష్టికిని సాధనము కావించుటకంటే సనస్వభూషణమును కావ్యకన్యకకు కవి నేతొండు కావించుట తష్టము.

మృగయా విహారతత్పరుడై యున్న నాయకుని వాలకమును ధ్యాన్విమితలోచన బాదుల ద్వారా గమనించియు, నా యాభేదకములోని జంకుగొంతులను, సంకోచ వ్యాకోచములను సుత్రేంచియు “అధిప! జోహారు లెక్కిన హయముపై నె యాతవ స్పేలో! యందుకు హేతు వేమో? .” అని ప్రశ్నించిన చిత్రదోరణి ఖదిముఖిదోరణి నధిగమించినది. “వ్యధర్మ విర్వజార్థముగాని, కాలక్షేపార్థము గాని కాఁ గావించు మృగయలోనైతము విరహిహృదయములోని వైలక్ష్య-వైలక్ష య్యము లనపాయములు” అను కాముక మనస్తత్వము వీకవి “శ్యామా స్వంగం ఒకిటహరిణే ప్రేక్షణీ దృష్టిపాతం గండర్పాయాం శశిని శివినాం బర్హదారేషు కేలాన్” “అవి పల్కించిన కవచలగురుని రీతిగా నాయకుని ముఖముననే “కన్నె బిచ్చుకురులందున్న” ననెను... ఇత్యాదిగా పల్కించినరీతి కావ్యకళాసౌందర్య మున కెంతేని సాధనము. నాయకుడు తనతో నన్నట్లు చిత్ర యేకాంతమునఁ గాంచితో వచించిన కథాకథన వైఖరియు మిక్కిలి మనోజ్ఞమే.

అప్పట్టుననే రాజా రసార్ధగ్రచిత్తమును గుర్తించిన చిత్ర తన సముద్య ద్యావవోన్మేషస్ఫుర ద్రూపమును జూపి రాజుపై తనవలపు నొలకబోయుటయు, ఈ మిద్యావయాధిని కావత్వప్రవరుడు తన మనోవికృయమును జెప్పుటయు, మిక్కిలి హృదయంగమములు. శూర్పనఖమాలమున రామహృదయములోని యేకవత్సరతిని విరమింపి చూపిన యీకవి చిత్రమాలమున సృష్టిరాజు హృదయ బుద్ధిని బ్రకటించి నాయకుని సుగుణమునకును, పురాత్రియగు చిత్రలోని జాణ తనమునకును విశేషోత్కర్షను పాదించినాడు. వన్నివేళ మర్యాజ్ఞలగు పహ్లాద యుల కివన్నివేళము మిక్కిలి ప్రశంస్యము.

చిత్ర దాహ్యమునేగాని దాహత్వము విట వర్ణింపఁ జెనలేదు. కాని యంత పాదించునున్న చిత్ర మూర్తి యెట్టిది? అంతటి యతిలోకసుందరి యగు సంయుక్త నవీన్ద్యమున కనురూపయేనా? యను కొండకపారకవంశయమును.

“దేవతా కాంతవే వీవు తీవులాదీ?

వీవు విద్యుల్లశాంగివే వీరజాతీ?

ఈవని కుమారివే వీవు తీవెటోదీ?

అద్భుత మృగయించె నిన్నయచుండ” అను వీ చద్యము తీర్చిపై చినది. అందును వీ నాయకుని ముఖముననే పల్కించుటలో చిత్ర సౌందర్యసందోహము చూత్రప్రాయముగ వర్ణింపఁబడినది. అడుగడుగవ కవియొక్క పంచుచిత సంయ మనము జాగృతియు విక్రాన్యమున గోచరించుట గుర్తించవగిన విషయము.

వృద్ధీరాజు బాహ్యసౌందర్యమును మాత్రము వివేచించి, చిత్రములఁ జూచియు, 'కన్యా వరయతే యాపి' మృన్నరీతిగ వలచిన సంయుక్త కప్రత్యక్షమైన రాజహృదయ మప్రత్యక్షమే "రాజానో బహువర్తిభాః, రక్తహరీకుపార్తివః" అను నానుడుల మూలమున "తన మనోదయగునకు బహుకాంతాభిఁతియుండ" దని చదువుకొన్న సంయుక్త తలంప వీయలేదు. అట్టి వెఱచయ మా ప్తీహృదయమున నుండనేయుండును. కాని యది ప్రణయోల్బంభితచే విహితము. విహితమైన వస్త్రపు విరానావవరణమున గోచరింపవచ్చును అది సర్వబంధువర్తిత్యాగ పూర్వకముగఁ గల్గఁబడినది కాంక్షించు కామిని కామకళకు కళంకము. అనిగా విభావగతి స్థాయికి విరోధియగుట దాని ఏకవి చిత్రచేసిన పరీక్షద్వారా తొలగింది. నాలుకా లంఘన మగు రితిస్థానిని విష్కలంకముగ పోషించుట లక్షణజ్ఞులు విశేషముగ గుర్తించఁదగిన విషయము.

అట్లు రాజహృదయకుద్ధిని. సంయుక్తవైఙ్గల ప్రణయసిద్ధిని గుర్తించిన చిత్ర సంయుక్తతో.

..అనుకొన్న యన్ని వనులా

యెను, శ్రవణియె, విఃకవేష మేలా కుదము

ట్టిన వాటకమునఁ తైపో

యన పెందిరికి మఱిమేళమేలా? ... యదివల్కివనియెల్ల శతముగా ముదురిహస్రానులగు నాయకుల దృఢ ప్రణయపరీక్షయే కళ్యాణ కావ్యమునకును, తద్రవసిద్ధికిని. ముకుట మని తెల్పెడివి.

..వఱులను రక్షింపలేని వజ్రంబేలా? యని తని చిత్ర కావించిన కార్యములోని సాహసమును పదుర్చించుచు, వజ్రధర్మమును చాటివాడు. ఇట్టి స్కందము ప్రతి వన్ని శతవ్యము.

ఇఁక స్వయంవరస్కంద మంతయు కవికల్పితమే యనవలయును. ఏల యన పరిత్ర ..స్వయంవరము జరిగెను. సంయుక్త వృద్ధీరాజు ప్రతిమ కంఠముననే పూమాల వేసినది. క్రుద్ధుడైన తండ్రి పుత్రికి కారాగారశిక్ష విధించెను" అనిమాత్రమే చెప్పును. ఇందు విస్తరింపఁబడిన స్వయంవర చిత్రణము, అందరిరాజుల వర్ణనము, పితాపుత్రికల సంభాషణము. మొదలగు విషయములెల్ల కల్పితములే.

స్వయంవర మంటప మలంకరింపఁబడియుండెను. సమాగతులగు రాజులెల్ల రాసీనులై యుండిరి. పథమట ముఖద్వారమున వృత్తీరాజుప్రతిమ నిర్మింపఁబడి అంతఃపురమున కాంతలు రాజుమానసంకరించి వెదకికఁ దీర్చిరి. స్వయంవర సమయ మొనర్చు మగుచుండెను. అమ్మహోతృ వావరోక నకుతూహలంగుకాంతలంతఃపురవాతాయనములనుండి స్వయంవరసభకు తిరికించుచుండిరి. ప్రథమముననే వారికొకలంఁబోదఁడు ప్రత్యక్షమైచాడు. ఆ విమృత కృత్రిమముగా యౌవనలక్షణములను, సౌందర్యవంపదను, సంకరించుకొన్న కొందఱు గోచరించిరి. ఆ పైని పెక్కుదేశముల రాజులు కన్పించిరి. వారివారివి గూర్చియాయంతఃపురకాంతలు సువ.హాస.కుతూహలములపెరిచి పంభాషించు కొనుచుండిరి పేరుతెట్టి, నైలజాపి గుర్తించుచుండిరి. అంత నృపకుమారికాగమనము మాచింపుచునొక పరివారిక కాంస్యమంట మ్రోగించినది. రాజుంకాకలు గుబ్బిదీర్చినది. సంయుక్త నరాంగీకరించు వరణప్రజలును జేకొని సాక్షాత్కరించినది. జయచంద్రుఁడంతః గూఁతుఁగఁంచి నభాభిముఖుఁడై విసతిగావించిచాడు. వెంటనే రాజుల పరిచయము చేయుటకై చిత్ర సంయుక్త ననుగమించుచుఁ దన తావ్యతను విర్యహరించినది. ఇది ఇందు ద్రిత్రంపఁబడిన స్వయంవరోత్సవ విర్యహరితీతి.

ప్రథమముననే లంబోదరవర్ణనము పరవహస్యముతో నుపక్రమించఁజనుట మిక్కిలి సముచితము కుభస్కరము. హర్షదాయకము. ..కుండము నేకదంతమును దొంపు వీరులు లేవుగాని.... అతిదర్శ ముమాతనయుండుగాఁచే" అని స్వయంవర కార్యము నువ్వుమించుటలో కవి లన యుద్దేశమును ..తెలిసియే ప్రవేశపెట్టితి రెండు రవుకుసామి నహహ! యేవనితనన్ దొలుతగ కాంభవి తనముని తలఁచుకొనుట యార్జునసంప్రదాయమే యవుగా" అని చూచిందినాడు. కాఁగా ఈకావ్య నిర్మాతములోని విరావ మెల్ల విశృంఖలముగ సాగినదికాదు. విద్యుక్తముగ సుదీప్త మైనదనియే యొలింపవలయునని నా యభిమతియు. ఈ స్వయంవర వర్ణనములో శిల్పసాక్షిత్వాగమున్నది. ఇది కవి శక్తి సంపదచేతను, క్రమవిధానముచేతను- గుఱుకొనినది. ఆచేతనమగు స్వయంవర మంటపము కంటె యందలి చేతనప్రకృతులను, వారి వివిధ భంగిమములను విలక్షణముగ సంతఃపురకాంతల స్వచ్ఛందసంభాషణ మూలమున వర్ణించుటలో సత్తాసాక్షిత్వాగ ముమందముగా నుద్భావించినది. కవి పథజాడల నెఱిగిని మూర్ఖుఁడు. ఎవ్వరు యేయింపు నొంపవలెనో, యేమిచ్చు మలప వలెనో, యే ఐదు పల్కవలెనో! గుర్తించిన కళాతపస్వి, కావుననే యాకావ్య కథావిధాన మెల్లప్రేమచూపరానిది వినిపిల్చినది.

వరిపారిక గంట మోగించుటయు, సంయుక్త చిత్రా సంయుక్తయై
వ్యయంవర మంటవప్రాణమున నిల్చుటయు, కన్యాపితయగు జయచంద్రుడు
వ్యయంవరాగతుల నుద్దేశించి.

పెచ్చు ప్రియమ్మతో విసుక వేసిన రాలక యుండునట్లు నా
బచ్చెనిబొమ్మ వేరుకకు వచ్చినవకా గృహవేయ నున్నయో
నచ్చని పిల్లలార! హిమవత్కరులార! వసంతులార! పెం
పెచ్చిన మీ వరిత్రలకి వే వికసించిన నా సుమాంబులార!”

చూడుడీ ధోరణులు :

ఇత్యాదిగా వర్ణించుట బొదిలిని పోషించుచు హృదయంగమముగ
నున్నవి. జయచంద్రుడు రాజులనుద్దేశించిచేసిన వినతివచనములు కన్యాపితకుండ
వలసిన విధేయతనేగాక శాశ్వతాదిలక్షణమున కాదర్శము లనకతప్పదు.

ఏమ్మట చిత్ర యవతసునందవోలె నీయలినవేందుమతికి ఆయా రాజుల
వరిచయము చేయురికి కాళిదాసుని యడుగుకావలలో నడచినను గ్రొం గ్రొత్తసోయ
గముల సంతరించు కొనుచునే సాగిపోయినది,

“అతఁడగాత వత్సమగవాదిపుడో మరురాద రోషి! వి
ఖ్యాతకళావ్యయాపుడు జగమ్మున నీ రరణీకుమోరదా
త్రీ తరుణీకులెల్లరును రిక్కులు రిక్కులు వానిపొందు నీ
చేతము నమ్ముతింప వికసించుచు పుష్పమరందభోగముల్”

ఇది కళానందాపుడు - రిక్కులు, - వికసించుచు - పుష్పమరంద భోగముల్.
అని వచనములు సావిప్రాయములు. ఇతరు విట్లు చెప్పి - చివర .. .... ఇందు
కొంతకు వేరు వనజాత మిందుని నుడుల నేరిసుంత యెల్లనట్లు” అని సంయుక్తమ
గూర్చి చెప్పుటలో కవి తాగరూకత యంత సునిశితమో వహృదయులు గను
నింతురుగాక.

“అంగవృపాలుఁ డీతఁడు సురాంగన లీవవమోహనాగు నానింగన
చూడనక్రియకు లేఖలు వ్రాయుచునుండు రెప్పుడో! బంగరుబొమ్మ! .. ....”
ఇత్యాదిచిత్ర వరిచయవాక్యములు సౌముఖ్యవైముఖ్యములకు రెంటికీని సాధ్య

ముడుగనే దానిందు చుండును. ఇట వ్రాయుచు నుండును. అసమాద
రాజుపై నను. చిత్ర పై నను సంయుక్త కీసడింపు నొద ఁచునవి. కాని
వెంటనే "... ఎప్పుడో! బంగరుబొమ్మ...." ఇత్యాదికేషభాగ మా యీసడింపును
దొంగింప జాలినది. ఇట్లుచిత్రసాధిప్రాయ మధుర వంభాషలక్రమము కవి
సాదించిన క్రొత్త సోయగము.

"....సంద్యను సిప్రాతటవీతరంగలికోద్యానోత్ప వోల్లానముల్"

"... నరిగనొందిరు జేరె నానరవిజాషి హంసి వద్మాంతరము చేరునట్లదోవ"

"శ్రోవకద్యమౌ కొండఁ దొంగిపాటి నారిఁదిఁ జేర సేగు న్రవంకితాతి"

ఇత్యాది మహావిభావములను సులలితీతితో దానించి యాదరించుట యే
తత్కావ్యకర్తకు కవి కులగురువుపై గల భక్తికి విదర్శనము.

పుత్రా దిచ్చే త్వరాజయ మ్మను న్యాయమున జనకుడు వశ్రువి యతి
శయము నపీక్షించు ధన్యుడు. పుత్రులకు ప్రేమవిదియగు వ్రత్యక్షదైవము.
అట్టిదైన మీ కవి కీకావ్యరచనా కాలమునకు పరోక్షత నందెను. మఱియు
నాయన మకవి. యశస్వి, రసజ్ఞుడు. నేడున్నచో నెంతయానందించునో! పాని
మీ కవి కాదాగ్యములేదు "పుత్ర వత్సలు లగు పితరులు పరలోక గతులయ్యు
పుత్రుల యభ్యుదయముఁ గాంచుదురు. అనందింతురు. వీరొనంగు నుపహార
ముల గ్రహింతురు." ఈ శాస్త్రవ్యాసము చొప్పుననే కుభకార్యములందు నాంది
యేర్పడినది. ఈ శాస్త్రమర్యాదను పాటించుచునే గాఁబో లీపితృభక్తుడు పల్లర్ల
తలమునుండి స్వయంవరమునకుఁ దండ్రిని రప్పించి తన కృతికవ్యచేఁ బ్రబు
లర్పింపఁ చేసినాడు. ఎంతటియోచితీ! స్వయంవరస్కందములొని యేలది యేదన
వద్యము నొక మారు దానింపుడు. ఈ వద్యము నద్దమువచ్చిన యశ్రువుఁ
దుడుచుకొనుచునే ఈ కవి వ్రాసియుండును. తన కిత్థంత భక్తి-వార్య
విధానములైన జననీ-సోదరుల వైతము వ్యధించి కొంత కాంతిపొందినాడు.

"విశ్వనాథవారి కాశ్వత భక్తుండు

రమణీ! నీ స్వయంవరమ్ము వరియఁ

దరలి వచ్చినాడు తాత కావలె నీకు

మ్రొక్కు కొమ్మభీష్ట భూవుఁడనుడు" అనుచు చిత్ర సంయుక్తకు చెప్పి
నట్లే తానును తన కృతిసులభు చెప్పినాడు. ఆ మ్రొక్కు-ఫలితముగా సంయుక్త
కభీష్టభూవుఁడు లభించినట్లే కృతికవ్యకును పకల భూపనమ్మావ వీయుఁడగు

భూసురోత్తముడు పతియై పరించినాడు. పాపమా “వీల కూర్చావన్న నూనర వెల్లి” యెవరో! నిష్పలములును కేవలమూర్ఖజన సహజములును నగు వీర్వాణ ద్వేషముల మూలమున సురామధురభాషిణీయు ప్రసన్న హృదయయు వగు చిత్ర నోటనైతము పరుషతాక్కులఁ బలికించినాడు. అన్న.

అత్యుత్తమును వరించిన యాత్మజులై నా పాతముగాఁ దండ్రీ యుగ్రుఁ డగుట, అపైని బుజ్జగించుట, కూతు సమాధానించుట మొదలగు పుట్టము రెల్ల మిక్కిలినముచిరరీతితో నడచియాకావ్యక్తికి కనకాభరణములవలె నున్నవి. కాఁగా వీ వ్యయంపరస్కందమున కవి కావించిన పన్నివేళము అదాత్తభావనా ఫలము లమట విర్వివాదము.

ప్రణయస్కందమున జయచంద్రుని చేతకు పృథ్వీరాజు వెగదొంది “.. దర్పముమై నవలీల నెచ్చెరిం దెచ్చెద భీష్మకాత్మజును దెచ్చిన నంద కుమారు కైవడికా” అని కార్యనిర్వయము చేసికొనుట, కారా నిబద్ధ యగు సంయుక్త దైవ ప్రార్థనసేయుట, కారాగారమునుండి కరలి బోవు నా ప్రణయ చంపకులకు చిత్ర తాళిపూదండ లొసంగుట, మొదలగు పన్నివేళములు ప్రణయ దీపదీప్తి కిది స్నేహపూరములవలె నున్నవి.

ఉదాత్తుడగు నాయకుడు శత్రుకృతాపరాధమున “.. గ్రీష్మములోఁగిరికి గారితోత్పదిన” చందానప్రజ్వలించుట మిక్కిలి వీరక్ష త్రియోచిత లక్షణము. పౌరుషమున రుషను దీర్చికొని కార్యము సాధింపవలెనుట నాయకునకు భూషణమే కదా!. అఖిలయగు కాలత తండ్రీచేతకు నగచుచు నాయని నేమియు నననొల్లకే సంకల్పసిద్ధితై రుక్మిణీవలె “అన్యధా శరణం నాస్తిత్వమేవశరణం మమ” యని ప్రసన్న యగుట యామె యోగ్యతకు చిహ్నము. స్నేహమూర్తియగు చిత్ర పర్యవంపిదానమును గావించి, వేచియుండి, ఫలనిధి కాలమున కరియవచ్చి నూలతీ మాలికలతో కళ్యాణము కావించి స్నేహార్థ్యనయనయై వీడ్కోలొసంగుట సఖీదర్శనిర్య హణకు పరిసీమ. ఈ రీతిగా వీ స్కందమునందలి పన్నివేళము లీకావ్యమునందలి ప్రధానపాత్రలగు పృథ్వీరాజు-సంయుక్తా-చిత్రం మగు ఖోత్కర్షకు మూలములై ప్రభావరసమునకు ప్రాణములై తన రారుచున్నవి.

ఇది కేవలము ‘ప్రణయ’ స్కందమేకాదు. వక్రికృష్ణుడు నయ స్కందమును, నగును, “ప్రకమాభరణం పరాక్రమః” అను న్యాయమున “...కృపతోఁ గనుమాయులు నితదాక వైరించుచు...” మన్న పృథ్వీరాజు

న మనోహరిని బంధించి యవమానించిన కారణమున “....ఇప్పుడన్న తృడ్లూ
లాహి కాహారంబయ్యెడుగక కాత్ర చమూ ప్రాణనిల వ్రాతముల్” అని
జ్వంభించుట యర్థాంగివైగల వ్రక్క ప్రేమ లక్షణమువలె సుక్షత్రయుని నయ
ర్థంక్షణమును నగును. ఆ న్యతం యగు నది క్షిప్తనయముల బాధను
భరింపజాలక, వికలహృదయమై, యాత్రయై. దైవమును సుతించి పలముగానక
విలపించి విలపించి ప్రాణములు వీడ నుద్యమించుట ప్రగత ప్రణయలక్షణమే
కాదు. “ ఉల్లము తుక్కు నెవ్వగల కోరి నే మరణంబు గోరినం జెల్లదె: ..”
యని పల్కిన క జమ్మ నీతమ్మ సిద్ధాంతమువెంట ప్రకృష్టనయమును నగును.
విషయము - ను యవగు చిత్ర ఆప్పటి కనే కళ్యాణసంభారములని తలంచి”
యింక కాల దేయో తన నెచ్చెరి కళ్యాణోత్సవధర్మనమునకై కనిపెట్టు
కొనియున్న కన్నుల కాకళ్యాణము నంకిమామ్రమున కావించి చూపుట, స్నేహ
త్వకమగు నిండు ప్రణయలక్షణమే కాదు, కృష్ట నయలక్షణమును నగును.
ఇట్టి ప్రణయస్థిగ్ధము వీతిజ్ఞము కనుకనే యా త. వుష్పమాలారిం కృతులగు
నాదంపతులగాంచి. “నేని కదా కనంబడియే త్రములున్న పలంబు వేడెహా!
వైడికి తావియమీనది....” ఇత్యాదిగా పొంగిపోయినది. మఱియు.

“ఒక లేకంబు వథంబు తప్పని ప్రసంగోద్ధీ తార ప్రసి
ద్ధ తులొద్దుతప్ప కోరుకున్న విలసత్ జ్యేష్ఠ సింహే మీ
యకలంకాన్వయకీర్తి మిన్నులొరయన్ బ్యాంక యింక రా
జుమాది యనరూపయై; సుమతివై; సావి : నీకవై”

“పగతుని భూములెప్పు మగువా! తెలవాటుగనుండె మందఁగాఁ
దగ దిటఁ దప్పకోవలయు దాయలు మీవడిగన్న నుచ్చులోఁ
దగిలిన పావురమ్మల విరమ్మగుఁ జల్లగ పోయిరండు .”

ఇత్యాదిగా దర్శనయబోధ కావించినది. కావున వీపకంద ముఖయవిదముల నన్య
త్వము. ప్రతి విషయస్థిగ్ధము.

సంయక్త వుపనీషము నూని బద్ధపాణియై తండ్రినిచేరి చేసిన తొర్రు
ప్రబోధము. రణరంగమును జొచ్చి వీరావేశమున శత్రువేసలఁ జెండు కత్తి
నెత్తిన జంతుకుకను బంధించి తనవతిని కాపాడిన వీరకార్యము. యు ప్రబో
ధము, వికలాంగుల వంధావణము. ఆమనవి రణస్కందమునందలి విశే ములు.
వీరిలో మొదటిది రెండును కథానాయికయందలి యు తమ గుణములను పింపఁ
జాలియున్నవి. రణజ్వాలలు పెల్లెగని న్వవక్ష పరవక్షముల తహింప నార్జును

చారు పనులమున రక్తపాతమునావి. మాతృదేశరక్షణ నేయుటకై సంయుక్త యుద్ధ సాహసించి, వ్యామోహియైన తండ్రికి హతమును వచించుట యామె యున్నతాళ యములను దెచ్చుచున్నది. మాతృదేశభక్తిని జాటుచున్నది. అది యెల్ల వమ్ము కాఁగా రణమును జోచ్చి, వీరవత్పియైన యా కాంత వీరవనితయై భర్తను ప్రమాదము నుండి కాపాడుట యామె రణకౌశల శౌర్యసాహసముల దెల్పెడివి. ఇట్లు పై రెండు సన్నివేశములును కావ్యనాయకకుపస్కారములై యొప్పినవి.

పితాపతుల కైకమత్యము చేకూర్చి, మాతృదేశమును గాపాడ యత్నించిన యాకాశ తన ప్రధమయత్నము విఫలము కాఁగా చరమధర్మముగా పతిని రక్షించుకొన్నది. ఇంతకింటి తత్కాలమున కర్తవ్యాంతరము లేదు. తన మూలమున నుత్పన్నమైన యా సంక్షోభము నాపుటకై సంయుక్త చేసిన యత్నము పర్వ సమ్యుతము. వీతివంతము. ధర్మశ్శత్రురము.

“ఏమి ప్రళయంబు మూడునో యెరుగరాదు!

పుణ్యమూర్తికి భారతభూమి కింకా?” అని మాతృభూమి భవిష్యత్తుకై పడిన యారాటము.

“....పితృదములు వచ్చి ఏకావిక లొచు వ్యాఘ్రచేఁబడి నశియించినట్టి వృష భంబులగాధ నెఱుంగలేవాకో!” అని స్వకులకలహము పినాళకరమని పొందిన సంతాపము.

“ఇంతకు నొక్కమాట వినుఁ దే! దమయల్లుచేత నీకు మ్రొక్కింతుఁ బ్రళయకి వెలిగింతుఁ బ్రభుత్వమెల్ల ధార వోయింతు సుఖంబునింతు పిత! యిప్పటి కేవియు కమత్య మావంత వహింపుచుయ్య వగవారికి గుండెలు కూలిపోయెడిన్” అని చేసి వినయ వివేక సాహసౌదార్యవంతమగు సంభాషణము.

“ఇంచుక భావేదమున నే మెపుడేనియు నీకు నెగ్గు గావించినచో క్షమించుము క్షమించ ననర్హులమైతిమేని ...” ఇత్యాదిగా చేసికొన్న ప్రార్థనము.

“నీవున్ దానొక జైత్రజాతి యొకక్షోణిన్బుచ్చరే! యర్జురన్ కైవుండెవ్వఁడ? వైష్ణవుండెవఁడ? సచ్చారంబుతో నాతఁడే నీవై యందఱు నొక్కకుండ కుడుపున్ మెక్కంగ సఖ్యంబుగన్ యావద్ధారత మొక్క కేతనపుఁజాయన్ నిల్వఁ గొల్వొందుమా! ....” అని పల్కిన కాంతి కాముకతయు వీ కథానాయక కనర్పభూషణములై యాధునికాంగనల క్షవదేశములై యురారుచున్నవి.

క్షతగాత్రుల సంపాదము. హైందవుల యుద్ధప్రబోధములు రణ సముల్పణ తను వీరాగ్రేసరుల యుత్సాహ దర్శనమును దెల్పుచు రసమును కరకును వైచిత్ర్యము చేకూర్చుచున్నవి. ఈరీతిగా కవి సమకూర్చిన యిందలి కూర్పులీ కావ్య కాంతకు రత్నభూషణై రాణించుచున్న వని పాఠకులకు వేఱుగఁ జెప్పఁబనిలేదు.

నిర్యాణస్కంద మన్నివిధముల నద్భుతావహము ఇందు చాందుభట్టు పాత్ర కీలకము ఈ యాస్థానపండితుని మూలమున శత్రువులఁ జేఁజిక్కిన పృథ్వీరాజు విముక్తుడై శత్రువును బరిమార్చి, యాత్మార్పణము కావించుకొని విజయ వీర స్వర్గముల నందఁగల్గినాడు. వీర-రౌద్ర-భూమనక బీభత్సరసముల యధాయోగ ముగా రణస్కందమున వ్రదబొందిన యీకవి నిర్యాణస్కందమున నద్భుతరస మును బోషించి “కార్యో నిర్వహణే ద్యుతః” అను నియమమును పాటించినట్లు గోచరించెడిది.

తమచేఁ జిక్కిన పృథ్వీరాజును సంహరించి తమ కసిని తీర్చుకొను తీరు లకై తురుస్కులు యోచించుచుండ ‘భా’మ్మను ధ్వని వినిపించునటయు. అది క్రమముగా వికల్పాణ , వీణలాపమై, వేణునాదమై, వినిపిల్లటయు. “... ఆహ్లాహ్లా! బిసిబి- ...” యంచు కాబూర్ బిజ్జికవేషమున చాందుభట్టు హతాత్తుగా ఘోరీ యా నమనఁ బ్రవేశించుటయు మొదలగు రీతియెల్ల పిన్నయ వితర్కముల రెచ్చించు ధకు చమత్కృతిని చేకూర్చినది. అప్పటి యా పన్ని వేళము భావికార్యసంభావన కందనిదై “ఎప్పడేమిజరుగునో! ఏది యెల్లు మారునో!” అను సుత్కవికొద్దేగవల పాతకహృదయముల నాటగల్గి విస్మయ భావసిద్ధికే మార్గమై వెలసినది.

“అర్థవం హి కుటిలేషు న సీతిః” అను సీతి ననుసరించి వివేకియగు చాందుభట్టు తనవ్రథునిచే శత్రుని చంపించినరీతి తత్కాలోచితమైన దర్శమే యని పించినది. ఇందు చాందుభట్టు వ్యూహారచనాకౌశలము, పృథ్వీరాజు లోకోత్తర ధానుష్కృత, వ్రతినాయకుఁడగు ఘోరీ మతిమాంద్యము, వ్యక్తముసేయబడినది.

శత్రువులు జయచంద్రుని బంధించుయత్నముఁ దాఁజేసిన దేశద్రోహమునకు వ్రతిఫలము సుగుణ యగు సుత చేసినహితమును పెదచెవిని బెట్టినందులకు ప్రాయశ్చిత్తము. స్వపక్ష పరపక్ష విర్హాసుధాములైన నాభిహుల కృతఘ్నుతాస్వార్థము లకు పతాకము. అట్లు శత్రుసంఘాపితృడైన జయచంద్రుని యంత మన్యదాజయగ నుండగ నాహైందవప్రభుని పశ్చాత్తాపమున విఘ్ననిగిగించి జాహ్నువీసేచనమున

స్వర్ణముః జేర్చినరీతి కవియొక్క హైందవజాతి ధర్మప్రవణమైన అర్ధాంతరాత్మను వేనోళ్ళుఁజూచుచున్నది.

వెయ్యేల! యీనిర్వాణ స్కందమందలి ప్రత్యంశమును కవిజూచి, చలించి, చిత్రించినట్లే గోచరించుచున్నది. ఖనులు జయచంద్రుని సైతము శత్రువుగాఁజూపించి బంధింపనుంకించుట, అప్పట్టున నైనసూర్యాస్తమయము, కుంభవృష్టి, జయచంద్రుని మనఃపరిణామ పశ్చాత్తాపరైశ్యములు, అన్నియు పందర్పసుందరములై కావ్యమునకు విచిత్రభూషణై రసమునకు పోషకములై చెన్నాతినవి. ఈరీతిగా కవి కావించిన శిల్ప మనల్ని ప్రయోజనవంతమై యిటు లెలసల్లిన దనుట నిర్వివాదము.

మఱియు నమృత్యుప్రేక్షితోఁగిరికిరించిన నీ కావ్యమునఁ బెక్కు రహస్యములు తోపఁగలవు.

మొదటి పద్యములో 'శ్రీమత్' అను పదముచే నాయకా నాయకుల కక్వాణము, 'వీరరస' పదముచే నిందలి ప్రవానాంగరసము, 'ఉర్వీభార' అను శబ్దముచే నాయకుని రాజ్యభారధూర్వహతము వ్యోమాగ్రంబుల కెక్కి, అను మాటంచే నాయకాదుల వీరస్వర్గప్రాప్తియు 'దుర్దియజయ' శబ్దముచే నప్పటి పరిస్థితిలో నజేయుడై యున్న 'పెహరీ'ని కడుసామర్థ్యముచే గదతేల్చి నాయకుడు జయముఁగాంచుటయు, చిత్కాది కావ్యార్థసంపత్తి సూచితమైనది.

"వీరరస - ఉర్వీభార - రవిచంద్ర - రాజన్య - జయజయ - సుత్రా మైశ్వర్య - వజ్రవై దూర్య" అను నీ మహోర్ధ్వమంగళశబ్దము లీకావ్యారంభమున విబద్ధములై కావ్యముఖమునకు సత్సంప్రదాయ పాటవమును జేకూర్చినవి. మఱియు ప్రస్తుత వస్తు రస నాయకుల కనుకూలములై యోదితీసంవాదకములై యొప్పియున్నవి.

రెండవ పద్యమున మఱియొక విశేషము.

రవిచంద్ర వంశము లందుదయించిన రాజపుత్రు లంభోరుహ లోచనులిట, 'అంభోరుహ' పదము పద్య - తైరవములకు రెంటికిని వర్తించును. పై రెండును రవిచంద్రులకు ద్రియములు. వారిని జూచి యివి వికపించును. వీని వికాసమునకు వారానందింతురు ఇట్టి చమత్కారవ్యక్తి.

‘అంభోరుహలోచన’ లగుటచేతనే ‘భవనమోహను’ రైరి.

“రూపమే వాస్తవైత న్మహిమానం వ్యాచష్టే” అను శ్రుతిహితముగా ఆ భాస్వన్నూర్లులు దయాసయ్యలై అర్చరక్షణోదారు లగుట సముచితమేకదా! అట్టిని కౌర్యహాస్యంలనరాదు వారు శాత్రవ విదారణ దారుణాతఙ్గ శృంగారులు’ ఈరీతిగా పూర్వోత్తర పదవిన్యాసములోని కార్యకారణ స్ఫురణము

పైఁజెప్పఁబడిన గుణోదారులైన రాజులు దయించి ‘ఈ భారతోర్వర’ను ‘రత్నగర్భ’ను గావించిరట. ఎంత సముచిత భావనమో! చూడుడు. ‘ఉర్వరా సర్వసర్వాధ్యా’ ఈభూమి యాదినుండియు సర్వసప్యాధ్యయైన యన్న పూర్ణ ఈ వీర రత్నములు దయించిన విమ్మట ‘రత్నగర్భ’ యను సార్థకనామమును విహించినది. ఇట్టి యర్థవ్యక్తికరణశక్తి.

“నాని విచ్చుకత్తి వారరతకుళలో వెలుగుచుండు నాజి విజయలక్ష్మి

నాని సద్గుణము స్వార్థపూరితమౌచు, మోహరమున కెప్పుడు పొరలిపోదు” అని ఒకే సద్యములో నాయకుని సాంయుగీనతా సంయమముల చెప్పుటలోని లాభము.

కార్యసిద్ధిని నిశ్చయించి కౌతుకమున నా మునివేదముననే చెంత జేరిన చిత్ర సంయుక్తకు ‘మధురారోష్టి’ యని సంబోధించి చివ్వురు చేతులనెత్తి యాశీర్వదించుటలోని మర్మవృణము. ఇత్యాది పద-వదార్థభావ వ్యక్తికరణ శక్తులు భావుకహృదయమును ఆనంద కల్లోలితము గావింపఁగలవని శబ్దిప్రహ్లాపేత్రలు తలంపక తప్పదు.

వర్ణనలు :

కథాగమనమున కర్గళముగాని సముచిత సంగ్రహవర్ణనలు కావ్యసుందరికి చిత్రములైన రత్న రములు. ఏతద్విపరీతములు కవికల్పనా వైఫల్యములకు నిదర్శనములు గావ న్నగాని కదకును కావ్యమైనవకు పోషకములు గావు. ఈ మహాకవి ఆయావ ల గావించిన వర్ణనల దోరణి నొకిండుక చూతము.

రాజస్థాన విశిష్టత.

“ఓజన్ పంచమహానదుల్ కదలి దిగ్విజయమునకా జుట్టిరా
నామాత్రై న జియంగు ముక్తముల దండల్ దాల్చి నట్లున్న యా
రాజస్థాన పవిత్ర భూములు స్వతంత్ర స్వర్గ ఖండంబులై
రాజదైన్ తొలిరాజనందన మహేంద్ర ప్రాభవాభ్యున్నతిన్”

దిగ్విజయమును జుట్టి యొడుగుచేతనే ముక్తములదండ లనదగ్గను. స్వర్గ
ఖండము లగుటచేతనే మహేంద్ర ప్రాభవము నందినవి.

రాజపుత్రుల దయాశౌర్యదైర్యములు.

“శరణన్నక దయమాన మానసపురస్కారంబు గావించు రు
ద్రురకన్ గచ్చెకు డీలినకా దలలుబంతుల్ సేపిక్రిడింతు రి
క్కురణిక నెయ్యిఁ గయ్యముకా నెఱవు దక్షత్యంబు పొరుగు బా
లరుచిన్ నేర్చిన దెక్కిరాడిచట పాలాజుండు తొమ్మిదీనకా”

బారునెయ్యియును గయ్యయును, నెఱవు విధానము విశిష్టముగ జెప్పి యే
రచయితయు మాహింపనిరీతితో నమాంతముగ మిన్ను విరిగినట్లు “ఎక్కిరాడిచట
పాలాజుండు తొమ్మిదీనకా—” అని చతుర్థపాదమును పూరించిన కవి దిట్టతనమున
కీచతుర్థపాదమే సాక్ష్యము.

సంయుక్త జనన శుభసమయము.

“... — ఆశీశుమహాదయవేశఁ గనోజివీధులకా

వెన్నెల వెల్లువెనది ద్రవించెను పృథ్విహృదంత రాశముల్”

చంద్రుడదయంప జ్యోత్స్నలాశలకుఁ బ్రాకి
కువలయానందమును గూర్చె గొనబు మీర
చాంద్రి యుదయంప శుభము లాశలకుఁ బ్రాకి
కువలయానందమును గూర్చె గొనబు మీర ..

సందర్భశుద్ధిగల యిట్టి ప్రసన్నదోహత సుకుమార హృదయముల చందనాను
లేపమువలె జల్లవరుపజాలును.

ఆ సమయముననే తటస్థించిన వర్షర్షువు.

“ఏడువత్సాలకోటలను నిండ్రునివిల్లు గుడుడుగాఁ గొప్పన గుస్తరించి

.... ..

పుట్టిన నృపశిఖునికై పురిటివీళ్ళు
కనక కంఠాలఁ గైకొని కదలివచ్చు
రాచఘాఁటోడ్లకంజి వర్షద్రురాజ్ఞి
కడవలను బాసలను గొని కదలివచ్చె”

రాచఘాఁటోడ్లు పురిటివీళ్ళుకెచ్చు ఆచారము మాట యెట్లున్నను ఈ వర్షద్రు
వర్షననుమాత్ర మింపుగ నున్నది. వెంటనే శరదృతు వర్షనమును “బారసాల
సంవత్సానఁ బ్రభుకుమారి .. సాంద్రచంద్రికల శరదృతురాజ్ఞి సాగివచ్చె”
అని చెప్పుటలో కవి కలంపెట్టిదో; పురిటవీళ్ళకు వర్షద్రురాఁగా పన్నెండవనాఁటి
బారసాలకు శరదృతు వెచ్చేతెంచినదో; శరదారంభమునకు పండ్రెండు రోజుల
ముందు సంయుక్త వృష్టినో; కారణంతరమున బారసాలయే రెండు మాసములకు
జరిగెనో; తెలియదు.

సంయుక్త పండ్రెండేండ్ల కౌమారమున.

“కనుపట్టు నొకవేళ బునుగు పుట్టుంబుల
నృత్యించు పించంపు నెమిలివోలె
తల చూపు నొకవేళ దవళదుకూలాన
నందంపు నడల రాయంచలోలె”

పదాటేండ్ల పడుచు ప్రాయమున.

“కరఁగిన పదియాఱు కళలబంగరు వంటి
మేనికి మేల్మి క్రొమ్మిపిమి హెచ్చె
వనవమ్ము కనుమాటు వక్షోరుహము లూరి
యడుగుదమ్ములకుఁ గ్రొన్నడకవచ్చె”

కౌమారమున లభించిన నడకల పోల్కి వనయోవనహృత్రిచేఁ గల్గిన నడకలకుఁ
గానరాలేదు. లేజవ్వనుల పిలాచగనునము లనునము లనిగాఁజోయి కవి యూహ.
‘క్రొన్నడ’ అనిమాత్రమే విధిచెను.

వలపు గొన్న సంయుక్త వనవిహారమున కేగునమయమున కావన్నమైన
వనంత వర్షనములొని క్రొత్త పింతను బాచించుటకు.

“నర్మగ సౌందర్య సంపత్తి జల్లెడపట్టి పుడమిపై నురుఁ దారఁజోయుచేళ
యుగయుగాదిహృత్ మొక దివ్యసంగీతయిది లోకమున నున్న తిరుగువేళ
దేవకన్యల పెదవుల తీయదనము పూవుపూవున చుడువగఁజొంగువేళ”

అను స్వరూపస్కందములోని నలుబది యెనిమిదవ పద్యమును పరింపుడు.
 వనవిహారమునం దుద్దీపక విభావపంపదను భరింపజాలని వియక్తయగు
 సంయుక్త దూషణభూషణాది వర్ణనములు పాత్రాను కూలములై సందర్శనము
 చితములై యిష్టావిష్ట ప్రాప్తి-పరిహార సాధనములై వెలసినవి.

చంద్రోదయ వర్ణనములోని క్రొత్త సోయగము.

“దరులు దన్నుచుగెన్న చురులున నుప్పొంగు
 పాలకడలికిఁ జుంబనము లొసంగి
 వెడగాడ్చు దుడుకుఁద్రోవుడలకు దొణఁకాడు
 ప్రతి తరంగము మీద బంతులాడి
 గగన మార్గానఁ బదియాటు కళలతోడఁ
 జనుచు నున్నాఁడు పున్నమి పందమామ”

నమర వీభత్సము.

“వటవట వుట్టలఁ బిగిలిచి మెదడుల నెమకుచున్నవి స్వగాలములగములు
 వెలివడ్డఁజేవులఁ బొయ్యిఁదవలకై తారుచున్నయవి గృధ్రములగుములు”

సూర్యాస్తచయము.

“అవనీ పాలకులెల్ల నీ కవటమంత్రాంగమునన్ బోరి మృ
 త్యువుపాలై నళియింపిపోయిరి కులద్రోహి. కనోజీ చుహీ
 రవ! చీ! నీ మొగ మింకఁ జూడననుచందం బొప్పుగా లొకబాం
 రథ దస్తాద్రుకిఁ జేరె నంబరమునన్ ధ్యాంతభృటర్ గ్రమ్మగన్”
 ఇట్టి కవి కాంచిన వర్ణనము లెల్ల సంగ్రహములు, నమ చితములు, రుచిరములు
 నవ్యములు నై యిక్కావ్య సౌందర్యము నినుమడింపఁజేయఁ జాలినది.

రచనా రీతి :

ఈ కావ్య శైలి లలితము. రచనయంతయు బ్రాజ్ఞపాక భూయిష్టముగనే
 సాగినది. భారతీవృత్తి భాసురముగ సంతతి గోచరించుచున్నది, పదసంఘటన
 ప్రాయోగముగ వైదర్భి రీతివరిష్ట ప్రమై యొప్పియున్నది.

కావ్యమూర్తికి బహిరంగాంత రంగములగు శబ్దార్థముల యాశురూప్యమున
తెచ్చటను లోటుపో గలదు. రసభావోచితములగు శబ్దార్థగుణాలంకారము లీ కవి
లేవనినుండి పుట్టిపెరుగు చున్నట్లు సహృదయులు తలంపక తప్పదు సాధిప్రాయ
ఓశేషణములతో; ప్రాతక్రాంత చతుశశతో; కవి వరంపరాగత జాతీయములతో;
విక్రాంతి - చేకొంతి - సమారోంతి - పర్యాయోంతి సంభరిత సంభాషణల సౌష్ఠ్య
వనుతో; పూర్ణులతో; సురావీరములతో రసోల్లసితమైన యీ కావ్యము పాసక
చిన్మయమున నాస్వాద్యమై యలరారుచున్నది.

ఇటు చూడుడు శైలి.

“రాణసెలంగ దిగ్గసు వరంపరః జూచు సాగుమచక
ల్యాణులమీద ఏత్రమవిలాస విహారము లొప్పు ...”
“అంతక దూతలైన యభిలా! విహంగములార! పాంతులన్
వంజిరి పెట్టు వచ్చిన ననంగుడనంగుడె మీరు మీరలే ...”

ద్రాక్షపాకపురుచి - భారతీవృత్తి సంపద.

“అనముపేత యోగన సుహృదము నాభువనైక మోహనో
ల్లాసము నా తనూనవ విలాసము నా సువిశాలదృష్టివి
న్యాసముగన్నులారిగను చావసుచేతులు చేష్టలెల్లనుం
దాసి తదాసనాలప్రతిమ ప్రతిమాముగాగఁ దోవఁగన్”

వైరరీతి రీతిః - ప్రసాద - సమత్వా వ్యక్తుల యభివ్యక్తి.

“సింగపురీవి బంగరు రుచిన్ ప్రసరించెను మేను తమ్మి పూ
లం గితురీచు కన్నవ బలమ్మగువక్షము నాగరాజుగా
పొంగులు నాటుకైత్రము, పభోదయి! నీ మనుకోఁగిలింకలో
నంగులుదేలు నా సురుశరాంగుని నీవు పరిగ్రహించినన్”

నడకలోని యుగు తూగులు.

“అకర్ణనిబిడ నేత్రాంత ర క్షచ్ఛాయ
సరిక్రాంత సంజకెం జాయగాయ
శత్రువక్షశ్శిలాశాణితా నిశ్శేతి
కొదమచుక్కల తప్పు గుస్తరింప ...”
మితవాక్కులలో సమితార్థపు నిమిదిక.

“కల నెనం బలిభక్తి నేమరకు మక్కార్యానవే యుక్కు- సె
స్థల తాళింపుల వంట, కాలుని యెడందన్ గాలమైయుంట, మం
టలకుం గాలకయుంట, మింట రవియుంటం జేయు బిట్లెన్నో నీ
జిలుగుఁదై ట చెఱంగునుంట యగువానిన్ సూత్తు సీమంతిని!”

క్రొత్తపదకు బళ్ళ.

“... పవతున్ రేయిదోని తేజముల రవ్వల్ రాల్చుచున్ ...”
“... ఎక్కిరాదిచట ఫాలాఱుండు తొమ్మొడ్డినన్ ”
“.. ఆదరణములేక యజగారిపోనున్న కళలకు గుండెలు కరఁగఁబోసి,”
“నిలువనీరున పండిన చెఱువుతోడ నెచ్చెరీయెంతబాగుండె నీప్రియుండు!”
“ జలకమాదిరి కీరితిపండు వెన్నెలన్ ”

జాతీయములు - సూక్తులు - సుభాషితములు.

“....మెత్తని స్థలాల బనిత్రము వాడియొగదా?”
“ ఒక్కయొఱును రెండుకత్తులెట్లు లిముడగలవు?”
“... గుడిమ్రుంగెడువారి కప్పడ మదెంత?”
“.. ఆతివఁగన్న బమ్మకై న బుట్టనఁట గా రిమ్మతెగులు?”
“.. నలులను రక్షింపలేని నఖ్యంబేలా!”
“ సోమరులుగాక యచ్చమౌళూరవరులఁ బ్రణయదేవత యాటంక
వఱువఁగలదె?”

“....కోపమునన్ కోసినముక్కు శాంతమునఁ గూర్చుంగదా దేవాటికిన్”
“... పోఁగాల మాఁనన్ద మైన యపుడు హితవు చెవికెక్కఁదెట్టి నన్నతులకైన”
“.. ఎవ్వరి నాకపెట్టవు కళానందర్ప నామోదముల్”
“ జ్ఞానధుల్ లంపెట్టుకొన్న వడినే కార్యంబు గాకుండెడిన్”
“ డాచినను దాగంబోవు జాత్యున్నతుల్”
“....ఆపదలవెంట నాపద లరుగుదెంచు”
“.. ఎప్పుడేవేళ కేయది యెట్టులగునో! యెఱుంగజాలిన మహానీయు
లెవరు జగతి?”

“.. చల్లారిన వెల్లియున్నతు లహయా వహ్నిదగ్గఁబులై”
ఇట్టి రత్నముల రాజిల్లు నీకావ్యమేల చెలుఁగు నొసఁగఁజాలదు:

ర స ము

ఈ కావ్యమందలి ప్రధానరసము శృంగారము. నాయికానాయకులు యను రాగముతో నారట్టమై, కల్యాణమున పెంపొంది, విశ్లేషానహిష్టుతచే విషాదాంతమైన గాథ శృంగార ప్రచురమే కదా!

స్వరూప - చిత్ర - న్యయంవర - ప్రణయస్కంధములు శృంగార భూయిష్టములై తద్రసమునకు ప్రాధ్యానము నొసంగుచున్నవి రజస్కంధము వీర రొద్ర భయానక చీభత్పరుల కాస్తదమై వానికంగత్వ మాపాదించుచున్నది. నిర్యాణస్కంధము-విన్నయ విషాదములకు నెలనై యద్భుతకరణల నాస్వాదీంపఁ జేయజాలుచున్నది. న్యయంవరస్కంధారంభమున శృంగారాంగముగా హాస్యము కొంత పోషింపఁజిది నది సంయుక్త దైవప్రార్థనము జయదండ్రుని పశ్చాత్తాపము శాంతిని చేకూర్చినవి. కాఁగా సాంగమగు శృంగార మీకావ్యమునకు హృదయమై యాస్వాద్యమై సహృదయతన్మయాకరణవణమై యొప్పుచున్నదనుట విరివదము.

సంభాషణ చాతురీ.

చిత్ర- “ తగని పగవాడుగద యామె తండ్రి నీకు
పగతుకూతుతో కళ్యాణమగుట యెట్లు?
పొలుచునే యనలోదకములకు మైత్రి!
కలుఁగఁబోనె ప్రాకృశ్చి మాళలకు నంది!”

పృథ్వీరాజు- “..... మా నిశ్చయమున కెప్పుడు
తిరుగెయ్యండదు జరిగియే తీర వలయు
నాకు సంయుక్తకును పరిణయము; జరుగ
దా! జరుగు ద్రహ్మవర్య మంశ్రుంబు వఱకు.

చిత్ర- ‘ ఇవట నిక్కెల్లో యవట నా నృపుని నచ్చై
యేచు చున్నాఁడు మారుఁడు తూచినట్లు....’

సంయుక్త- ‘ చిత్రరేఖకు రేఖ విశేషమగుట
పడితతోఁ దెచ్చె ననిరద్దు నడికరేయి
రేఖ నీకున్న నాకునై పృథ్విపతిని
రెట్టవట్టుక వడి తేవె నట్టపగలు.’

ఏరే వదనవనరుహము ప్రేలవైతు? చిత్రరేఖకు రేఖ ఏశేషమనిన ”
మాటకాయేమే వీటిట్టలొక చిత్ర!

మనసులేట్టి ప్రతిమ తెచ్చినది యద్ది ప్రతిమలేనట్టి మనసు తెచ్చితివి నీవు.
ఈ రీతి వాకోవాక్యచాతురి యిందువందెము వేసికొని నడచినది. యుద్ధమున
ఏకలాంగులై యొకచెంతనున్న హిందూ-మహమ్మదీయభటుల భాషణము-మహమ్మ
దీయుడు-ఎందుకీవగవులోయీ! హైందవా!-హిందువు-“అతిబిద్ధుల చూడలేనందు
కేద్యః బ్రాణములుపోవుచున్నందు కైనవగవ ఐకమత్యంబు మా కొకింతైన లేదు.
తురక చెలికాడ యందుకు దుఃఖపడదు” ఇట్టిట సాగింపఁబడిన సంభాషణము
సందేహ మొనంగజాలినదై యున్నది.

అన్య దేశములు.

“అహ్లాకిదయతో మేరె ఉరు దయ్యక్ సాఫ్ జసా సాఫ్ జసా! “జీ! మై
టోలం నెహబానుబాత్ ... ” ఇత్యాదులు సమయ సముచితములై శోభింపహము
లయ్యే యొప్పినవి.

ఈకవి యందందు స్వకంఠించి కొన్ని నవప్రయోగములును, విసంధు
లను, అపూర్వ ప్రయోగములను, స్వకపోల కల్పితకళిబ్బ సల్లపములను వాడినట్లు
గోచరించుచున్నది. మఱియుకొన్ని స్థూలిత్యములు సైతము పొడకట్టెడివి. అవి
ప్రమాదము లైనవి గావు. ఎట్లయినను “ప్రమాదోః ధీమతా మపి”
అనియో: ..ఏకోహ దోషో గుణసన్నిపాతే నిమజ్జ తీందోః కిరణే ప్సివాంకః”
అనియో సమాధానించుకొనుచు సహృదయు లీకావ్య మాధురిని సౌహృద్యమున
గ్రోలి యానందింపఁగలరని నా విశ్వాసము.

బహుముఖ ప్రజ్ఞానిధులు, బహుభాషాభిజ్ఞులు, బహువిధ కావ్యరచనా
కుళలులు, బహుగ్రంథకర్తలు, అనన్యసామాన్య శేషుషీధురందరులు, పక్షులు,
విమర్శకులు, సహృదయులు, సాధుసత్తములు, ఆంగ్లగీర్వాణాంధ్ర సాహిత్య
సాగరనిర్మలధన మందరములు, రసికభాషులు, వెయ్యేల! పుంభావభారతి
మూర్తులనగు శ్రీవిశ్వనాథవారికృతికివతులుగా లభించుట యీ కవి బహుజ
నుస్సముపార్జిత మహా పుణ్యరాశిఫలము.

ఇట్టి యాదర్శసుందర రసవ చ్ఛారిత్రక కథాకావ్యమును విశ్వవిద్యా
లయాధికారు లాదరించి యున్నత కళాళాల విద్యార్థులకు పాఠ్యముగ నుంచెదేని
మిక్కిలి ప్రయోజనము కలుగనని తలంకును.

ఈ పీఠికా కార్యమునకు నన్నెంతో గౌరవపురస్కరముగా నర్పించి, మహా
సండితులు చేయదగిన యీ భారమును నాదరమునై నాపైనుంచి నందుల
కి కవీశ్వరుని నభినందించుచు, నిక్కవి యిశోధికమైన సాహితీ సమాధానము
వచ్చును, పెక్కురసవత్కావ్యముల సృష్టించుచు సుఖవీరికలఁదేలు కుటుంబముతో
నూతండ్లు కవిగనే ముగిసా : యని భగవంతుని ప్రార్థించుచు నింతతో నిష్కార్య
మును విరమించు చుంటిని, ఇతిశమ్.

“నరస్వతీ రసమహాకాం మహీయతామ్”

30-1-67, ౩ మద్దులపల్లి సత్యనారాయణ శాస్త్రి.
నరసరావుపేట.

శ్రుతజ్ఞతలు.

బ్రహ్మశ్రీ వేదమూర్తులు (ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయాండ్ర శాఖాద్యక్షులు)
డాక్టరు దివాకర్ల వేంకటాచార్యుని ఎం. ఏ (ఆనర్సు) పి. హెచ్. డి. గారి వంటి
భాషాసాధోనిధుల విమర్శక గ్రేసురుల చిద్యత్కన్యగ్రణుల మనస్సు సుంచుకొనియే
మధుమాఢ శాస్త్రమున మకవి ప్రవచుగా.

"లయమైపోయిన రాజపోషములన్ లక్షింప కీనాడు దొం
టి యమే యాండ్ర కవిత్వమాధురులు క్రొంద్రెక్క నాదాద న
న్నయ తిక్కన్నల మించిపోవు కవిరాజ్యారాంధులున్నాడు వా
రి యశోభ్యున్నతి తెల్లనై విరియు నాహుత్కర్మపేట్రొద్దున్"

అని వ్రాసికొన్నాడ. శ్రీ దివాకర్ల వా రా పద్యములోని కవిరాజ్యారాంధులకుఁ
బర్యాయ పదమ గాఁ గవిరాజీవాకరులని యాలోకభాందపుని యరుణకిరణ ప్రసారము
లకు ప్రసన్న హృత్కర్మము ప్రపుల్లము గావలయునన్న ప్రకృతదర్మ మెఱిగిన
బాధ్యతా రసజ్ఞులగుటచేతనే యర్థించినంతనే యప్పటికి వ్యస్తత పరిగలేకున్నను,
వ్యవధిలేవి కార్యావసరములున్నను విపుల పరిచయముగా నాకృతికి దివ్యాకృతిని
జీత్రించి మహాదరమును ప్రదర్శించినారు. వారి పహజ నిష్కలంకానమ మాతృ
భాషాసేవకు మహా కృతజ్ఞతలగా వేయిన్నురాటుల కైవారములు.

కవి పండితతోకమున వంతవఱ కనామకునిగానున్న సన్నోక్తనాటి యొక
కవితా సదస్సులో నా రచనకుఁ దలయూచి వత్కవినిగా నాకలింపుకొని యాదరిం
చిన ప్రప్రథమ విశతనక్య విమర్శక పండితప్రవరులు శ్రీ మద్దులపల్లి సత్యనారా
యణ శాస్త్రిగారు. వారి కుభాశీస్సులవలననే నాకు శ్రీవిశ్వనాథ కవి సమ్రాట్టలవారి
యాశ్రయ ముద్దినది. ఆ కృతజ్ఞతతో విపులపీఠికవ్రాయ వర్ణించినాడ. శ్రీ దివా
కర్ల వేంకటాచార్యుగారింత పరిచయము వ్రాయుట వారెఱుగరు. ఎఱిగియుండిన
వారిపైఁగల గౌరవభావమున ననలే యా వ్రయత్నమునే మాదియుండెడి వారేమో!
కాని యట్లుగుటకి యదమనఁగాక వారి యౌదార్యమును ప్రకటించుకొను నవకాళము
లేదు. వారికి నాపై నవదయలేవి నాశ్చర్యము. వారెయింటి చిలుక కాయింటి పలుకన్న
నుడికి నిదర్శనమై కలుకుఁగపొయియింటి పరుషపుఁ బలుకుల చిలుకలుగొక పదా

చార సంపన్నుల యింటి తియ్యని వలుకల రాచిలకలు. విశేషించి వ్యాకరణాలంకారశాస్త్రములఁ బరిశ్రమించిన యుద్ధండ పాండితిగల పండితులు. కొమ్ములు దిరిగిన కైతవస్త్రాదుల సహిత మొక్కమాటలో బిల్లబీటుచేయగల పాండితీవ్రతిభగల కోడలులు. వీరి కలమునుండి నాకింత సత్యసూక్తి వెలువడుట నా యద్భుతము. వారికి నా రన్యవాదములు.

ఇక్కావ్య ముద్రణార్థము శ్రీయాంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్యఅకాడమీ వారైదు వ్యవల రూపాయలనుగ్రహించిరి. మరల తొల్లి యథే దీని పీఠికాకొఱకు శ్రీవిశ్వ నాథ సత్యనారాయణగారి పన్నిదికేగితిని. వారు పీఠికవ్రాయుటకు మారు దీనికి కృతీశ్వరత్వమునే వహించిరి. శ్రీ ఆకాడమీవారు కటాక్షించిన విషయము వారికి తెలియదు. వీరి కృతీశ్వరత్వమును వహించుట వారి కంతకన్నను తెలియదు. ఇద్దరును మాతృభాషాభిమానులే మాతృభాషాప్రోవకులే. ఇద్దరునాకొక్క రూపైన వారే. ఆ కారణమున వీరికిని వారికి వట్టిట్లుగాఁ దెలిపికొవలసిన ధర్మము నాకు దొరలేదు.

“కాపిటీలకు నూటు, బూటులకునున్ గాణచియై పెద్ద పె
ద్దావీనర్దుగఁ జేయు నాంగళముపై నావంతయున్ భ్రాంతిలే
కే పైనుల్ దెగ గట్టుకొందుఁ జిగి నాఁ డింగ్లీష్ పిరియ్యడ్డులన్
సాపీగా నెగగొట్టివఁడఁ దెనుఁగున్ సాహిత్య మోహఁబునన్”

ఆ మోహముననే నాబాబు తరచునుండి భాషాపేషఁజేయుచు నాంగ్లమధ్యసించిన నా కిష్కలవలె నేను నొక అవీనరునై వందలు వందలు వేతనముల నందుకోలేక యాంధ్రకావ్యములకు విలువలులేక నానాశ్రమల సిద్ధదరిద్రమున జీవితమును సాగ దీసికొనుచున్న నా కిరువురు నెంతైన నీయఁదగినవారే. నే నిరువురిదయకు నెంతేని వర్ణఁడనే. నా యీ సాహస మేరికేని నిండుక కెంగన్నైన మన్నింప నర్హించుచుఁ నిర్దురకును గృతజ్ఞతా పూర్వకాభివందనములు సమర్పించుకొనుచున్నాఁడు.

“మృగములు మృగముల నడుగవు
ఖగములు ఖగముల నడుగవుగదః నుగవారిన్
మగవారఁగు కొనుట యది
మగున తనమ్మగునె గాని మగతనమగునా?”

అను పద్యభావమొంటి నింకించుకొన్న మాతండ్రిగారు రసవత్కావ్యముల రచించిన మహాకవియైన యందొక్కదానినేనియు దాతల నాశ్రయించి ముద్రింపించుకొని పన్నెండువారు గడించుకోలేక యూరకే జీవితమును గ్రంకించుకొని పోయినారు.

ఆ యభిమానము నాకునుగద్య. అందుకే మధు మానమును మార్చుకొని ఋణముతోడ వెలుంగున కీర్తుకొన్నానని వ్రాసికొన్నాడ. ఉదార రసజ్ఞులందరి యా పద్యమునుజూచి నాస్థితి గ్రహించుకొనియే కాబోయి పావునూరు లరమారులు పోష్టద్వారాపంపినారు. విలిచి పక్కరించినారు. అట్టి మహనీయులలో యన్.యన్. ఆండ్ యన్.కళాళల ప్రిన్సిపాల్ శ్రీ యిలిందల రంగనాయకులుగారు. శ్రీ వావిలాల సోమయాజులుగారు శ్రీ కార్యముపూడి నాగేంద్రుడుగారు. పూనానుండి శ్రీ ఆర్. వేంకటేశ్వరరావుగారు ప్రముఖులు. వారికిని గృతజ్ఞతాభి వందనములు.

కార్యాణి ముద్రణాలయ యజమానులు శ్రీ పి. శ్రీనివాసరావుగారు నా యీ కావ్యముద్రణముపట్ల వలసినంతగా శ్రద్ధా సహనములఁ జూపెట్టినారు. వారి యుపకృతికి నా కృతజ్ఞతానుతి.

శ్రీ పోలూరి అంజనేయ ప్రసాదరావు వీరభద్ర పురుషోత్తములు (జన్నా తల్లి సోదరులు), కవశేఖర జోసప్ జాకబులు (గిద్వాల సోదరులు), భాస్కరుని జగన్నాథరావు, బి.బి.ప్రాంత్లీను బాబులు ముముగన్లు వినుకొండ పురీమతల్లి శిఖరోని హారమందు దవళముగావిచ్చి పెల్లుగ గుమారించు జీవపు బొండుమల్లియలు. వారికి యభోదయ వేళ నా మధురగీతాలాపములు.

పూర్వాంధ్ర విశిష్ట కవిశాస్త్రాధ్యపనుల మానిపోసీయ కించుమించుగా నష్టాదశ పద్యనాన్విత మధురాధుని కోహలదీర్ఘ రత్నగర్భను రిక్తగర్భనుజేయ నుంకించు జాత్య నై క్యరాక్షసి ద్వంసమునకు రాషుబాణముగాడిడిన నాయీ కావ్యశ్రమను గుర్తించి సోదరాండ్రులు నాకు మతొక కావ్యరచనకు ప్రోత్సాహమొనర్చరని యాశించుచున్నాడ.

వినుకొండ,
18.3.67.

కృతికర్త.

పుద్వీబ్ గవతము

కృతి స్కంధము.

శ్రీ దైవార ధనుస్సునన్ గలిచి ధాత్రీపుత్రితో వచ్చుచున్
వాదాడు బయికోన్న రామునకు సంపల్లక్ష్మీనారాయణం
శూదంతెంబున బొల్చు తాముడు కృతీశున్ సత్యనారాయణ
త్మోదేవాగ్రణి బ్రోచుతన్ సతతసమ్యగ్భగభాగ్యంబులన్.

సిరిదొరసానిసాని యొకచి త్తము గల్గక యూర కెప్పుడున్
దిరుగుచునుండసీ! యనుచు, దిన్నగ, దీటికగా సరస్వతీ
గిరిజలు సెప్పికొంట విని కెంగనులం గను లక్ష్మి ప్రేమ సు
స్థిరమతి మత్కృతీశు గృహసీమల భూముల :ల్చుగావుతన్!

ఒక వత్సోరుహమందు సాహితీయు వేటొక్కంట గానంబు లొ
ల్కు కళాదేవత తేవకొక్కగతి పొల్పుం దీపు లూరింప ని
మ్మకు సీరెత్తినరీతి సృష్టివెలయింపంజేయు వాగాని మా
మక కావ్యప్రియు నీప్పితార్థముల, బ్రేమన్ నిచ్చ లీడేచ్ఛుతన్.

తన జగత్ప్రాముఖ్యమునకు నెల్లప్రజల
దలవాడిట మెలంగు కలనఁజూపి

తన సుమనః కళాతలపాలనమునకు
శతపత్ర సురభిళాసనము జూపి

తన జగద్వినుత విద్యాద్వయా పటిమకు
 నున్నతోన్నతకుచ యుగళి జూపి
 తన చంద్రమఃకీర్తి ఘనతర స్ఫూర్తికి
 నతిసిత హంసనాహనముఁ జూపి

నిరుపమానంద సంపత్తిఁ బరిధివిల్లు
 బ్రహ్మరాణి వీణాపాణి ప్రధితవాణి
 నెలయుఁగాత! మత్కృతినాథు విశ్వనాథ
 సత్యకవిరా డ్విబుధవరు స్వాదుకృతుల.

శరణంచుకొ మొరసేయుటే తడవుగా సత్కారసంధాతయై
 పరమోత్కృష్టశిరంబు గంగనుకు శుంభదేహమం దర్థముకొ
 గిరిరాట్పుత్రిక కిచ్చి శశ్వదనురక్తిం బొల్చు నాగేశ్వరా
 భరణస్వామిశివుండు మామకకృతిస్వామిన్ గృహంబ్రోచుతన్!

పుట్టింటిపై నల్కపుట్టి నందుల కేమొ
 కైలాసనాసంబుఁ గడకుఁద్రోచి!
 సతతంబు తలమీఁది సవతి సంగతికేమొ
 ప్రాణనాథునిమేను వదలిపెట్టి!
 తెలుగుల దీపించు దృఢతపస్సున కేమొ
 చలనశక్తులనెల్ల నిలువఁబట్టి!
 నిరతంబుగా నాంధ్రధర వసించుట కేమొ
 తనుకోమలత్వంబుఁ దునిచివైచి!

విజయపురి కృష్ణతీరాద్రి వెలసియున్న
యపర కనకదుర్గాదేవి యహరహంబు
మహిమఁ గనుత! నప్పురివాసు మత్కృతీశు
విశ్వనాథ సత్య కవిరాడ్విబుధవరుని.

బాల్యంబుననె బాలభానుని ఫలముగా
భావించి కబళింపఁ బట్టబోయి
క్షీతిజాతనా రక్ష శతయోజనాయత
జలరాశి నవలీలఁ జవుకళించి
తక్కుసి గుము లెల్ల నొక్కకొల్కిరి రాగఁ
గాంచఁబోయిన లంకఁ గొల్చివచ్చి
సంజీవనీ సవిస్తారంబుఁ గనలేక
కొండకొండనె కొనగోటఁ జెచ్చి

మధుర రామాయణమునకు మనసుపండ్రి
కోరి మా వినుకొండను గుంటి యాంజ
నేయులుగ రాజిలుచునున్న వాయుసుతుఁడు
జగతి గుప్పుత! మత్కృతీశ్వరుని యశము.

ఘనకళల కెల్ల గురువై
పనిచెఱుపులసామి యనుచుఁ బడియెడు నపచా
దును బాపుకొనను గృపతో
వినాయకుఁడు నాయెడల నవిఘ్నకుఁ డగుతా!

ఎవఁ డాదేవుఁడు? వన్నె యెట్టిది? మొగంబేటిరు? పేరేమి? యే
వివరం బించుక లేని శూన్యనకు గంభీరప్రతిష్ఠాంశముల్
తవఁజింపన్ జవులూర వాక్ష్పతిభఁ బుట్టంబుట్టి తొల్తొలగా
కవితాలేఖని నందుకొన్న కవిలోకశ్లోకు నర్పించెదన్.

అవసీశుల్ దలఁముగ్గ మొక్తు రసకావా నిత్యుడౌ తిక్కన స
త్కవి కెఱ్ఱాప్రెగఁదాది మాన్యులకు మా స్వామియై యెందునే
కవితారంభకు లేని ప్రాసలు యతుల్ సేసి దీవ్యతృణా
కవితాభారతిఁ గన్న యాంధ్రకవిలోకబ్రహ్మ నర్పించెదన్.

తెలుఁగున్ వెల్లులుదిగ్గి గంతములకున్ దీండ్రంపఁగ్రొంగొత్తకై
తలకున్ జేతులుసాచుచున్ గవులఁ జేతఃప్రీతులన్ జేయుచున్
జెలుఁగే తెప్పని మ్రోయఁ జెల్లుసిరి నుద్దీపింప నై ఖడ్గముక
గలమున్ ద్రిప్పిన కృష్ణరాయల మహాత్మనాథు నర్పించెదన్.

శ్రీ శబ్దంప నుతింతు రాజశరణశ్రీ మృగ్యమై కబ్బముల్
నాశంబై చననున్న కాలమున నాంధ్రామ్నాయ సంరక్షణ
త్యాగన్ భారతిమాసపత్రికను సంస్థాపించి పేర్గన్న శ్రీ
దేశోద్ధారికు కాశినాథకులజన్మ ధీశాలి నాగేశ్వరున్.

అమితోదార కళారసజ్ఞతకు నుద్యత్ జ్ఞానభాస్వంతు సా
మ్యమునన్ సాంపిలి వ్రాసి పంపుకొనుటే యావృత్తిగా నాకవి
త్వము నాంధ్రప్రభకెత్తి సంతతకృపావైదగ్యమున్ జాటు నీ
లమురాడ్యంకటశేషయార్యవిబుధుఁ డ్లాఘీంతుహృన్యాధురీన్

మధుమాసంబును మాధురీకవన సంపద్బుష్టి నీక్షించి య
 క్కంఠకు సాధనలోమహోన్నతసమీక్షన్ జాటుచున్ నన్నుఁ బ
 ద్యధిసోత్కర్షత సత్కరించిన తదాంధ్రా ధ్యాపకశ్రీయుతున్
 బృథులోమహోజ్వల వావిలాల కులవాక్కిందుం బ్రశంసించెదన్ .

ఒక లేశంబు నరాతిలేనియు శ్రమంబూహించుయత్నంబె లే
 కకలంకాప్రతిదేశభక్తిపరతక్త ఖ్యాతిల్లు చుద్యత్కృతా పా
 నికరంబో! యన నాంధ్రమం దెసఁగు “య.స్సి” అంజనేయప్రసి
 డ్ధకళాపోషణశాలి కద్దుత హితార్థస్వామి కాత్మాంజలుల్.

రకరకమ్ముల నూత్నరచనలు దీపింప

కృతికల్పకులఁ బ్రోత్సహించుకొనుచు

జీర్ణించిపోనున్న శ్రేష్ఠంబులగు పూర్వ

కృతిజాలముల నుద్ధరించుకొనుచు

బ్రతుకెల్ల వెచ్చించి వడిచెడ్డ భాషా వి

శిష్టులం బ్రీతిఁ బోషించుకొనుచు

ననుబోలి యజ్ఞాతమునఁ గుందు కవుల న

స్వేషించి కృపను బింబించుకొనుచు

ఆంధ్రభోజుల భోజుల నధిగమించి

వేయికన్నులఁ గరముల వెలసియున్న

“శ్రీమదాంధ్రప్రదేశ్” సాహితీ మహా “అ

కాడమి” సవిత్రికి సమస్కారకోటి.

ప్రాణగొడ్డము జీవగట్టి దినవెచ్చు
మన్న వా శేరి సుకవీశులైనవారు!
దొంగగు గలవారె! యెట్లెరి దొడ్డవారు?
బాధ్యతలగొన్న కవులొటవలనఁ గాదె?

ప్రాసలా? యతులా? గణబంధమా? క
ధాంశమా? యలంకారిమా? శ్రీకరణ వి
శేషమా? రసమా? యింతచి క్కదైన
కవన మందొక్కదొంగగున్న ప్త మేమి?

సరసకావ్యమందుఁ దఱచు నొక్కటిరెండు
దొంగగులుండు నున్నఁ బొసఁగ వనక
వాని నిలువఁ బెట్ట వ్యాకర్తలు గతులే
ర్పరుపవలయుఁ గావ్యపదతి యిది.

మనసులో నొకటుండ మార్గంబు వేఱొచు
నొప్పునే తప్పుగా నూహచేసి
యూఁగుట తూఁగుట యొక్కటి కాదంచు
దొడ్డగా దానికి సొడ్డుదొడ్డగి
‘ను’కుఁబైని- రంగులో‘ంగు’కు యతివేసిన
పొసఁగ దీయతియంచు దొంగగుపట్టి
యట దాని యవసరం బరయకే ద్రుతముపై
ద్రుతము ద్రుత మటంచు రొదయొనర్చి

సరసకావ్య ప్రసవబాధ యెఱుకపడక
శాక్యసింహులుగా సవ్యసాచులుగను
రేచి జెసలకే మసిబూయఁ జూచుచుండు
మునుఁగుగాండ్రకు చేయెత్తి మ్రొక్కుకొందు.

అలఁతియలంతి కబ్బముల నల్లి కవిత్వపులోతుపాఁతులక
దెలియక యుబ్బు డబ్బుగల తెల్లదొరల్ తెగలోనినాయకుల్
దలపడి మింటనిల్పిన నిలన్ మొనగాండ్రము మే మెయంచు దీం
డిలు కవిగాండ్రఁగా కల్పితవకుఁ దార్చి తిరస్కరించెదన్.

ఏకపుఁగింట మిట్టిపడియెన్ గవితాలలితాంగి గాన వి
ద్యాకలశాభి నీదె నెవఁ? డట్టి విశేషమనీమి కాండ్ర భా
షాకవితాకళార్చనకుఁ జక్కగ మువ్వర ముమ్ముగన్న మో
షేకవి కంజలించి మఱిచెప్పెద మత్కృతినాథు వంశమున్.

కాదే మానవనాథవంశము పసుఁక్మోనాథ వంశంబునున్
గా దానిరరనాథవంశ మదియున్ గా దారమానాథయున్
గా దాహా! యిది విశ్వనాథ యెఱులీఁక్మోమండలిన్ బాలెన్!
లే దేవంశము విశ్వనాథ కెనగా లెక్కింప లోకత్రయిన్!

తన విశ్వత్వము మూ ర్తిగఁటకొన సత్కావ్యంబునాదికరచిం
చిన వాల్మీకిమహా గోత్ర గరిమశ్రీ తెన్నునన్ నింపనో!
తెనుఁగునశేవ త యగోత్రమున నుద్దీపింపనో! పొల్ప, జే
వుని యుద్దేశ్యము వియుఁ దెలియ రా వుర్విన్ మహాజ్ఞానికన్!

ఎంత కోమలపుష్పవృష్టి వర్షించెనో
 రమణీయ సందనారామవాటి!
 ప్రణవనాదం బెంత ప్రభవింప మొరసెనో
 విబుధలోకపు దుందుభివ్రజంబు!
 ఎంత కమ్మనిహాయి యేపార వీచెనో
 పారిజాత సుగంధపవనశాల!
 ఇంపురాం పిల నెన్ని వంపులు తిరిగెనో
 యస్సరోంగనల స్మృత్యముల మేను!

ఎలమి రసభాండభౌండిక లెన్నియెన్ని
 హరణమయ్యెనో మధురామృతాన్నపంక్తి
 కల సమస్తంబునకు మనఃకాంతుడైన
 విశ్వనాథుడు తెలుగున వెలయునాడు!

ఆవిశ్వనాథదేవుని
 పావన నామమున నైన వంశమునఁ గవుల్
 కోవిదులు వెలయ వెలయ ము
 హావితరణశాలి శోభనాద్రి జవించెన్ .

సదయుడు శోభనాద్రి తొలి జన్మములోఁ దపమెంత సల్పెనో!
 తదలఘువంశ రాజమునఁదాల్చెభవంబు; మృదూక్తి యుక్తులన్
 బది బిరుదంబులం బడయవచ్చుఁ బ్రసిద్ధపవిత్రవంశమం
 దుదయమునంద నుండవలయున్ దొలి జన్మతపోనిధానముల్ .

ఆ వితరణశాలి యీవులందున నిల్చి
 కనుపట్టసాగె భాస్కర సుతుండు
 ఆ సత్యభాషణుడొడగె నుడులకెక్కి
 సపురింపదొడగె ద్రిశంకుపట్టి
 ఆ శరణాగతు నాదరబున ఓక్కి
 బింబింపసాగె శిబిప్రభుండు
 ఆ జగదుపకారి యాశ్రయంబున రేచి
 యగుపట్టదొడగె నిండుగ దధీచి

ముకురమందు బ్రతిఫలించుమూర్తు లట్లు
 తత్తదలఘు లా శోభనాద్ర్యాయనందు
 వెలయ సాగినా రాహు! శ్రీవిశ్వనాథ
 శోభనాద్రి యశస్కుల శోభనాద్రి.

ముసురైగోచియొకండతో వణకుచుం బూర్వాశ్రితుండైనపు
 లకును డేతెంచి“దొరా!దరిద్రుడవడంక్క జాలవే గప్పణో
 పసనం బేరియొయచు వేడుకొనినకబై తుండు మైదాల్పుణ్ణం
 చొసంగెదోవతి; శోభనాద్రి చుహనీయుండెంతపుణ్యాత్ముడో!

కలిగిన యాస్తిపాస్తులను గాదన కరిజనాళిఁ దన్నునీ
 వులకు వ్యయించి యాసుకృతిమూర్తి ప్రసిద్ధవసంతలక్ష్మీకా
 కులఁద్యజయించి మ్రోడయినగొప్పమహీరుహమట్టులెంతయో
 యలరెను సద్యశఃకిసలయంబు చిగుర్ప వినుత్నశోభలఁ.

దశగలపుత్రులన్ గనిన తండ్రిగఁ గీరితిఁజూరఁగొన్న యీ
దశరథుఁ డేటి సుప్రతిపిధానుఁడ! మువ్వరిపత్నులందునన్
శిశువుల నల్వరంబడసె శ్రీనియమప్రతిశోభనాద్రి స
ద్యశముగ నొక్కపుణ్యసత్యియందు నె యందెనుపుత్రకత్రయిన్.

విదిత సత్యనారాయణ వేంకటేశ్వ
రులును రామమూర్తి యను పేరులు వహింప
మువ్వ రచ్చమ్మగఁ దండ్రిమూర్తివారు
పార్వతీమాత పుణ్య గర్భంబు చలువ.

పార్వతీశోభనాద్రి దంపతులు కనిన
దివ్యవిశ్వనాథకుల తృతీయసాము
రామమూర్తి ద్విత్వీయాభి రామమూర్తి
భ్రాతృభక్తికి లక్ష్మణస్వామిభాతి.

ఆ సప్తాదులవేంకటేశ్వరులు దీటా శోభనాద్వాత్మజ
శ్రీసూర్యగ్రణి వేంకటేశ్వరుల కర్ణిశ్రేణిఁదన్నున్, ద్విభా
షాసంపత్తినిగ్రాలి? నందులకె యా సత్యాస్వామి సప్తాదు లం
దాసీనుండయి పల్కఁడంచు బుధు లభ్యర్థింతు రీస్వామినిన్.

పలుకనే పలుకఁడు పల్కెనా! యాపల్కు
సానదీరిచిన వ్రజంపుదుంపు
వ్రాయనే వ్రాయఁడు వ్రాసెనా? యాకైత
చవులొల్కఁడు సుధారసపంపుముంపు

కనరానె కనరాడు కనవచ్చెనా? యచ్చ
మలరు విల్పాని సౌమ్యంపుగుంపు
పట్టనే పట్టడేపనిచేతఁ బట్టినా?
వ్యథల కొగ్గని భగీరథునితెంపు

అనఁగ నిరువాంది సకలగుణాధికముల
వైభవముల శ్రీపార్వతీశోభనాద్రి
వెంకటేశ్వరులు ధ్వితీయ విశ్వనాథ
సత్యనారాయణ కవిరాట్నరణిఁ దనరు.

కల పాండిత్యముఁ జూపి యెట్టికవినిన్ గగ్గోలుగావించు వి
ద్యల బాహ్మీయచెళ్ళపిళ్ళకవిమార్తాండుండు మన్నింప న
య్యలఘుజ్ఞానికి సత్యసూరికవి శిష్యాగ్రేసరుం డౌచు న
గలపుంబ్రజ్ఞ గడించె ద్రోణునకు నగ్గాండివి శిష్యుంబలెక.

కవనమువ్రాయుటే బ్రతుకుకట్టడిగాఁ జిననాటి నుండియున్
నవనవరీతి పూర్వగతి నాటకముల్ సుచిమర్మనంబులున్
నవలులుకావ్యముల్ ప్రహసనంబులు వ్రాయుచు విశ్వనాథగా
స్తవములనందు సత్యకవి చంద్రు నెఱుంగని వారు లే రెటన్.

అద్భుతమ్ములగు నూహాభరమ్ములఁ బిల్క-
కును నోపని బెడంగు దెనుఁగు శిరము
ముక్కు గన్నులు దివ్యముగఁ దీర్చినట్లుండి
పౌరుషశ్రీ నుట్టి పడెడుమోము

సిరియుం గవుంగలించె నన ద్రుదాతౌన
 నలరు సన్ననిపైడి గొలుసు గళము
 పొడవు, పొడవునకొప్పెడి ద్రుధిచుయు, దబ్బ
 పండు వన్నియ నుండు నిండుమేచు

బదపదమ్మున సాహితీ పథములందు
 నన్నయా? తిక్కనా? పోతనా? యటనెడి
 విభ్రమమున దర్శనమిచ్చు విశ్వనాథ
 సత్యనారాయణ సుకవి చక్రవర్తి.

జ్వలియించు నొక సభాస్థలిని దీర్ఘసమాస
 పటలి తీక్షణతల భాస్వంత నటుల
 వీతెంచు నొక సభావేదిక రసభావ
 పరిమళమ్ముల గంధవహుని పగిది
 వెలయించు నొక సభాస్థలిని విమర్శనా
 హైమచంద్రికల నబ్జారి సరణి
 బోరించు నొక సభాభూమిని సాహితీ
 కమనీయతల ఘనాఘనుని కరణి

తనదు విశ్వనాథత్వ మంతటను దనర
 నెట్టులిదమిత్తుడని నిర్ణయింప నగును?
 బహుముఖప్రతిభా యశోవంతులెపుడు
 బట్టుపడరు గాదే యొక్క భావమునకె ?

వాల్మీకిరచితగీర్వాణ ధామకథా సు
 ధామృతంబును మనస్సారఁ గ్రోలి
 ప్రథితభారత కవిత్రయమువారి రచనా
 కౌశలంపుటాడపు గడనఁ జేసి
 మెఱపుకన్నెలతోడ మిన్నంది విహరించు
 మధురిమోహలను బొమ్మలకుఁ దార్చి
 వాఙ్మయంబునఁ గల్గు ప్రాత్రకొత్తలమేలి
 కలయికలఁ గవనకలనఁ జూపి

గీ॥ పూర్వమున లేని మునుముందుఁ బర్వఁబోసి
 తీరుమైగల రక్తంబుధారవోసి
 మహితరామాయణామరయౌ రుహమును
 నసుధకైత్రెను తెలుఁగల పంటపండ.

ఒక యురుష్క కవికృతికి ముంబలుకు వ్రాసెఁ
 బలుకుఁదొయ్యలికిఁ కొందఱుకుఁ దనర
 ఒక కైస్తవకవికృతికిఁ బీఠిక లిఖించెఁ
 గట్టమంచి మనీషి కరఁగిపోవ
 ఒక యనాథకవికృతికి మున్నడిరచించె
 నపరమిత సుయశం బవఘళింప
 ఒక పంచమ కవికృతి కుప్రశుతివెలార్చెఁ
 దెలుఁగున సిరియింత తొలకరింప

నాఁ డెఱుచువల్లఁ బడిన నింద నడఁచుకొన
నవతిరించిన ద్రోణుఁ డీయనయె యగునొ !
కానిచో వేతె తెగలపైఁ గలుగుటెట్లు
నట్టిబ్రాహ్మణాగ్రణికి నేఁ డిట్టి నెనరు?

వీరజ్ఞాపతి మీసంపు భృంగపం కి
ఏకవీర ముఖాకాన జోకుజూప
నారి భావ బంధుర సుధా ప్రణయగాఢఁ
జదువుకొన్నాఁడఁ బదిరెండు సాకు లేను.

వారి నర్తనశాలను వలచినప్పు
డెల్లఁ బ్రముఖులచేత నాడించుకొనును
వాసిరెడ్డనవ్వయ క్షీరవార్ధిరాజు
పుణ్యముక్త్యాల యువరాజు పుష్పశకుఁడు.

చేరుటే తడ వేవేని వారికృతులు
కాశినాథనాగేశ్వర ఖ్యాతినెఱపు
మాసభారతి ధరియించు మాళిపైన
దివిజగంగను దాల్చినశివుని యట్లు.

అయ్యవారంట చక్రవర్తయ్యవారు
వారిశృంగారవీధి ప్రబంధరమణి
నందుకొన్నాఁడు పొదరిండ్లసందు రాధి
కాప్రియను సందిలికిఁగొన్న కన్నునట్లు.

వారి యనుగు కిన్నెరసాని పాటలు ధ్వని
యించు నాంధ్రనాగరకుల యింటనింట
సభ్యుదనుకవుల మటంచు యశముగొనెడి
యువకనీకుల కాకైత యొజ్జబంతి.

ఇట్లులే వారికృతు లెన్నియేని గలవు
వాని లెక్కించి వివరింపఁ బూనుకొనుట
చుక్కలగణించి చెప్పఁజూచుటయె యగును!
పటముపైఁ దేనెలి రుచివ్రాయుటయె యగును!.

విశ్వనాథసత్య సుకవిపేరు విన్నఁ
బగతులకు గుండియలు బ్రద్దలగుటెకాదు
ద్వైతసిద్ధాంతపుంజ్ఞు వ్రాయులగును.
శైవవైష్ణవభేదంబు సమసిపోవు.

నకనకలాడునట్టి కడుపులన్ వచ్చి
క్షేచుచు బోయెడు తెరువరులును
చినిగిన వసనాలఁ జనుదెంచి నూతన
పరిధానములఁ దాల్చి యరుగువారు
పరిదీనపదనులై యరుదెంచి యుత్సాహ
కృతమందహాసులై యేగువారు
సందేహభాజనాస్యములతో వచ్చి యా
శ్చర్యసూచిముఖాలఁ జనెడివారు.

బాలుతు రన్నాతురులు యానకులును నిత్య
కలితబహుళకార్యాంతరాగతులు విశ్వ
నాధవంశాబ్ధి శశిశోభ నాద్రియింట
నిరులు వదలి వెల్తురులు గొం చేగునట్లు.

అనుట శ్రీపార్వతీ శోభనాద్రినాటి
సదనమున నేమి? వారి జేష్ఠతనయుఁ డగు
సత్యనారాయణ కవిరాట్ట నమునను
జరుగుచున్న దిప్పుడు నట్లె రుగులేక.

చుట్టాలమే యంచుఁ జూడనచ్చెడివారు
మరలరామా! యటం చరుగువారు
కృతీపీఠికలకయి యేగుదెంచెడివారు
నెల్లె వచ్చెద మంచువెళ్ళువారు
ననుమానములఁ దీర్చుకొనఁగ వచ్చెడివారు
నెనరుంచుఁ డని యంచుఁ జనెడువారు
నే సహాయార్థమో! యేగుదెంచెడివారు
నెన్ని నాళుందు? మం చేగువారు.

అన్న సత్రమో! దేవాలయంబో! కాని
యేగుదెంచెడివారికి నేగువారి
కెడమె యుండ దేప్రొద్దెన నేమి చెప్ప
నిసుకవేసిన రాల దా యింటిముందు.

అన్నా! యెదో వ్రాయుచున్నట్టు లున్నాడ
 వే? - యానురా! యదే! - యేమిటియది ? -
 అదియె పృథ్వీరాజు - నిదివఱకెప్పుడో
 వ్రాసితినిగదా? మరల నదే? -
 తిన్నగా దాని బృథ్వీభాగవతముగా
 ముచ్చుచు చున్నాడరా తలఁపులూర -
 “భళిర! పృథ్వీభాగవతముగానా? భాగ
 వతముగానా?” యంచు బలుకు చటులె.

విస్తువోయిన తమ్ముడు విజయదత్తు
 నాటి నుండి నేటికి నయనములఁ బడఁడు
 పడిన యాశ్చర్యకలనతో నాడు నిందు
 నేక మైయుండవచ్చు నాకాకు నందు.

వృధకున్ దగ్గఱలంబు లేదయినఁగావ్యంబెట్లా పూరించి యా
 మధుమాసంబువ కట్లు దీనికిని సమ్యక్స్థితికన్ నింపుకో
 మధురప్రీతిఁ గళాప్రపూర్ణ కవిసమ్రాట్నిత్య నారాయణ
 ప్రధనాన్నిధ్యముఁ జేరినాడఁ దొలి లభ్యంబైన రాగంబునన్.

కవితాసంగతిగాఁ గనంబడి నచుస్కారంబుఁ గావించినన్
 ‘గవివాసీపును! నీదియుంగవనమేనా’ యంచు న్యక్కారమున్
 లవమేనిన్ రవళింపఁ డాఘనుఁడు స్వల్పమూల్యపుంగంచుకే
 యవు నా! నుండవు పైఁడి కా గణగణాహంకార వక్రధ్వనుల్.

అయురు కళారసజ్ఞత,
 యాయోరులను మెచ్చుకొను మహాస్వచ్ఛగుణం
 బా యోరిమి, యా పాండితి,
 యా యనకడ గాక యాంధ్ర నగపడ వెచటన్.

కెంగేలెత్తి నమస్కరించి యనురక్తి దీనికిఁ మీ యథా
 ధాన్యకార మనుగ్రహింపుఁ డని కావ్యం విచ్చినం గంటలో
 సాంగోపాంగముగాఁబఠించి “శహబాస్” సర్వాంగశృంగారమై
 పొంగుల్ వాతెడు దేశభక్తి నిదిపో పోత్రంబుక్రొంగొత్తగన్!

‘ధీమాగా’ యని వేసినాఁడవుగదా? “తెరుంగవిత్వం బనక
 మేమేవ్రాయవలెన్ మత్తెవ్వ”రని యా నీమాటలోఁగైతలో
 నేమాత్రంబును జీల్చులేదనుట నాఁడే తేల్చుకొన్నాఁడ నో
 యీమో పీసుకవిప్రసన్న! హృదిహాయిన్ దూఁగిమిన్నందఁగన్

“నను గన్న మోషెసంతసములకడుపు నీ
 యంశానఁ గాలుచున్నందు కేడ్వ
 విద్యత్కుకవిగ నా వెనుదన్ని పుట్టి న
 స్మశ్రుల ముంచుచున్నందు కేడ్వ
 చామనచాయమేన్ జదరంపుటురపు నీ
 యందంబు డిందుచున్నందు కేడ్వ
 నీ లేతయిల్లాలు నిసువులు నీకునై
 యల్లాడిపోవు చు న్నందుకేడ్వ

మన కవిబుధులెల్లరు గ్రహింపకయె మఱొక
తెలుగురసభాండము బదాబదలుగఁబ్రదిలి
వితగపోయెను తమ్ముడా! విజయదత్త!
అందుకేడ్తరా! యేడ్తరా! కుంది కుమిలి.

అమృతము చిమ్మలై చిలపతై మొలపించు సుందరీ
సుమసుషమారుణాధరచుల్ రసవంతపుద్రాక్షవల్లి ము
గమధురమోహనమ్ములు పదార్థములెన్నో! యమర్చి నీవు స్వ
ర్గమొకటి దింపి నా పుమహితము పైఁడిపదాలమీఁదుగా.

ఎవఁడురా యా మెదడులేని సృష్టికర్త
మన కుటుంబానఁ గయితల మనగ మలఁచి
తెలుగుగడ్డను సిరియింత గలుగనీక
జీవితమ్ముల వ్యధలకుఁ జేసినాఁడు?

బ్రతుకుఁ గైతకే వెచ్చించి వట్టివెతలఁ
బోయినాఁ డయ్య, నీవును బోయినావు
అన్న వచ్చును నేవత్తు నగ్రపీఠి
కష్టజీవులదేర స్వర్గమున విజయ!

ఏ పూలతోపుల కెరువుగా, బడిమారి
యణగారిపోనో! నీ యస్థిపేటి
ఏ పానమందిరసోపానములమీఁద
హోరెత్తునో! నీ శరీరవాయు

పు ధీ భా గ వ త ము

వే లేత జవరాలికాలుముద్దాడగా

సాహసించునో! నీదు దేహాధూళి

ఏ మధుకలకమ్ము పైమూతగాఁ దీర్చి

కుమ్మరిపడుచు ని న్నమ్ముకొనునో!

నీ బ్రతుకు నీరసపిపాస నీ సమస్త

మే విచిత్రావతారమ్ము లెత్తుకొనునో!

కన్నమూయుచు నున్నావ కాటినేల?

మొత్తుకొన్నను రావ! తమ్ముడవు గావ?''

అనుచుఁ బదియుఁ దొమ్మి దరువదైదు మార్చి

నకట! యాంధ్రప్రభా జ్యోతులందుఁ బడిన

నీవిపాదంబుఁ గన్నాడ నేను నాకు

హృది ద్రవించుకపోయిన దేమి చేతు!

అరుచిపు డిట్టల నీ వలె

గరగరికగఁ గయిత్రవాయు గలుగు కవీశుల్

సిరిగలవా రకటా! నిను

గుఱుతింపక యుంట గుఱిచి కుందుదు నెప్పుడున్.

అని "లెటర్ ప్యాడ్" గయికొని తక్షణమే యందు

వ్రాయఁబట్టిన కలముఁ గైవ్రాలసీక

యాణిముత్యాలవంటి వర్ణాళితోడ

నురు కృపామృతరసహృది యుట్టిపడఁగ.

ఆంధ్ర సారస్వతోద్భావ కౌసుమ వాటి
ముద్దారు పూవులు పుణికికొనుట
ప్రభులమెత్తదనాల వాగ్గుంభనమ్ముల
మెలపులు నీవిగా మలచికొనుట
తెలుగుల నడవడుల్ తెలుగుల నమ్మకం
బులు పట్టి గుండెలో నిలుపుకొనుట
సకలభారత జాతి శ్రుతిభావము బీటు
లరసి గుండెములోన నటమటలుట

పూర్వజన్మ సంసార సంభూతమైన
మొక రసస్పృష్టి పలుకలం దొఱసికొనుట
నన్ను నీకైత వలపించినది ప్రసన్న !
యన్ని గుణములఁ దగు సమాహార మొప్పి.

నెలకును గొన్ని వందలుగ నీకును జీతమొసంగ శక్తి నా
కలవడదాయె నీబ్రతికి నన్నిదినంబులు వచ్చి తేమి నీ
యిలుచొరకుండఁ జేయుటకు నింతయుఁజాలను చచ్చులేదు వం
దలు పడినూ ర్పదార్లకును నా కిది యంకితముం బొనర్తువే!

అచ్చు నొత్తింతుఁ బైని పీతాంబరములు
పెట్టెదను పెద్దసభ గౌరవితం నిన్ను
ఓయి! నీ కది యెంతైనఁ జేయవచ్చు
నదిర! నాశక్తి యీమాత్రముదె ప్రసన్న!

జిలుగుమువ్వలరవళి మ్రోసినది నీదు
 తెలుగు పదేపు కూర్పులో ధీప్రసన్న!
 కంటివె! శతాధిక గ్రంథకర్త నేను
 ఐన దీనిపై నేలొ! నాకాశ పుట్టె.

రవి వంశంబునఁ బుట్టువందినను ధర్మా తెన్ని కావించినన్
 భువనా లేలినఁ దల్లక్రిందుగఁ దపముల్ సల్పినన్ ధాత్రిలోఁ
 గవితో సఖ్యములేక కావ్యమున కెక్కన్ జాలకే యున్న నే
 లవమాత్రంబులొ కాక విశ్వయశముల్ లభ్యంబుగా వేరికిన్.

“సప్తసంతానములలోఁ బ్రశస్తి గాంచి
 ఖలముగాకుండునది యొక్క కృతీయ” యనుచు
 నెఱిగి వలచి వచ్చినపలుపురకుఁ గృతుల
 నిడిన నే నీకృతికిఁ బెండ్లికొడుకు నగుదు”

అనుచు వ్రాసి వ్రాసిన యా దయాసార్ధి
 పద్యపుటి జరీదోవతుల్ పట్టుమిదియె
 కృతికి చంద్రతాంబూల మం చిచ్చినాడు
 సత్యనారాయణ సుకవిచక్రవర్తి.

ఎవ్వరాసామి నన్నిట్లు కృపను గనను!
 సత్యనారాయణ సుకవిచక్రవర్తి
 యా! యటులనుట కాదు కా దట్లుకాదు
 విశ్వనాథుడె నాసాలి విభవవిభుడె!

కళలను గులముతోఁ గొలపోసి వెంగట్టు
 తగనిసాములకు మాదిగువ నగుచు
 హాసుల్ 'సిపారసు' లరసి పోషణ మిచ్చు
 దొరల యండలకు పెందూర మగుచు
 రసికప్రభువు లెల్ల రాజకీయాలకే
 యెగబడుచున్నందు కిడుమపడుచు
 ప్రాణైతకే గాడ్డు భావకే శనిపట్టి
 కృషి దుర్యశము చాట కేడ్చుకొనుచు

దీనుడ నగు నే రూపింపలేనుగాని
 చంద్ర తాంబూలమునకు జేజూచు నపుడు
 అంచులంటఁగ న న్నొకలించుకొన్న
 విశ్వనాథుడు నా కగుపించినాడు.

నేనా బమ్మెర పోతరాట్కవిని గాసికాకపోసి! మఱే
 మీ నా యీశ్వరి దివ్యమైనయది కాసికాకపోసి! యొకిం
 త్రైన నాకును మానవాఁకితము సేయ వాంఛలేకుంట నే
 నాసిమంబున దీన భాగవత విఖ్యాతిం బ్రతిష్ఠించితిన్.

కాటుక కంటిసీరు చనుగట్టు పయింబడ నెప్పు డేడ్వదా
 కైటభదైత్య మర్దనుని గాదిలి కోడలు నన్ను గూర్చి నా
 గాటపు నిశ్చయంబు సరిగా గుఱుతించిన తల్లియూట; నా!
 న్నేటగు బిడ్డపట్ల నపునేగద యమ్మకు నిత్యమోదముల్?

కులసతియు ముఱుది సిరి గోరి నరాంకితముం బొనర్చు మం
చలజడినేయ రా తెలుగునందముఁ గాంచి కృతీశ్వరత్వమున్
వలచి కరాసి దూయు నరపాలకుఁ డొక్కఁడుఁ బుట్టఁడింతకున్
గలిగినవారి కే కలుగుఁగాదె వసుంధర నెల్ల వీలులున్?

అదియావ్యాసమహర్షి సత్కృతికి స్వేచ్ఛాంధ్రానువాదంబునం
బదలాలిత్వపుఁబోతే బోతన బృహద్భక్తి ప్రబంధంబు నా
యది మాతృక్షితి పూర్వసంపదకుఁ జోద్యం బది జాత్యైక్యని
ష్ఠదరిద్రంబున కేడ్చు చోడ్చిన కవోష్ణ-శ్రుప్రబంధం బగున్.

పై తృధ్వంసి వికంఠనాధుడుఁడు కలన్ దద్రంధమున్ బోతనా
మాత్యున్ గోరియదృశ్యఁడయ్యె-కవిసమాటృత్యనారాయణ
ప్రత్యక్షాకృతి విశ్వనాథుఁడు ననుం భాషించి నాగ్రంధమున్
బ్రత్యక్షంబుగ స్వీకరించుకొనియెన్ నావ్రాత సామాన్యమే?

పలుకులమ్మయె వచ్చి బమ్మెర వా రింట
వంట లమ్మగుట కే వ్యసనపడరు
దీనారటంకాల శ్రీనాథకవి తీర్థ
మాడె నన్నందుకే నార్తిపడను
పిల్లలమఱి పిన్నవీరభద్రున కామె
రాణియె నందు కే నూనపడను
పెద్దన్న కవిగండపెండారపుసిరులఁ
దులదూగినందు కే దుఃఖపడను.

సత నారాయణ కవిరాట్నంజ్ఞ నడరి
విశ తోముఖమ్ముగఁ గైతి వెడలనడుపు
స్వచ్ఛ విశ్వనాథుఁడె మత్కృతీచ్చుఁ డగుచు
నంచితంబుగ నను సత్కరించుచుంట.

ఇంట విశ్వనాథత్వంబు నొంటఁ బరమ
సత్య నారాయణత్వంబు సరిగ నింట
నొంట రెంట సదృహత్వ మొలికపోవు
నింత చక్కని కృతిదేవుఁ డెవరి కమరె ?

అని పరవశించి నే నా
యనఘుని సుతిమెత్తని యెడ కత్తుకొని వసిం
చను మనసు పడుచు నల న
ల్లన నుంటఁ దెలిసికొని యిటుల ప్రబోధించెఁ.

గాసింబెట్టను గాదు నాయనుమతిఁ గాదందువో యేమొ!యా
శ్వాసారంభమునందు శ్రీయుత కృతిస్వామ్యంక సంబుద్ధు లా
శ్వాసాంతానఁ గృతీశవృత్తములు వ్యవ్యంతంబులున్ గల్గఁబూ
ర్వాసామాన్య విశిష్టరీతిఁ గృతినీయంగావలెఁ సత్కవీ!

వ్యవ్యంతములు

ఈ విధ భావజ్ఞ మహీ
దేవగ్రామణికి మణికి ధీ దయితునకున్
శ్రీ విశ్వ నాథ కుల స
ద్భావుకునకు పార్వతంబ వరపుత్రునకుఁ.

అతులిత వితరణ శాలికిఁ
 దతకీర్తికి సతత సు కవిదా లోలునకున్
 సుతమేరు నగధృతి మతికి
 శతాధిక కృతికవికిఁ గవిసమ్మానకున్.

అజకుల రజసి విభునకు
 ఋజు వర్తనునకుఁ గవిత్రయూ రూపునకున్
 సుజ నామితి దోహదునకు
 విజయపురీ హాస వీర విప్ర బుధునకున్.

హరిజన కవ్యుప కారికి
 హరిహర దేవస్మరణ మహాహ్లాదునకున్
 గరుణాంతః కరణునకున్
 వరలక్ష్మీ భావజునకు వర తేజునకున్.

లలిత కళా పోషణునకు
 బల వత్తర జేశభక్తి భారత కవికి
 గలకంఠ మధుర గభునకుఁ
 గళాప్రపూర్ణునకు సుకృతికళ్యాణునకున్.

ఆ గుఱ్ఱుగ సకల విభవ
 భోగపరంపరలు గలుగ బుధనుత మతిన్
 నేఁ గల్పించిన పృథ్వీ
 భాగవత కృతికిఁ గథా వివర మెట్టి దనన్.

స్పృహ గ్రంథము.

స్వరూప స్కంధము

శ్రీమద్వీర రసావతారములు నుర్వీభారనిర్వాహక
స్థేమంబుల్ రవిచంద్రవంశములు వాసింగన్న రాజన్యు లా
న్యోమాగ్రంబుల కెక్కి దుర్జయజయంబుల్ పెక్కు సాధించి సు
త్రామైశ్వర్యము కొల్లలాడిన చరిత్రల్ వ్రజవైడూర్యముల్ 1

ఆరవిచంద్రవంశములయం దుదయించిరి రాజపుత్రు లం
భోదుహలోచనుల్ భువనమోహనవిగ్రహు లార్తరక్షణో
దారులు వారు శాత్రవ విదారణదారుణశాతఖిడ్గశృం
గాదులు పుట్టిరత్నమయగర్భ నొసర్చిరి భారతోగ్వరన్. 2

రవిసామర్థ్య ముదెల్ల పట్టపవ లారాతాంత మాచంద్రవై
భవ మిట్లన్యాయకర్త లిర్దురు సలోపస్ఫూర్తి వర్తింపగాఁ
బవలున్ రేలుడివోని తేజముల రవ్యల్ రాల్చుచున్ లోకబాం
ధపులై రారసపుత్రు లున్నతులు జాత్యగ్లాని సైరింతురే? 3

మొగిళుల నీరుతోడఁ గల భూరిభుజాబలశౌర్య రేఖకున్
సాగసి ధరావధూటి ప్రభుసూనులఁ గొల్పుచు దనంత దాన యా
మగసిరి యిట్టి దండముల మాటనుకోఁ బనియేమి ముగ్ధులై
యెగబడి రప్పరకిప్రమద లీనృపసుందరచుంబనార్థమై! 4

రాణసెలంగ దిగ్దయపరంపరఁ జూచుచు సాగు పంచక
శ్యామలమీఁద విక్రమవీలాసవిహారములొప్పు రాజసూ
యాణము లాచరించెడు మహామహు లారసపుత్రయోధు లా
పోణిమిఁ జెప్పకోనే సరిపోవు చరిత్రమీ నెల్లప్రాద్దులున్. 5

శ్రీరమ్మం డొకరాజు సాగరము నిట్టింకించె గన్నెట్టి; నా
తారామండల మెక్కె నొక్కఁడు తనంతన్ బాణిశ్రేణిపై
ధీరోదాత్తులు రాజపుత్రు లనుచున్ దివ్యావసరోబృందమున్
నోరూరంగప్రబంధముల్ సదువుచుండున్ సుప్రసన్నాకృతిన్ 6

రణమనఁ బండువై రిపులరక్తవసంతము బల్లులాడి వీ
రణములు మ్రోయుఁగా విజయరంభలతోఁ బురమేగుశౌర్యభూ
షణులకు రాజపుత్రులకు శ్మశ్రుతలరాజ్యముతోడ స్వర్గప
ట్టణమును కైవసం బయి యెడందలు పొంగిన విందు నందునన్. 7

తూనికరాలతో సరకుఁ దూచినయట్లు కృపాణబాణధా
రానిపుణప్రయోగము లరాతిబలంబును దేల్పి వారు సే
నానినిభుల్ భవానిచరణార్చనలన్ రణకేళులందు పం
డైనధరాపతుల్ జలకమాడిరి కీరితివండువెన్నెలన్. 8

ఆకర్ణనిబిడనేత్రాంతరిక్షచ్ఛాయ
 సరిక్రొత్త సంజకెంజాయ గాయ
 తుక్థారఘురలికోద్ధృతధూళీపాళి
 కటికిచీకట్లు మొగ్గదొడిగింప
 శత్రుపక్షశ్శిలాశాణితాస్తిశేణి
 కొదమచుక్కలతఘ్న గుస్తరింప
 స్వీయప్రతాపరోచిశ్చటాహతి నౌరుల్
 మిణికెడుజ్యోతిరింగణముఁ బూన
 తాము సాగించు జైత్రయాత్రామహాంబు
 శత్రుభూపాలురకుఁ గాశరాత్రి కాగ
 రాజపుత్రులు వీరభారతపతాక
 నెగురవైచిరి తమధాక కెదురులేక.

ఓజన్ బంచమహానదుల్ కదలి దిగ్భ్రాహ్మహంబునన్ జుట్టిరా
 నాజాకైన జలుంగుముత్యములదండల్ దాల్చి నట్లున్న యా
 రాజస్థానపవిత్రభూములు స్వతంత్రస్వర్గఖండంబులై
 రాజల్లెన్ దొలిరాజనందన మహేంద్రప్రభవాభ్యున్నతిన్ 10

శరణన్నన్ దయమానమానసపురస్కారంబు గావించు రు
 ధురతన్ గచ్చెకు డీలినన్ దలలు బంతుల్ సేసి క్షీడింతు రి
 క్తరణిన్ నయ్యముఁ గయ్యమున్ నెఱపు దక్షత్వంబు వారుగ్గు బా
 లరుచిన్ నేర్చిన దెక్కిరా డిచట ఫాలాక్షుండు తొమ్మైడ్డినన్ 11

తమదేశకీర్త్యుచ్చయములు మిన్నులకెక్కఁ

దెలివ న్నెతోడఁ జుక్కలకు నిక్కి

తమదేశసంరక్షణమునకై ప్రాకృశ్చి

మోదధులంట బాహువులు సాచి

తమదేశసంపదర్థంబుగా ముక్కారు

పసిడిపంటలకు జీవనము వోసి

తమదేశకోధనార్థము శంభునకు పుత్రి

క నొసంగి యిల్ల టిక్ము వెట్టి

తొనకని ధవళనారాయణుని విధాన

రాజులుచు నుండు నాశైలరాజమణికి

ప్రధనవీరులు భారతరాజపుత్రు

లుత్సవములు సేతురు వ్రతివత్సరమ్ము ! 12

అతిగంభీరుఁ డనేకవాహినుల కత్యాద్యుండు రత్నాకరుం

డు తరంగప్రథితుండు సాగరుఁ డనుంగుంబుత్రిగాఁ బ్రీతితో

సతతంబున్ దమమాతృధాత్రిని భుజస్తంధంబునన్ మోయునం

గతి కబ్ధిప్రభుఁ గొల్తు రాస్మపసుతుల్ కార్తీకమానంబులన్ 13

అలఘులె యయ్య నా నృపు లనైక్యముచే నొకక త్తిమీఁదుగా

బలపడు భారతీయవరిపాలన కాండముఁ జిన్న చిన్నవ్ర

య్యల నొసరించుకొంచు నెవరంతట వారె పరాక్రమింపఁగాఁ

దలపడి రస్యభూపతులధాటికి దారులు నన్న లిచ్చుచున్ 14

అరియోధనాస్త్రిసింహస్వప్నతుల్యులు
 సమారాస వేన్నీని శౌర్యనిధులు
 శరణాగతుల తనిశము ప్రాణదాతలు
 తడఁబాటు లేని యధార్థపరులు
 సకలకళావికస్వరశీతికిరణులు
 పరమార్థ మెఱిగిన భాగవతులు
 అచ్చపు సోమసూర్యకులసంభూతులు
 విజయలక్ష్మివరించు పెండ్లి కొడుకు

లైన నేటికి నైకమత్యమ్ము లేక
 రాజపుత్రుల యనుపమ ప్రతిభ లెల్ల
 బూడిదంబోయు పన్నీరుపోల్కిఁ జెడియె;
 జాతివిచ్ఛేదములకు సిరుల్ సతతిమగునె?

15

దేవలోకమ్ముదాఁక కీర్తిగల సుతులఁ
 గనియు నవతారపురుషులఁ గనియు సుంత
 యైకమత్యమ్మునకు నోచుకోకపోయె
 పేరికై నను భారతవీరమాత.

16

వినువీధి నెగురాడు విహగవల్లభు నైన
 గుఱివెట్టి కోలతోఁ గూల్పుగలరు
 మిగుల నాకొనియున్న మృగరాజునైనదై
 రథ్యసైర్యముల నేలరాచగలరు

దివి మధ్యమున నెల్లు దినరాజు నైనఁబె
 న్నేడిలో నీరుఁ ద్రావింపఁగలరు
 నిండు పున్నమరేయి నెగడు చందురునైన
 దతకీర్తిశీర్షముం దన్నగలరు

ప్రథితవిశ్వవిజయు లయ్యు రాజసుతులు
 వారిహృదయాలలో నె యుద్భవము నంది
 వారి నే త్రుంచు విద్యేషభావ మను పి
 శాచి నెందులకో గెల్వఁజాలరైరి

17

వైరుల నేరినేని గెడపంగల విష్ణుపుభారతోర్విదు
 శ్చారుల భూతరాక్షసపిశాచులఁ ద్రుంచియు జాతివైర మన్
 కూరపిశాచి నెందులకుఁ ద్రుంచకపోయెనో! దీనికుఁక్షికా
 హారములై నశించినవి హైందవలోక సమస్తభాగ్యముల్ 18

ఆపృథివీశువంశగగనాకుఁ డనందగి పృథ్వీరాజు ఛి
 స్త్రీపుం నేఁ జంద్రునివలెన్ జయచంద్రుఁ డరాతుఁడై కనో
 జీపురి నేలె నిర్వృతను జేరువబందుగు లయ్యు మేటిధా
 త్రీవతు లయ్యు నొండొకరిఁ ద్రెంప నడంపఁదలంతు రీర్ష్యతో 19

వారి యన్యోన్యబహుబద్ధవైరమునకుఁ
 జెలఁగి యీ తెలీతెలె తారసిలుచునుండు;
 ఆపురాన ప్రాచీన కాకి యీపురాన
 నొడలు మఱచియు నైనఁ గాలిడఁగఁబోదు.

20

కలహాల కలింగి పూర్వ్యులతోనె పోజోవు
 కులగౌరవము నింత నిలువబెట్టి
 తమలోనఁ దామె కయ్యములాడు రాజుల
 ఖడ్గంబు జళిపించి కాలుగట్టి
 మాతృదేశము నేల నేతెంచు ఘోరీని
 నేడుమారులు పలాయితునిఁ జేసి
 ఆదరిణములేక యణగారిపోనున్న
 కళలకు గుండెలు కరంగఁబోసి

ప్రజలఁ గన్న బిడ్డలుగఁ గాపాడ నేర్పి
 నయభయములఁ జల్లని పాలనము నొనర్పి
 కదనరంగాన నారాచగడ్డ కెల్ల
 పేరుమోసిన జయశాలి పృథ్వీరాజు.

తన ధరించిన చక్కదనపు తురాయిగా
 ధర్మకిరీట మాదలను గ్రాల
 తన తిన్న వెన్నముద్దలమెత్తదన మెల్ల
 నిండాఁ నెనరు గుండియల కెక్క
 తన వేణుగాన నాదమ్ము సద్యశముగా
 సకలంబు పారవశ్యమున మునుఁగ
 తన విశ్వమోహనతకు గోపికలరీతి
 నిరతమ్ము రణజయేందిరలు మురియ

ఎందుఁ జూచినఁ దనదెబ్బ కెదురులేక
ద్వారకాపురి ఢిల్లిగా మాఱుమోయ
మాఱుమోగించెఁ దనవీరచారుచరిత
భాగవతముగా పృథ్వీనృపాలవరుఁడు. 22

అతఁడు పనుపుపచ్చనిమేని యందగాడు,
పాడగరి, విశాలనయనుండు, బుద్ధిశాలి,
ధీరహృదయుండు; సాగను కత్తియల వలపు
వలలకింకను బడని సద్భగిహృదచారి. 23

మేటి మగతనమ్మున వానిమీసకట్టు
మెలిదిరిగి జోడు నిమ్మకాయలభరించు;
వాని చిఱునవ్వు వెన్నెల ల్వఱపుమోము
లందచందాల లేతప్రాయమును జూపు 24

వాని విచ్చు కత్తి వాదర తఱుకులో
వెలుగుచుండు నాజి విజయలక్ష్మిః
వాని సద్గుణముః స్వార్థపూరిత మౌచు
మోహరమున కెపుడు పొరలిపోదు. 25

జయచంద్రుండు నృపేంద్రుఁడె
సుయశసాంద్రుఁడె రణజయశూరుఁడె ఢిల్లీ
దయితుఁ డనిన సరిపడని వి
షయమియే యతని ధవళచరితను జెఱచెన్.

అతఁడు కన్నట్టు పదారె కళలతోడ
 నితఁ డర్పదికిపైన నతిశయిల్లు
 అతఁడు నిశలుమాత్ర మాకసమ్మున వెల్లు
 నితఁడు కనోజీని నెపుడు వెలుంగు
 అతఁ డడమైన వాగందఱికినిచూచు
 యితఁ డొక్క తనసుతపతికె మామ
 అతఁ డాశ్రితుల నెల కరనెల పస్తుంచు
 నితఁ డాశ్రితులను సంతెతము దన్ను

అతనికన్నను నితఁడు మహాధికుఁ డని
 ఇతని కాదిని జయశబ్ద మెక్కుడుంట
 ఇనుని జూపంగ కాగడ యేటికనుచు
 బుధులు భూపులు జయచంద్రుఁ బొగడుచుంద్రు 27

ఎన్నియుగాలనోములు ఫలించెనో! తేనికి ట్రాతజాతికిన్
 వన్నెల దిద్దితీర్చగల బాలను గన్నది రాజపత్నియ
 భృన్నతమైన యాశిశు మహోదయవేళ కనోజివీధులన్
 వెన్నెల వెల్లువైనది ద్రవించెను పృథ్విహృతంతరాళముల్ 28

చంద్రుఁ డుదయింప జ్యోత్స్నలాశలకు బ్రాకి
 కువలయానందమును నూర్చె గొనబుమీర;
 చాంద్రి యుదయింప శుభము లాశలకుఁ బ్రాకి
 కువలయానందమును నూర్చె గొనబుమీర. 29

పు ధ్వీ భా గ వ త ము

ఏడువ యై లతో భ లీను నిందునివిల్లుఁ
 గుదురుగాఁ గొప్పన గు స్రరించి
 నల్ల గొండలడాలు డుల్ల జేయఁగజాలు
 నీలాంబుదపుచీర నెఱగఁ గట్టి
 పెళ పెళార్భటలతోఁ బృథ్వీనభంబుల
 నదరించు నురుముల యరద మెక్కి
 మిలమిల మెఱయు చు మిన్నుల కెగ బ్రాకు
 శంపా లతా ఘలఁ జరిక బెట్టి

పుట్టిన నృపశిశువునకై పురిటినిశ్శు
 కనక కలశాలఁ గైకొని కదలి వచ్చు
 రాచపూఁబొండ్ల కరిణి వర్షరాశి
 కడవలను భానలను గొని కదలివచ్చె.

30

భాస్కరోదయవేళఁ బ్రస్ఫుటమ్ముగ విచ్చు
 కమలరజస్సుగంధముల గుప్పి
 ప్రణవనాదములకుఁ బ్రతిసేయగాఁజాలు
 విమలహంసలక్ష్మజితములఁ బరపి
 వర్షాగమంబునఁ బంకిలంబై యున్న
 సరసు లన్నిటిని స్వచ్ఛముగ దేర్చి
 ఏకడ నేనుచ్చ యేడాగు లేకుండ
 దివిమండలము నెల్ల ధవళపఱచి

బారసాలసందర్భానఁ బ్రభుకుమారి
 ఖ్యాతి కెనయానె మీపైఁడికాన్క లెల్ల?
 రాజబంధువులార! యన్ రాణ సాంద్ర
 చంద్రికల శరద్భతురాజ్ఞ సాగివచ్చె. 31

ఈకీతి నాముతువు వెను
 కాముతు వాముతువు పిదప నాముతు విట్లా
 తూటుచు రాటపుటాకుల
 తీరు నొకటాకటి గిరగిరఁదిరుగుచు నుండె 32

ఎకిమి డాబాలను గా
 నక గన్నకుమారి కావునక బ్రాణముపో
 లికఁ గని “సంయుక్తా” నా
 మకరణమునఁ బెంచుచుండె మమతలు విరయన్ 33

మేనిచాయకు దగు మిసమిసలు గలిగి
 చక్కదనమునకుఁ దగు రాచకళ గలిగి
 సకలలక్షణముల లెస్స చాలియున్న
 ఆమె సంయుక్తయగుట కేయబ్బరంబు? 34

కనుపట్టు నొకవేళ బునుగుపుట్టంబుల
 నృత్యించు పింఛంపు నెమిలివోలె
 తలచూపు నొకవేళ ధవల దుకూలాల
 నందంపునడల రాయంచవోలె 35

అగుపించు నొకవేళ హరితంపువసనాల
 జలిబిలినుడుల రాచిలుకవోత
 పొడగట్టు నొకవేళ కడునీలిదుస్తుల
 గీతించు గానకోకిలమువోత
 సహజసుందరు లబలలు సకలరమ్య
 పరికరము లుడుపులుఁ బూలు వారివె యింక
 క్షితిపుసుత లేకలేక కల్గినది యదియుఁ
 గాక యేకైక తనజోకుకొకొంట ?

36

వాయుగమనపుఁ దురాయిపిట్టలవంటి
 జవనాశ్వముల స్వారిసలిపి సలిపి
 తుదముట్టగాఁ బండ్లితుల సమక్షమున శా
 స్త్రపురాణకావ్యముల్ సదివి చదివి
 కదనవీరులతోడ గరిడ్డిలలోఁ జేయి
 తిరుగంగఁ గత్తులఁ ద్రిప్పి త్రిప్పి
 సిగ యెగఁగట్టి “కుస్తీ” రంగమునఁ గానె
 కట్టునఁ బల్లటీ ల్లాట్టి కొట్టి
 పున్నమకు దుగ్ధనిధివోలెఁ గన్నకడుపు
 ప్రమదమునఁ బొంగిపోవంగ రాకుమారి
 కతలమారిపోకల బాల్యకలన గడచి
 వాసి గడిదేఱినది నెలవంకపగిది.

37

కరగిన పదియాఱుకళలబంగరువంటి

మేడికి మేల్మొక్రొమ్మిసిమి హెచ్చె

వసనమ్ము కనుమాటు వక్షోరుహము లూరి

యడుగుదమ్ములకు క్రొన్నడక వచ్చె

కాకిచిప్పలకన్దుంగవ చేరలకు మీఱి

వలపుబెఱుకులక్రొంగులుకు నేర్చె

తమకపుముచ్చటల్ తడవు సన్ననికంఠ

మొలయుచు దేనెక్రొంబలుకు సెలకె

వలచినట్లు దిరుగ నలవాటువడిన

తలపులకు వింతసిగ్గుదొంతరలు వొడసె

పదియునాతొండలేతజవ్వనపు గలిమి

వచ్చిన కతాన సద్ధరావరునిసేతకు

38

అని శూరుండు బలాధికుండు ఘనవంశాచారరమ్ముండు స
జ్జనమిత్రుండని పృథ్వీరాజు గుణముల్ సంద్యు క భావించి యా
తని ప్రేమించిన దాతడ యువదచందం బందముల్ వించు న
చ్చినరాకన్నియగా మరుల్గొని వరించెన్ భావబంధంబునన్ 39

ప్రేమంపుంగవులగిళ్ళ గమ్మతలపుల్ జృంభించు నుద్రిక్తపుం
గౌమారమ్మున రాజనందనులు బిగన్ గచ్చడల్ గట్టినన్
గాముం డూరకయుండఁ జేకలికినో! కన్గొల్పి యేయాశలో!
“జామీ”నుంచి వియోగవహ్ని శిఖలన్ స్రగించి మగ్నించెడన్ 40

కలలను మెలకువలను మరు
లొలయఁ దగ్గిచి యొకరినుండి యొకరి కడకు పూ
విలుకా డెచ్చరికం గొని
వలపుట సాల్ నడిపినాడు వైన మెఱుగుచున్ 41

పృథ్వీరాజసంయుక్తల ప్రేమరుహిణిఁ
గతినజయచంద్రనృపు, డానకట్ట యయ్యె;
విరహసంతాపభారాగ్ని వేదనలకుఁ
దరుణి సంయుక్త యొకతీర్థిఁ దరుగసాగె. 42

జను లెవ్వారికి నందరాని యటుగా సంయుక్తసౌందర్యపుం
ధననిత్యేపముఁ గాచియున్న జయచంద్రవ్యాళముం బట్టి యే
యనువైనన్ గొనికోరలూడ్చనియతుండౌమాంత్రికుండౌచుమిం
చిన తెంపుంగొని పృథ్వీరాజదనుబాంచెన్ రాగనిర్మగున్ 43

విరహవేదన కెత్తినవేతెరూపుఁ
దనవలపుకాఁ డెఱుంగ శేడనియె కాని
హంసియో! కాక భ్రమరియో! యాచు ప్రియుని
మ్రోలప్రణయిని రివ్వనవ్రాలలేదె! 44

చీమ చిటుక్కుమన్నఁ దనచెల్వఁ డె వచ్చెనటంచు సిగ్గుచే
మోము దిరానవంచుఁ గనుమూయుఁ జలించు, మరుల్ నెలంగనే
మో మది నెంచుకొంచుఁదలయూచు, దెసల్ పరికించియెప్పురున్
రామికి నయ్యయో! కరుణరాదుగదాపతి'కంచుఁ జింతిలున్ 45

వనవిహారము సేయఁజని గండుఁగోయిల
 పలుకుల కేటికో! యులికిపోవు
 ఒండొంటిఁ బెనఁగొని యున్నలతావృక్ష
 ములజంట కేటికో! కలఁతవడును
 పూచి గుబాళించు పూవుగుత్తుల యంద
 చందాల కేటికో! దందడించు
 నవనవలాడు క్రొంజిపురుజొంపములఁ గో
 యఁగబోయి యేటికో! యటైనిలుచు
 పదములాడక మది కేమి పాలువోక
 నిలుచు నడయాడు. నేటికో! నివ్వెఱపడు;
 వలపు తలకెక్కఁగా నిట్టితలపు లగునొ!
 ప్రేమ మయమాచు విశ్వమే ప్రీతినిడునొ!

46

ప్రార్థించు నొకసారి భక్తితోఁ దనవాంఛ
 సీడేర్పుఁ డని పార్వతీశ్వరులను
 రచించు నొకసారి తొద్రోసమూర్తఁ
 బ్రీయు వీరగాధ కవిత్వఘటితి
 చిత్రించు నొకసారి చిన్నికుంచియణోడఁ
 గళలూర ప్రియునిచక్కందనంబు
 వాయించు నొకసారి వలపుగీతిక లెత్తి
 పంచమశ్రుతిఁ బినాళించువీణ

గొప్పకేదైనఁ గొఱఁతను గూర్చునటువ
నాకు నేదైన వెలితి పన్నంగఁదలచి
వ్రాయలేదేమొ! వానిఁ జేపట్టుభాగ్య
మనుచుఁ దపియించు నొకసారి యజు శపించు 47

స్వగ్ర సౌందర్యసంపత్తి జల్లెడఁబట్టి
పుడమిపై మరుఁ డారబోయు వేళ
యుగయుగావిర్భూత మొకశివ్య సంగీత
ఝరి లోకమున సుభృతిరుగువేళ
నందనారామ మందార మం దానిల
మ్మొ రసి యీనల నిట్టూర్చువేళ
చంద్రమండల సుధా సారశై త్ర్యము క్రమ్మి
భోగోళమే గెగుర్పొడుచువేళ

దేవకన్యల పెనవుల తీయదనము
పూవు పూవున మధువుగాఁ బొంగునేళఁ
గలఁత లోఁగొన్న సంయుక్త నలరఁజేయ
తోడి చెలులు పూదోటకుఁ దోడితేర. 48

కోకిలా! యూరక కూసెద, వేటికే
యిగురాకు మేతకే యింత పొగరు?
జమ్ముజమ్ముని యింతశ్రుతి యేటికే తేటి?
యేలే బిచ్చపుకూటి కింత బిగువు!

తలిరాక! బలుకెంపు లొలికింతు వెందుకే
 యీఘటబ్రతుకుకే యింత వగరు?
 తగిలి వీచెదవు గంధసమీర! యేలరా?
 యేరూపు లేకున్న నింత పగటు?

ఇష్టు! అబ్బబ్బ! చెవులు దిమ్మెత్తిపోవు
 చున్న వాపరేమే మీ ప్రపన్నరుతులు?
 ఇరుకులా లైన నేనై మీ కింత చెలిమి?
 వలపు చవులూర! చిలుక గోర్వంకలార!

49

అంతకదూతలైన యశులార! విహంగమలార! పాంధులన్
 వంతరి బెట్టు పట్టున ననంగుఁ డనంగుఁడె మీరు మీరలే
 యంతకఁదగ్గ దొంతరిగు బట్టిటు లయ్యెడిఁగాని లోకమే
 యంతముకాదె మీకు నిసుమంత శరీర బలంబు యండిన?

50

అకరుణుడై వసంతుని సహాయము లోడుగ మిమ్ము నెల్ల సే
 వకులుగఁ గూడఁగట్టుకొని పాంధులఁ గొందఁజెప్పెచున్నయ
 మ్మకరపతాకుఁడేడి?యణుమాత్రము గన్నఁడేమి?చూచు! హ
 ర్తకు నధికాపరాధిని రచ్చకు రాను మొగమ్మునెల్లనే!

51

లేవు శరీరరూపములు, లేవు సుదీర్ఘపు నారిసింగిణుల్
 లేవు ప్రగాఢబాణములు, లేవు ప్రతాపచమూ సమూహముల్
 లేవు గజాదులైన నఁ గడులేతయెడందల కేమిచెప్ప నీ
 లావు! మనోజ! మెత్తనిసలాల ఖనిత్రము వాడియాఁగదా!

52

చలువ వేన్నెలలోనె మంటలను జెఱిగి
చంపుచున్నాడు పాంధులఁ జందమామ
మేనమామయ్యచాలె ప్రసూనబాణ!
వచ్చినది నీకు జగ మిక్కేవలన బ్రతుకు? 53

జగము లేలేడు నల్లని చల్లనయ్య
ముద్దుపట్టిపి మృదువైన పుష్పబాణ!
విషముతోఁబుట్టినట్టి యావిధునితోడ
అయ్యె! చెలిమియా నీ? కంచు నంతలోనె. 54

మదనునిపై ననాదరము మానుచు ముంగురుగండుతేఱులన్
వదలక యాననాంబుజముపై కెగద్రోలుచున్న కుఱ్ఱగా
డ్చుదుడుకుచ్చేతకున్ గినుకపుట్టిన- గంధసమీర! పాంధులన్
బదవలువెట్టుటేన పని? పాపపుచెయ్యములేన మన్నడల్? 55

మూడుజగాల కాయువులువోయు, నిరంతరపుణ్యశాలియా
గాడుపుక్కిల్పుక్కు రకరకమ్ముల కమ్మనితేనె కన్నె పూఁ
బోఁడుల కుద్భవించి యతిముగల నేఁచు ననంగుతోడనా
కూడిక నీకు? గంధపహ! గోష్ఠ్యక్షకుందునె క్షిడుచ్చేతకు? 56

నీయటు లేచెనే యతఁడు నీ కనుజచ్చుఁడొ! యగ్రజుఁడొ! మీ
నాయన కంజిసీసతికి నందనుఁడైన ఘనుండు, దీన ర
తొయతనుండు, దీవ్యదుపకారపరాయణుఁ డేడుకోట్ల రా
మాయణ మాతఁడై పొలుచు మందసమీర! జగద్ధితంబుగఁగి? 57

పుట్టిన నేరికి జెడుగు పుట్టగనియక యెంతయేని మేల్
పుట్టగ విల్ల సిల్ల వల్లె బుట్టినపుట్టువు దాన నిల్చుచున్
బుట్టును సుప్రతిష్ఠ యది పుట్టనిపుట్టువు లేటికయ్యెడున్?
పుట్టదె పుట్టలో జెదలు? పుట్టిన నేమిహితంబు పుట్టెడున్? 58

ప్రాజ్ఞగమ్ములనుండి పశ్చిమగిరులకు
క్రొటిలోపలనె యెక్కి దూకగలవు
జలజమ్ములోదాని సంపెంగలోసారు
సులువుగాగొని కలమెలవగలవు
పోతుటీగెలకేని బోవ నలవిగాని,
యంతఃపురులకైన నరుగగలవు
ఆవంత ప్రతిఫలం బొసింపకయె యెల్ల
భవనాల కూపిరిపోయగలవు

గంధమారుత! నాయందు గరుణగలిగి
ఎఱిగివత్తువే నాన్మహాలేంగితమును?
అయిన ఫలమేమి యేల మాటాడగలవు?
నోరు లేదయ్యయో! పనిపారికవని? 59

వదనంబున్ గమలంబుగాఁ జలఁచెనో! వక్రంబులై మోమునన్
గదలరబాతెడు నీలిముంగురుల భృంగశ్రేణిగాఁ గాంచి వా
నిదరిన్ ద్రిమ్మరనెరఁచెనో! పవనునిన్ జింతించుకొంచున్న యా
సుదతిన్ మూగెచుబంధరంబొకటిజుమ్ముచుచు బెన్ మోతలన్ 60

మూగినతుమ్మెదఁ గని నీ
 మాగడ మెఱుకయ్యె నాగు మాగుము భ్రమరా!
 త్రాగితివా! యే మొ! క్రిందుం
 బైఁగానకయుండి లెస్స మధునిమ మధువుల్. 61

చంద్రబింబంబు నామోము చాలు చాలు
 పంక రుహ మని విభ్రాంతిపడితివేమొ!
 మూగబోకుము పోకుము త్రాగుబోతు
 ల కకట! యెచటివి వివేకలక్షణములు. 62

త్రాగుడే నీకు లేకున్న భ్రమరరాజ!
 మురళికృష్ణునితో నిన్ను బోల్చువచ్చు
 నీ కుసుమవిహారమును నీనీలిమెయిని
 నీ మధురఝంకృతిని బట్టి నెక్కువముగ. 63

ఈవని బృందావని, యీ
 పూవులు గోపికలు నీవు పొనరుచుమధురా
 రావము వేణునినాదము
 కేవల మీవును మరందకృష్ణుడవె యల్లీ! 64

ఈపూలవాహ్యళి యేలీలఁ బ్రాప్తించె?
 బ్రహ్మవే నీవుగాఁ బడసినావా!
 ఈతీపిర్ఘంకార మేరూపమున వచ్చె?
 వీణానినాదంబుఁ బెఱికికొంటా!

ఈసీలిమైచాయ యేలాగు లభియించె?

జేడెల జడనుండి యూడిపడితొ!

ఈజేనెపానీయ మేతెఱుంగున నబ్బె?

భాగ్యదేవతగర్భఫలము వైతొ!

రంగుల వికసించి రమ్మచు నొకపువ్వు

సురభిళించి యొక్క సుమము పిలుచు

జపము లేమిసలిపి జన్మించిఁగో భృంగ!

పూలతోనె నీకు ప్రొద్దువోవు.

65

అని చింతించు నృపకుమార

రిని గమనింపకయె తనకు ప్రియమొనరుప వ

చ్చిన లలనలు పరవశతై

వనవిహరణమును సలుపుచు, బ్రమదముదనరణ. 66

అటనట, గుహాకుహూ యని కూయు కోయిల

కూతలకుఁ బ్రతిగఁ గూసికొనుచు

వికసించి వాసించు విరికెల్లఁ బరువెత్తి

త్తుంచి వేణులలోన, దురుముకొనుచు

అబ్జంబు లనుభ్రాంతి నాననంబుల మూగు

తులువతేంట్ల, గసరి తోలుకొనుచు

ఎవ రేమి యనకున్న నేమేమొ! యవినట్టు

లతిగర్వమున వాదులాడుకొనుచు

మిసిమిఁ గులికెడు కోమ్మలఁ గొసరిపలుకు
చిలుకగోర్వంకలను జేరఁబిలుచుకొనుచు
అలరుఁదీగెఁదూఁగుటుయ్యెలలఁ గట్టి
తోడు తోడుగ మిన్నంటఁ దూగుకొనుచు

67

మెలఁతయో ర్తొకతెను మిసిమిగులాశీని
ముట్టనా? యని దానిబుగ్గ ముట్టె
కలికియో ర్తొకతెను గజనిశ్చపండును
గొట్టనా? యని దానికుచము గొట్టె
తెఱవయో ర్తొకతెను దియదొండపండును
జిదుపనా? యని దానిపెదవి జిదిపె
వెఱఁదియో ర్తొకతెను విరియు గంధఫలిని

నొక్కనా? యని దానిముక్కు నొక్కె
ఒకతె యొకమిష నొకతె నేమో! యొనరెచ్చ
ఎసఁగి ఋతురాజు రతిరాజు మసలుదోటఁ
గడఁగి యేపెడసరపుణబోకడలు వోవ
రీడుబ్రాయమ్ము వచ్చినయింతు లొంటి?

68

ఒకభామచరణాహతి కళోకము రహించి
యొకనాఁతి మృదుగీతి కొకటి పూచి
ఒకయింతికొఁగిలింతకు కురువక మొప్పి
యొకలేమనవ్వన కొకటి పూచి

ఒకకాంతముఖరక్తిమకు జంపకము హెచ్చి
 యొకచేడెచూపున కొకటిపూచి
 ఒకచానచెయితాకునకు రసాల మెసఁగి
 యొకబోటియూర్పున కొకటి పూచి
 ఇటులె యొకనారి కొకతరు వింపుమీఱి
 శోభపైశోభ సుధలపై సుధలు దెరలి
 తావు లెగజమ్ముచుండె నాపూవుఁదోట
 వనితలకతాన నేది శోభనముగాదు?

69

గడుసరి దోర్తు తెట్టెపయిఁ గాలిడుకందురుపిండుఁ జూచి మా
 నడుములసొరుఁ బుచ్చుకొని నారఁటె "మీమొదలార! మీసిరుల్
 సెడ" యని వేణిలోని విరిచెండుల రువ్విన నన్ని రేఁగి వెం
 బడిబడి తోలి కుట్టెన వమానుషచేష్టకు చేటుదప్పునే? 70

ఈరీతి నాసుమవన వి
 హారమును సలిపి సమీపమందున్న సర
 స్తీరమునఁ జీరెల నునిచి
 నీరక్తీడలకు దిగిరి నీరజవదనల్.

71

దొండపండుల నటుండుండు డనెడుతేనె
 పెదపుల నెంత చుంబించుకొనెనో!
 చేరలంతలయి భాసిలు సోగకన్నుల
 సోయగమ్ములనెంత చూరగొనెనో!

వెలుగులీనెడు గులాబీనన్నెబుగ్గల
 మెత్తందనము నెంత హత్తుకొనెనో!
 గజనిమ్మపండ్లకు ఋజువైన గుబ్బల
 కమ్మకస్తురి నెంత కలిపికొనెనో!
 చెలులు మునిగి తేలునపు డక్కొలనిజలము
 తాను దీపి నొక్కటిఁ గొని తక్కినజగి
 మృదులమును దాచి తనుగొల్పు మీనములకు
 జలజముల కొసంగెనన నాకొలఁ కెసంగె.

72

నెమలియొకఁ దురాయిగ ముడుచుకొన్న పు
 వ్వులతా కిరీట మాదల నిడుకొని
 కన్నుదోయికిఁ బెట్టుకొన్న కాటుక నెల్ల
 నల్ల గా నెమ్మోమున కలఁదుకొని
 కుచ్చెల ముంగొంగుఁ గచ్చగా సవరించి
 యొల్లెవాటుగ నోణి నొనరుచుకొని
 జలకమాడెడు చేడియల చేలముల నెత్తు
 కొనిపోయి చెట్టెక్కి కూరుచుండి
 భువనమోహన స్వామిగా మురళి నూది
 “ఇంతులారా! యివియె చీరె లిచ్చివైతుఁ
 జేతులెత్తి నమస్కృతుల్ సేయుఁడనుచు
 భాగవతమాడె చిత్రయన్ భామయార్తు.

73

భవనమున నుంటకంటె నవ్వనమునందు
ముల్లుపుచ్చి కొఱ్ఱడచినపోల్కి యగుచు
వ్యధలువోయెడు రాసుతి నరిసి చెలులు
మగిడి యింటికిఁ దెచ్చిరి మనసుమార్ప.

74

ఆడి పాడి రాచయతివలు విడిపోవ
వట్టివోయినట్టి వనమువోలె
వెలిగి వెలిగి వేడివేలుపు విడిపోవ
కాంతిహీనమయ్యె గొగనలిలము.

75

పార్థివుండు లేని పట్టణ విభవంబు
క్రూరు లాక్రమించుకొన్న కంఠి
లోకబాంధవుండు శీకపోవుటఁ జేసి
అంధకార మవని నాక్రమించె.

76

గోకుల కృష్ణులైరి యువకుల్ నెఱిప్రాయపు గబ్బిగుబ్బితల్
గోకులభామలైరి, కొలఁకుల్ యమునాతటు లయ్యె, వృక్షముల్
చీకటిమ్రాకు లయ్యె, నవలీల నభంబును భూమి సర్వ మే
కాకృతిఁగొష్టభాగవతమయ్యెఁ బ్రగాఢతమంబు పెంపునన్ 77

కృష్ణమురళి మధురగీతికలం దున్న
స్మృతిఁ బరవశింపఁజేయుకైపు
ఇరులకుఁ గలదేమొ! యెల్ల జగతి దాన
మచ్చుచల్లి నట్లు మాటు మణఁగె.

78

ఉన్నతోన్నత మృదుశయ్య నొడలుసాచి
 కూర్చుండెను వట్టువ గుబ్బలాడి
 బునుగు పయ్యెదం గల జరీపూలఁ బోలి
 పిలి నింగినఁ జుక్కలు నివ్వటిల్లె.

79

శ్రీదేవీ ప్రియవల్లభాంఘ్రియైః సంసేవ ప్రభా భాసురా!
 వేదజ్ఞాననిధీ! దయార్ద్రహృదయా! విశ్వేశ్వరశోద్యద్వర
 ప్రాదుర్భావక! విశ్వనాథకులచంద్రా! సత్యనారాయణ
 స్మృతేనాగ్రణి! పాండితీకవిభవా! మాధుర్యభావార్ణవా! 80

హరిజన కన్యధారక!
 హరిహర దేవస్మరణ మహాభక్తిధనా!
 ధరణీసురకుల నాగర
 హరిణాంకా! యతిజిత మకరాంకవిలాసా!

81

పృథ్వీవృత్తము.

అమోఘకవిశాచణా! యసమదాత్మతా సద్గుణా!
 రమారమణీకీర్తనా! రచిత దివ్యరామాయణా!
 యమేయభగవద్ధనా! యనిశ వేదపారాయణా!
 ప్రమోదనరితాఘనా! ప్రబల సద్యశఃకారణా! 82

ఇది బీర్నిడివంశ సంజాత సంతోష మోషికవిశ్రమభవ
 ప్రసన్నకవి ప్రణీతంబయిన పృథ్వీభాగవత
 ప్రబంధంబునందు స్వరూపస్కంధము.

పృథ్వీభాగవతము

చిత్రస్కంధము.

భారతి ఖిలసద్రూ

పా! భాషాకోవిద శోభ నాద్రికుమారా !

సాభాగ్య చతుర్ముఖ వం

శా భరణా విశ్వనాథ సత్యకవీంద్రా !

ఏకాంతమునఁ గన్దోజీ

భూకాంతుని కొమరిత పటమున పృథ్వీరా

డాకృతిఁ జిత్రించెడు తఱి

నాకస్మికముగ నొకఋషి యచటికి వచ్చెన్.

అతఁడు వచ్చుచునే “చుధురాథరోష్ఠి !

అప్రతిశ్రీ జయోస్తు దీరాయురస్తు

అభిరతిపరిణయ ప్రాప్తిరే” స్తటంచుఁ

జపురుఁజేతుల నెత్తి యాశీర్వదించె.

సిగతోడఁ దెగపండి మొగమందమును జూచి

తవణించు మీసగడ్డములఁ జూచి

అధరంపుగదలిక నంగుష్ఠ చలనానఁ

జగుగుచుండిన జపసరముఁ జూచి

ముంజేతులవఱకు మొనసి రంజిలుచున్న

కెంజాయ నిలుపుటంగీని జూచి

మెడలోని రుదురాకు లెడమచంకన త్రిదం

డముఁ బిడికిటఁ గమండలముఁ జూచి

“మానివరు లహః!” యంచువిస్మయముపడుచు
వచ్చినఋషికి నృపపుత్రి స్వాగతముగ
నంజలింపదు కూర్చుండు డనియు ననదు!
వెలుగు లెపుడు గర్వవిస్మయములు గారె?

ఎవఁ డీమీనలపోతుఁమాపతి? సుగాత్రీ! విష్ణువా? పద్మ సం
భవుడా? యాశ్వరుడా? రమాతనయుడా? మార్తాండుడా? వంధుడా?
చివురుంజేతుల వన్నె వన్నియలకుంచె? దీర్చి చిత్రించుచుం
టివి యోహా! యతడా యితండు కనుగొంటిన్ గంటిలో? గంటితో?

“పతియే దైవము ప్రాణముం బ్రతుకు సర్వంబన్న భర్తృవ్రతా
ద్భుతపాతంబును నీకు నేగురువరుల్ బోధించిరే! తల్లి! భా
రతసాధ్వీ! ప్రతిలేని నీవ్రతనుచర్యాంబునన్ సృష్టికిం
బ్రతిసృష్టిం బానరించు నీప్రతిభబ్రహ్మాండంబు గొండాడెడున్.

యతిలోక్ త్తరుఁ డాఋషిప్రవరుఁడౌనా! యంతవాఁడా? కటన్
వెతగా నీగృహసీమ నిల్చి “భవతీ భిక్షాంప్ర దేహి!” యనన్
బతిసేవానిరితిన్ విలంబముగఁ దన్నొనిన్ గటాక్షించుచున్
సతిధర్మం బెఱిగించు నీ కథ జగన్మాన్యంబు గాదే టీతిన్?

ఆపె యనంతు నాత్మరమ, యాపె జగత్కృత్రికర్త రాణి, య
య్యాపె శివయ్యశాంభవి కదా! నినుగొల్పు నిమిత్తమేమిటో!
గాపురే! ధన్యమీపుడమి భారతజాతికిఁ కేమి కావలెన్
నీ పతిభక్తి సంయుత పునీత యశస్కృత్రికన్న మానినీ!

ఊలిలంకేశుడు నీకటాక్షము మరుద్భూజంబు నీయాగ్రహం
బలఘూగ్రాస్త్రశరార్చిమృత్యువనుకోడా యెన్ సమస్తాగ్రమున్
గలుగ్గజేయు విరించి దేవునకు నైనన్ లేని యంతంతతా
తలకాయల్ పసియున్న నేమిటికి మేధస్సంత లేకుండినన్? 8

పతిజీవితార్థమై బాలభాస్కరు నాపి
యుదయంబుఁ గానీయ కున్ననాడు
ముగుమూర్తుల బుల్లి బుజ్జాయిలుగఁ జేసి
ప్రియమారఁ గుడవంగఁ బెట్టినాడు
యమునంత వానినే యడలించి సిరులతోఁ
బతిజీవమునుగూడఁ బడయునాడు
ప్రిజలెల్ల మ్రొక్కంగఁ బ్రాణనాథునితోడ
గగనవీధులకెక్కి క్రాలునాడు

అమ్మ!నిను గని మనుపు పుణ్యములకతన
భరతిజాతి కబ్బిన యశోధ్వానములకు
వేల్పులును విశ్వవిశ్వంబు విస్తువోవ
భూనభోంతరములు మాటుమోగిపోవె?

9

అధ్వాన పడవిలో నాశించినంతనే
వట్టిచెట్టుకుఁ బండ్లు పుట్టునాడు
ప్రియుని సందేహానివృత్తికై చితినిల్చి
యొడలంత వసివాడ కున్ననాడు

భరతసాధ్వీ మహాత్వము గుఱిచి నార
చించిన రచన నల్లె నల్లించినారు;
మీరలెఱుంగరే నాతేనిమీఁదివలపు?
గుడిని మింగెడువారి కప్పడ మదెంతి?

19

మీరుమహానుభావులరు. మీయచరాగములొనలక్ష్మీయుక్
మీ రహించుచుండు నవస్థలి శాంభవి, మీ వచస్సులక్
శారదతాండపింప ననిశంబును దాన జగద్విరాగులై
వారక సంచరించెద రపారకృష్ణ శ్రీబతిభాన్వితంబుగన్. 20

కల్పవృక్షంబె నాపాలఁ గలిగియున్నఁ
గొమ్మకొమ్మను నేఁ గోరుకొనఁగ నేల?
యతికులోత్తమా! వేతేమి యడుగుకొందు
ననుము భవదీయ నామంబు విని తరింతు. 21

అనినన్ “జానా! నేనా
ధునికాగ్నిద్యోతినుడఁ గుతూహలమున నూ
తన రుక్మిణీ రమా కృ
ష్ణనృహరులకు సన్నిహితమొనర్పఁ జరింతుక్.” 22

అనెడుమానికి సంయుక్త యంజలించి
“ఋషివరా! తాము సెలవిచ్చువిషయమేమి?
వైర మేమాయె? పరిణయవైభవమునఁ
బడఁగ దించితిరి మన సంభాషణమును. 23

మీరగ్నిద్యోతనులే

కా రస రెవ్వారు గాని కారుణ్యమునన్

మీరొనరుచు శుభముల కే

దీ రుక్మిణి? కృష్ణుఁ డేడి యిపు డిచ్చోటన్? 24

అనుచున్న రాకుమారి వ

దనము నెగాదిగ నరయుచు “ధాత్రీశ్వరనం

దన! నిజమహిమంబులఁ గనుఁ

గొనలేకుండుట సహజమె గుణఘనుల కిలన్! 25

అభినవకృష్ణుఁడు పృథ్వీ

ప్రభుండు కాఁడా? తదధిపు వలచిన యవనీ

విభుసుత రుక్మిణికాదా?

ఇభగమనా! యెఱిగి యేల పృచ్ఛించుట” నన్? 26

అనుకొన్న యన్నిపను లా

యెను, శ్రమదీతె, నిక వేష మేలా తుదము

ట్టిన నాటకమున? కైపో,

యిన పెండిలికి మఱి మేళ మేలా?” యనుచున్. 27

బాహువిద్యుల్లతల్ స్వర్ణద్యుతుల్ సిమ్మ

జపమాల దండంబుఁ జాటవైచి

పొడవైన జడత్రాచు బుస్సున దిగజాట

మాయంపుజడల కల్లయి దీసి

చిటుగులాబీవన్నె చెక్కిళ్ళు చివురింప
టకటాంకు మీసగడ్డములఁ బెఱికి
వలుద గుబ్బలుఁ జీరెచెలువంబుఁదొలుకాడఁ
బైనున్న నిలుపుటంగీని విడచి

కొలది కొలదిగ రతనాల కోమనుండి
వెలికివచ్చి నిల్చిన నాగ లలనఁ బోతె
చల్ల చల్లగ మాని వేషంబునుండి
వెలువడుచు నిల్పెఁ దనమోల వెలది యోర్తు. 28

నిలిచిన వెలదిని గను చది
కలయో! నిజమో! నిజమ్ముఁ గానక లోలోఁ
దలపోయు నృప సుత యవల
“చేలీ!”యని పిలిచిన దానఁ జెలిగ నెఱుఁగుచున్. 29

“చిత్రా! నీవఁటె యాహ! యేమి నిపుణశ్రీగల్గు చిన్నారివే!
ధాత్రిక సంస్తవనీయుతా కపిలసూతాగస్త్య కౌండిల్య క
ణ్వాత్రివ్యాస మరీచదత్త భృగు విశ్వామిత్రులం బోలు స
త్పితృదాలిచి యెంతనాటకముసల్పకజాలినావేత్తుటిన? 30 -

నేమోసపోతి ఋషిగా
నేమేమో! పలుక ఋషులపయిఁ గలుగుభక్తి
సామాన్యమె యది; యింతకు
నేమిటె యీనాటకంబు? ఋషి వేషంబు? 31

అని ప్రశ్నించినఁ జెలియా!
 తినబోవుచుఁ గూరలరుచిఁ దేలనడుగుటే
 లనె? వధువులేక పెండిలి
 యొనఁగూడునె? యదె వచింతు నూకొట్టు మిఁకన్! 32

కాని నృపుని నీవు వలచి
 మాననివిరిహంబునఁ బడి మ్రగ్గుటఁ గని నే
 నానృపుని నీకుఁ గూర్చుట
 యే నాయీపాత్రకు నితివృత్తంబు చెలీ! 33

సుఖముల కెడమై యాపఁ
 న్ముఖమునఁ దగులుకొని దుఃఖపోవుసమయమం
 దఖలం బెఱింగియుండియు
 సఖులను రక్షింపలేని సఖ్యం బేలా? 34

నాసఖ వాంఛసేయు నరనాథునిసంగతి యింత కెట్టిదో!
 తా సరసుండో! కాఁడో! విశదంబుగ దద్విషయం బెఱుంగఁజే
 రాసన ఢిల్లీకిన్ జనితి నానృపుఁ డచ్చట లేకపోయె నీ
 కోసము నాఁడు నేఁ బడిన కుందులకుం బ్రతులున్న నే సఖి! 35

ఆడుకోడునఁ బుట్టరో! యఘముగాదో!
 కుఱ్ఱదొంటిగఁ గనపడ్డ గోచిగాండ్రు
 బ్రతుకనిత్తురే! యవనులే! యతివఁగన్న
 బమ్మకై నఁ బుట్టునఁటగా రిమ్మతెగులు. 36

సిరిగలయిండ్లకు చోరులు
 గొఱియలకు గసాయులు, బులుగులకుఁ గిరాతుల్
 తరుణీమణులకు మూర్ఖులు
 పరికింపఁగఁ గరుణలేని బాధకులుగదా? 37

మోషకులకన్నఁ గప్పను
 భోషాణము లుండె రత్నముల కోసుదత్తి!
 యోషిద్రత్నములకు మా
 ర్వేషములు ముసుగులు, గోక వేతేవి గతుల్? 38

ఆడురూపును మగరూపు నద నెఱింగి
 మార్చుకొనుతీరు వేషంబు మలఁచుకొంటి
 కార్యసమయోచితజ్ఞత కలుగకున్న
 యత్నములు సఫలీకృత మ్మగుట వమ్ము! 39

తొడుగుకొన్నాను నాతీరు లడరసక
 శిరమునుండి చరణములవఱకుఁ దనరి
 అరయ గాజకన్నులు దీర్ఘ కరము లున్న
 నీలివసనంపుముసుగు మైనిండ నెసఁగ. 40

తేడు వేటాడ నరగిన జాడ నెఱింగి
 నా యధిష్ఠించిన హయంబుఁ బ్రాయకముగఁ
 గానకు మరల్చి యదలించినానో! లేదో!
 పక్షివలె నది రివ్వనవచ్చి న్నాలె. 41

నేరేడుల్ బదరుల్ కదంబములు గన్నేరుల్ శిరీషంబులున్
మారేడుల్ పిచుమంద కుండ సరళుల్ మందార జంబీరముల్
గోరంటల్ వటముల్ కురంటకలు తేకుల్ కోవిదారంబు లం
జారుల్ బూరుగులాదిగాఁగలమహాచోద్యాటవిజౌచ్చితిన్ 42

కలికీ! యవ్వని నాశ్రయించుకొని సింగంబుల్ కురంగంబు లే
దులువ్యాఘ్రంబులుమన్ను భిల్లులెనుబోతుల్ భల్లుకంబుల్ కణం
తులు దుష్టుల్ చమరీమృగంబులు క్షిటల్ తోడేళ్లు కుందేళ్లు తే
చులు పిల్లుల్ శరభంబు లేనుచి చరించున్ యూధయాభంబులై 43

బాపురె! యేమి యానృపునిబాణకళానిపుణత్వ మొక్కయే
దూపున ఘుర్గురించుకొను చోరగఁబారుచు నున్నఁ జూచి నే
దూపు నిగుడ్పఁ దా నెలులదూరమునుండిగ్రహించినాఁడో! నా
తూపునుదూల్చె నాకిటినిదూలిచె నొక్కక్షణంబులోపల్క 44

ఆశరము వచ్చిన పథంబు ననుసరించి
యేగి చూతుఁగదా? యాహ! యేమిచెప్ప
నిలువనీరునఁ బండినచెలువుతోడ
నెచ్చెలీ! యెంతబాగుండె! నీప్రియుండు! 45

కంతుఁడు వసంతుఁడు రజనీకాంతుఁ డైన
సాటిరాఁబోరు బోటి! నీస్వామి కెవరు;
అతఁడు సశరీర సుమఖాణుఁ డనవగత వ
సంతుఁ డక్షయం డగు నిండుచందురుండు. 46

హయము డెక్కలసడి విన్నయట్లులేక
 హయముపైనున్న నను గన్నయట్లులేక
 మిన్నకుండిన యాతేనిఁ గన్నకొలఁది
 వేసరము హెచ్చి వెస నోరుఁ జేసికొనుచు. 47

అమితయత్నానఁ బురుష కంఠము వహించి
 “అధిప! జోహారు, లెక్కిన హయముపై నె
 యాతప స్సేలొ! యందుకు హేతు వేమొ!
 ఆదరంబున సెలవీయ నడుగుచుంటి. 48

“చనుచున్న చమరులఁ జమర వేమీ” యన్న
 “కన్నె జంపు కురు లం దున్న”వనెను
 “కనుచుఁబోయెడులేళ్ళ దునుచువేమీ?”
 యన్న “కన్నె తల్కుగను లం దున్న”వలెను
 “ఏగుచున్న గజాల నేయవేమీ”? యన్న
 “కన్నెకొన్నడక లం దున్న”వనెను
 “గుహడాగు సింగంబుఁ గొట్టవేమీ” యన్న
 “కన్నె చిన్ని నడు మం దున్న” దనెను

ఎవ్వ రాకన్నె? రాకన్నె యేన! రాజ!
 కన్నవానినెల్లను “గన్నె కన్నె” యంచు
 ప్రీతి నీచేతఁ గలవరింపించుకొనెడి
 యమ్మధురదేవి నామాక్షరమ్ము లేవి? 49

చూచినాడవు కాఁబోలుఁ జూడఁకెవరి
నాబిడనె పాప మందుకే యైతి వల్లు
అంత, నీభ్రాంతియేగాని యవని లేరె
తాడిదన్ను వారిని దలదన్నువారు?

50

గణ్యనని చెప్పకొన గొప్ప కాదుగాని
యాబిడెయ కాదు దానిజేజమ్మ యేని
సాటిరాఁబోనె న్నాకాలిగోటి కొనకు
ననుచు ముసుగుజీలుచుకొంచు, గనులబడితి

51

నీలిమబ్బుముసుగుఁ జీలిచికొని నేను
మెఱపుమెఱయుకరణి మెఱసి నానో!
మద్ధతాత్రప్త సన్నమధురాకృతికి త్రేడు
నవవికాసనలిన నయనుఁ డగుచు

52

“దేవతాకాంతవే నీవు తీపులాడి!
నీవు విద్యుల్ల తాంగివే నీరజాక్షి?
ఈవనికుమారివే నీవు తీవెబోడి!
అద్భుతమృగుచుండె ని న్నరయచుండ.”

53

అనుచు ననుమెచ్చుకొనెడి యాయవనిధవుని
యెడదయెట్టిదో! శోధింపఁదొడఁగినాను;
ప్రియసఖీ! నాకు నిన్ను నీప్రియుని కిచ్చు
కొనుటకంటెను వేతేమి కోర్కె యున్నె?

54

నను నెగాదిగఁ జూచెడు మనుజ పతిని
 “మోహనాకారి!” యంచు సంబుద్ధిచేసి
 కనులు మిలమిలమెఱపించుకొనుచు నంటి
 ఏమి టాచూపు? నానైపు? ఇంతసేపు? 55

ఆపు మాపు నుయ్యవి చూపులా? యతనుని
 పూలతూపులా? తూపులేపో! నృపాల!
 తూపులేగాక యవి వట్టిచూపు లైన
 గ్రుచ్చుకొనిపోవునే లోనిగూడియలకు? 56

గాయపడినట్లు నెత్తురు గారు నట్లు
 పైకి గానరా వని యెదఁ బట్టిచూడు
 మరుని తూపులు, ముచ్చుచ్చి, మారదృశ్య
 ముచ్చువెకదయ్య కొంపలు ముంచివేయు? 57

ఓప్రభూ! ప్రభూ! వ్యధ-వ్యధ-యోపలే న
 టంచు, గృత్రిమబాధనటించుకొంచు
 వలుదగుబ్బలు మైసోకఁ బైకిహాల,
 గమికితి పొలఁతీ! పెఱనాతివిముఖుఁ డతఁడె! 58

నను స్ఫులింపకయే వింటికొనను నిలిపి
 పిన్ననగవు మొగముదమ్మిఁ బిచ్చలింపఁ
 బృచ్చచేసెను: సుకుమారి! యెవరిదాన?
 విచ్చ నొంటి నీవని కేల వచ్చినావు? 59

అంతగా జేడు నావైపు నరయుకతన
కామకుం డని యనుకొంటి కాదు కాదు
నన్ను నిన్నుగా భావించియున్నయట్లు
లవలసంఘట్టనమున నా కర్థమయ్యె.

60

నను స్మృశింపలే దను కిన్క మనసు నూప
కనరుచంటిని 'సశరీరకుసుమభాణ!
ఇంతలేసి యున్నవి కన్ను లేమి ఫలము?
ఎల్లజగమేలు తలీయుండెనేమిసుఖము?

61

రాజలోకాన భావజప్రభుడు గలుగ
నవవయోరూపరతిగత్తు మెవరిదాను?
వలపువయ సున్న హూయ లున్న వన్నెలాడి
యిచ్చునొంటిగ నీకడ కేల వచ్చు?

62

చల్లకై వచ్చి ముంత దాచంగనేల?
ఏలుకొమ్మని మోయు నా యెలుగునుండి
యే యపశ్రుతి తాకెనో నృపునిచెవికి
నపుడె వానికన్నుల కెక్కె యరుణరేఖ.

63

కన్ను వేటొండు నొసట లేకున్న నేమి;
ఉన్నకనులలోనే జ్వాల లుప్పతిల్లె;
నేను స్త్రీనాట మనగల్గినానుగాని
పురుషుడనె యైన బూది నై పోయియుండు.

64

శివుని సెగకంటిమంటకు ధవుడు వోవ
 నెతెబడుచు మోల నిలిచిన రతివిధాన
 వానికిన్నకు మతిపోయి మానమూని
 చెంతి నిలిచిన నను జూచి క్షీతివరుండు

65

'తలపంటోకుము చండభాస్కరుడు తైత్త్యంబందినన్ గూడ నే
 నల సంయుక్తనుగాక యేయితర రంభాద్యపురో భామినుల్
 వలగొన్నన్ గనుతెత్తిమాతు నని స్వప్నంబందునక సుందరీ!
 తెలియంజాలవా! యేమొ! నీ వెవుడు మద్వీరార్కవంశోన్నతిన్ 66

నేను సత్యహరిశ్చంద్రనృపురు నృపుడ
 సత్పథుండైన యినుడు మాజాతిక ర
 ఎంతి యెంతి విశ్వామిత్రస్పృష్టికైన
 మాటిపోవదు! తమకదు! మామనస్సు

67

ఏకపత్నీ ప్రభుడు రాఘవేశ్వరుండు
 మాప్రర్తనా ప్రథితకు మార్గదర్శి
 వలదు వల దన్నఁ బైబడ వాంఛసేయు
 కామినికి భామ! నాసికా ఖండనంబు.

68

నవల! యెపుడో! సంయుక్త సౌందర్యమను
 నిలుపుకొన్నాను ప్రణయహృన్మిలయమందు;
 అలముకొన్నది యామె ప్రత్యక్షువునందు;
 చీల్చిచూచిన లేదు పొచ్చెము మఱెందు.

69

అనుచు నిన్నింతగా బ్రేమ గ నెడితేని
ప్రణయవజ్రమును మఱింత రాయదొడగి
“ఏమిటి? నీవ? సంయుక్తనా? మహేశ!
వట్టితలపు బొమ్మకు దాళి గట్టెదేల? 70

తిగని పగవాడు గద యామెతిండి నీకు?
పగతు ఖాతుతో గల్యాణమగుట యెట్లు?
పాలుచునే యనలోదకములకు మెత్తి?
కలుగఁబోనె ప్రాకృత్పిమాశలకు సంధి? 71

అనిన తోడనె “మానిశ్చయమున కెపుడు
తిరుగె యుండదు జరిగి యేతీరవలయు
నాకు సంయుక్త కును బరిణయము; జరుగ
దా? జరుగు బ్రహ్మచర్య మంత్యంబువఱకు! 72

అనగా నవు! నవు! శ్రీనా
రినకుల సంభూతులు తిము నీవఱకేమో
యనుకొని తెలిక యేక వ
చన సంబోధన సలిపితి. క్షమింపవలెన్ 73

తలపకుడు నాపెడ సరపు
బలుకులు పనిపడిన మిడివచ్చెద ననుచుక
సెలవుగొని వచ్చితిని మీ
వలపులు దైవానుకూల బంధములు చెలీ! 74

ఇచట ని న్నెట్లా! యచట నానృపుని నల్లె
యేఁచుచునాఁడు మారుఁడు తూఁచినట్లు
అహహ! దేవతా దంపతులమ్మ మీరు
అనెడు చిత్రికు సంయుక్త యబ్బురపడి.

75

“ఎంత తెగువఁజేసి యెన్నిశ్రమలు వోయి
నావె! యకట చిత్రి! ననుగుఱించి!
ఎన్ని జన్మలెత్తి యేరూపమున నాకుఁ
దీరుచుకొనసోనె నీబుణంబి!

76

వెతలు వోయెడు తనరాజసుతకుఁ బ్రియునిఁ
బడకతోఁ దెచ్చియిచ్చెను నడికిరేయి
యోగ విద్యాబలంబున నునిదయోరు
శ్రీయుషాకన్య సఖురాలు చిత్రరేఖ.

77

చిత్రరేఖకు రేఖ విశేషమగుటఁ
బడకతోఁదెచ్చె ననిరుద్ధు నడికిరేయి
రేఖ నీకున్న నాకునై పృథ్విపతిని
తెట్టపట్టుక వడితేవె పట్టపగలు!.

78

ఏ.తె వదనవనరుహము వేలవైతు!
చిత్రరేఖకు రేఖ విశేష మనిన
మాటకా యేమె! నీవిట్టలొట చిత్రి!
వలదు! వలదమ్మ! నీకునే వంత వలదు.

79

రేఖలేకయున్న తేనిని దేకున్న
లేదు నీకు గొఱత లేకమైన
రేఖయుండి చిత్రరేఖ చేసినదేమి?
యుండ కీవు చేయకున్న దేమి?

80

మనస్సులేనః ప్రతిమః దెచ్చినది యిది
ప్రణమలేనః మనస్సుః దెచ్చితివి నీవు;
మమత లుం ని ప్రణయబంధములకన్న
మమతలుండిన ప్రణయమానములే మేలు.”

81

అనెడు సంయుక్త భావణ మాగిపోవఁ
జ్జికలిడుకొంచు నావులించినది చిత్ర;
చిత్ర బడలిక గ్రహించి నెలవొసంగి
యెప్పటితలఁపులకుదిగె నృపకుమారి.

82

ఉడుపుల్ మార్చుదు స్నానచూడదు పనేదో చేయుచున్నట్లు గా
రడిసేయు॥ దనమేడపై కెవరిన్ రానీయ దాకొన్నదై
కుడ్లువఁగోరదు చెల్లిక త్తియలపై గోపించు నాకన్న న
య్యడవింబూచినపువ్వు మేలనుచునాయాసంబుతోడీల్చడున్ 83

వలపుఁగమ్మల న్రాసి పంప దానిని పిల్చు
సంగతి వెలిబుచ్చు జడిసిపోవు
రాయబారము తానె పోయిరా నూహించు
సిగ్గుతెరలమధ్య చిక్కువడును

అనుఁగురాచిలుక కాయనను రమ్మని చెప్ప
మనఁబోయి నోరురా కడల్లిపోవు
తనయభీష్టముఁ దుమ్మెదకుఁ జెప్ప నుంకించు
నది దగ్గఱింపమి కదవదించు

తానుపడు భాధ లింతలోఁ దలఁచి యేమి
టయ్యెయ్య! నే నిట్లగుచునుంటి నని తపించుఁ
గడిఁదివలపురాపిళ్ళు కగ్గమయిసుడియు
ప్రణయజీవుల కెందు నూఁజుటలు గలవు? 84

ఈగతి విరహానలమున
నేఁగి నవయుచున్న తనయవిధముల్ గని లో
లోఁ గుములుచు జయచంద్రుఁడు
నోగనిదానంబు లెల్ల గోయదొడంగెన్ . - 85

గొనములు చేష్టలు చింతలు
గని విని పసిపట్టి చెలిమిగతైల పలుకుల్
గొని దీనికి హేతువు నిం
డిన పెండిలి యీడటంచు నెమ్మది నెఱింగెన్. 86

పరిణయముఁ జేయవలె నని
పురోహితులఁ బిలువఁ బనిచి పుత్రీయుదంతం
బెఱుక పఱచి యరసి స్వయం
వరమునకు ముహూర్త మెప్పుడో! వచ్చియింపుడనెన్

పప్పుదప్పశంబు పదిదినంబుల కబ్బె
 గొట్టెవిటిగి నేతి నట్టె పడియె;
 మంచిదంచు వారు పంచాంగములఁ దీసి
 విప్పకొనుచుఁ బుటలఁ ద్రిప్పకొనుచు. 88

అదిగా దిది యిదిగా దది
 యది యిదియుం గాదటంచు నంతవివాహం
 పుదినము దగ్గఱలోఁ గాం
 చి దశమి యుక్తంతునుచు వచించిన యంతన్. 89

“నేను దలఁచినట్టులె మీరు నిగ్గయించి
 తిరి స్వయంవర మీరు భూదేవత” లని
 పార్థివుఁడు పురోహితులను బ్రస్తుతించి
 హేమపుష్పదాయముల సత్కృతు లొసంగె. 90

యువకులు శూరులౌ నుక్రీశులకుఁ గూతు
 చిత్రపటమ్మలఁ జేరనంపి
 ప్రతిభూపతికి స్వయంవర లేఖలను బంప
 నధికారులకు వేగ నాజ్ఞ నొసఁగి
 పుత్రీస్వయంవరమ్మను వై భవముమీఱ
 నొనరింప మంత్రికి “హుకుము” నేసి
 హితులకు బంధుసంతతికిని వేర్వేఱ
 భద్రలేఖల నిచ్చి భటులఁ బనిచి

ఐదుదినములు గలదు స్వయంవరమ్ము
మిగిలియున్నవి పనులెల్ల మిక్కుటముగ
సేవకుల బెట్టి చక్కగా శీఘ్రముగ ము
గించు డని తానె పనులుచేయించె రాజు. 91

గణనకెక్కిన వాదెనకాండ్ర తాళ్ళ
తావసన్నయి డోళ్ళ వాద్యములతోడ
భూవరసుతా స్వయంవరమ్ము నినదించె
మంచుకొండయు వింధ్యయు మాటుమోయ. 92

కనదగు నొర! యాస్థాబగు కన్నె స్వయంవర మెల్లతేండ కం
చొనరెడిసంతిసంబునమహోత్సవముగ గన మూడునాళ్ళు కో
రిన వరమిచ్చు పండుగల తేడగు సంక్రమి గూడ వచ్చెనో
యన దనరారుచుండె బుగమంతయు నూతనవై భవమ్ముతో

దైవతనాథు డానృపతి, దైవతిపట్టణ మాపురంబు, నా
దేవతలెల్ల పౌరులు, సతీమణు లెల్లరు దేవతాంగనల్
గావిలిసిల్ల నిందర చుకా మొకరించిన రాణనొప్పి శో
భావహమై స్వయంవరశుభాంచితి ముత్సవమొప్పెనయ్యెడన్.

ఏగృహపుదివ్వె వెల్లు లాగృహమువఱకె
పూర్ణచంద్రుని వెలు గెల్లభువనమునకు
ఎవ్వ రింటిశుభమ్ము వారింటిరఱకె
రాచయింటిశుభ మెల్ల రాజ్యమునకు 95

అచ్చటి మంగళస్వనము లంబర వీధులదాక మ్రోగుచున్
వచ్చెడు బంధుమిత్రులను బర్హున రమ్మని హెచ్చరింపగా
నచ్చటి పచ్చతోరణము లట్టిబ్బ గాలికినూగి యాడుచున్
వచ్చెడిబంధుమిత్రులకు స్వాగతమున్ గుశలంబు బల్కెడిన్ 96

పృథ్వీరాజేంద్రుని పరాభవింప నిదియె
సమయమని జయనంద్రుఁడు సంతసించి
ప్రతిమయొక్క డాతినివేర ద్వారమందు
నిలువఁబెట్టించె తొల్లిటి యటుకఁ జూటి, 97

చేతోజాతునినైన నందమున నాడేపింపఁగాఁజాలు భూ
నేతల్ దూరుపు వీళ్ళచుండి విభవాస్వీతింబుగా వచ్చి నా
రాతిన్విక్ వరియింపఁ బల్లకులపై నశ్వాలపై బండ్లపై
మాతంగంబులపైత తాంగములపై'తొ'యినట్లెందఱో! 98

సురరాజు పరుదెంచె గుఱుతింపుఁడనురీతి
ప్రతిపదార్థ మతివై భవముఁజూపి
ఋతురాజు విచ్చేసె నీక్షింపుఁడను భాతి
ప్రతివీధి పచ్చనై పరిమళించి
పలరాజు వేంచేసెఁ దిలకింపుఁడనుతీరు
ప్రతివ్యక్తి సౌబగుల నతిశయిల్లి
శ్రీరాజు చనుదెంచె నారియుఁడనుభంగి
ప్రతిసౌధమెల్లనై పరిభవిల్లి

అకనోజనగరము స్వర్లోకమో! వ
సంత సామ్రాజ్యమో! సుమసాయక పుర
మో! హిమకరపట్టణమో! యనూహ్యమగుచు
వచ్చిన ధరాధిపతుల విభ్రాంతిపటచె. 99

అసమాన ప్రతిభా ప్రభాకలిత సమ్యక్ నూత్ననూత్నోహస
ద్రస నానావిధ వృత్త బంధుర రమా రామాయణోద్యత్త వి
త్ర సురక్షూరుహ చాతురీ కవనశూరా! పార్వతీశోభనా
ద్ర సుతాగ్రేసర! యాంధ్రవాఙ్మయ వియద్విధి సుధీభాస్కరా!

భారత కవిత్రయీ గూ
హ! రచితాంధ్ర మధుర ప్రబంధ కలాపా!
సారస సంభవ వంశ
క్షీరాంభోరాశి సుప్రసిద్ధోద్ధిపా! 101

మాలిని.

వివిధవిధ కవిత్వోపేత కావ్య ప్రసారా !
ప్రవిమలగుణ శుంభద్రాఽక్షిప్త ప్రసిద్ధా!
అవిరళ కృషి సంజాతా చ్చ పుంభావనాణి!
నవనవ రచనా సంధాన దీప్యద్విదగ్ధా!

ఇది బీర్నిడివంశ సంజాత సంతోషమోషే కవితనూ
భవ ప్రసన్నకవి ప్రణీతంబయిన పృథ్వీ భాగవత ప్రబంధంబు
నందు చిత్రస్కంధము

పు స్త్రీబాగవతము స్వయంవరస్కంధము.

విశ్వనాథవంశ మ
హావార్ధి శశాంక! పార్వతంబా పుత్రా!
కేవల కవితా జీవిత!
భవగ భీరార్ణవ! రసవచ్చారితా!

అది స్వయంవరమంటపం బందు నృపులు
కూరుచుండిరి దానికే దూరువుదెస
హర్షము మఱి యొండు గలదు_అందు రాకు
మారిని నలంకరించుచున్నారు చెల్లు.

1

సక్రియలున్న భవనగవాక్షములచుండి
చూచుచుండిన నచట గూర్చున్న రాజు
లటఁ బడమరముఖిద్వారమం దునిచిన
స్మర్థిరాజుస్మృతిమయుఁ గాన్పించుచుడు.

2

కురులకు గమగమల్ గురియు నత్తులట
చెలువార హూంబట్టుచీరె గట్టి
సేమంతపథమునఁ జేర్చుకొన వరించి
కటిమీఁద రత్న మేఖల ఘటించి
తళుకు ముత్తెపుసరుల్ గళమునఁ గీలించి
తలమీఁద బొండునుల్లెలను గూర్చి
మధుర నికృణ మణిమంజీరముల నెత్తి
పదపల్లవములకుఁ బసపుఁ బూసి

చెవుల వేలాడు లోలాకు రవలఁ దుడిచి
 ధవళ వస్త్రము మేన నందముగఁ బూన్చి
 చలువపన్నెరు మెయినిండఁ గలయఁ జిలికి
 పెండ్లికళ తెల్ల దీర్చి భూవిభుని సుతకు.

3

ఇకనొనరింపఁగల పను లేమి లేమి
 క్షీతిపతులలాన మనరాజ సుతకుఁ దగిన
 రమణుఁడెవ్వఁడో! చూతము రాఁ రె యనుచు
 సుదత్తులు గవాక్షములనుండి చూచుచుండి.

4

“తుండము నేకదంతమును దోరపునీనులు లేవుగాని యా
 మండపమందు వేడ్కనడి క్షౌపతులందఱికిన్న ముందు కూ
 ర్చూడిన గుఱ్ఱరూపు నమి తో దరు నావనమెత్తి చూడఁడో
 యండజయానలార । యతఁ డచ్చ ముమాతనయుండుగాడఁటే!

అవు నవు! నీవని నట్లా
 యవనీవిభుఁ డచ్చముగ గణాధిపుఁడేనే!
 “నవయుగ లంబోదర రా

ద్ధవుఁ, డను చిరుద మొసఁగెద మిట కతనిఁడేవే! 6

కుడవని గణపతి క్షేత్తికి
 కుడుములు నుండ్రాలు పెట్టి కొలుచుట! యితఁడే
 కడిచెడు గణపతి చచ్చియ
 చెడి యితనికె పెట్టవలయుఁ జేటల్ చేటల్.

7

మిన్నగ నుదరం బింతగ
నున్నదనియె కాని యీతఁ డున్నతములఁ గో
రన్నేరఁ డెపుడు నేరెడు
గన్నేరుం జిల్లాడులకె కరుణవహించున్. 8

ఒకవేళ నొకనృపకు మా
రిక కీలంబోదరుండు ప్రియుఁడే యగుచో
సకి నేకరణిఁ గవుఁగలిం
చుకోఁ గలాడె! పెనుబొజ్జ చొరనిచ్చునఁటే! 9

ఈరాజకుమారుండు మన
చారుమతిని బెండ్లియాడ జనుడెంచెనఁటే
ఆరయ కూరక వదరుచు
ఘోరాఘమ్ము నొడ్డిగట్టుకొను తుమిటికే! 10

పెనుబొజ్జ యుంటఁగాదే
వినాయకుండు పెండ్లియాడ విరమించుకొనెన్!
వనితా! యితఁ డంతియ కద!
వినాయకునికన్న నితఁడు వేతే! చెపుమా! 11

అని యిట్లు నవ్వుటాలకు
వినాయకునిబొజ్జ గుఱిచి పెండ్లిలి విషయం
బున మృదువుగఁ దగవు పడెడి
వనితలఁ గనుఁగొని యొకతుక వారిఁ బొగడుచున్ 12

చతురలనిన మీరేనే!
యతిగా ని తుదర మున్న యవనీపతి సం
గతిని గణపతి చరితమును
జతురోక్తులతో నె తిరుగఁ జదివితిరిగదే!

తెలిసియె ప్రవేశపెట్టితి
రెలుక రపుతుసామి నహహ! యేపనికైనన్
దొలుతగ శాంభవి తనయుని
దలఁచుకొనుట యార్యసంప్రదాయమె యవుఁగా?

నెరసినమీసాలకు దళ
సరిగాఁ గాటుక నలంది సఖిని వరింపన్
వరులై స్వయంవరమ్మున
కరుదెంచిరి భళే! భళే! ముసలయ్యలుఁగూడన్.

ఆయయ్యఁ జూచినావే యంగులేకున్న
వట్టిసాముల నెన్ని బెట్టికొనెనో!
ఈయయ్యఁ జూచినావే లొట్టబుగ్గల
కైట్లూదువోసి మాయించుకొనెనో!
ఆయయ్యఁ జూచినావే యెత్తులేక కి
రీట మెంతటిది ధరించుకొనెనో!
ఈయయ్యఁ జూచినావే మోఘ్యువో నెట్లు
మీసాల గత్తరింపించుకొనెనో!

ఇతనిపేడిమూతి కెప్పుడమరెనెతు
మైదయెఱకులవంటిమీసకట్టు
వానికట్టిమీని కేనాటి కబ్బెనే
నిగనిగలపసింకినగలతొడుపు?

16

అనుచు నవుటాల కచ్చటి యవనిధవులఁ
బలుకుపలుకన హాస్యంబు లొలికిపోవఁ
గాంత లెల్లర నవ్వించె గడుపులుబ్బ
మివుల నప్పులమారి భామిని యొకర్చు.

17

ఏమే హేమలతా! లలి
తా! మనరాకన్నె కతన నతనుడు సతనుం
డై మృదుసుమశరములఁ గొని
కాముకులను జెండియాడఁ గడతె న్నదనే!

18

అతనుం డందురు నన్ను కొంద యెలా? వారు న న్నట్లనన్
హితవే? నే నతనుండనో! యెరుడనో! యీక్షిం డంచున్ మరుం
డతినంభో! న్నతిహర్య మెల్లడలఁ దానై నిల్చిన మహీ
పతు లొప్పారిరి చూచితే లలిత: దీవ్యహృపరేఖాత్మికా!

19

“చోళరా జతఁ డతఁడు పాంచాలరాజు
తొళవుఁ డతఁడు నేపాలధవుఁ డతఁడు
చేదిరా జతఁ డతఁడు కాశ్మీరరాజు
సాల్వుఁ డాతఁడు కుంతలస్వామి యతఁడు.

20

వంగరా జతఁడు కళింగరా జతఁడు క
 రాటరా జతఁ డంగరా జతఁడు
 కుకురురా జాతఁడు కురురా జతఁడు కోం
 కణరా జతఁ డతఁడు గౌడరాజు
 భోటరా జతఁడు వరాటరా జతఁడు మ,
 గధరా జతఁ డతఁడు గౌళరాజు
 పాండ్యరా జాతఁ డవంతిరా జతఁడు మా,
 శవరా జతఁ డతఁడు లాటరాజు

అతఁడు శబరరా జతఁడు ప్రయాగరాజు
 బర్బరుం డతఁడు విదర్భపతి యతఁడు”
 అనుచు వ్రేల్చెన్చి చూపు చాయానృపులను
 దక్కుచెలియల కెఱిగించె దరుణి యోధు. 21

అందఱు మన్నఁగ మన్నఁగ
 లందఱు వైభవ మహేంద్రు లందఱు నృపులే!
 అం దొకరును “పాపము” మన
 యిందుముఖి మనమ్ముతీరు నెఱుంగరుగాడే! 22

ఎఱుంగమె సీవు నేను ధవళేక్షణ! మొన్నటిదాక సీయొకొ
 క్కరిపన? నాఁడు వీరు మనకంటికి నచ్చిరె? వీరి కీ స్వయం
 వరసమయాన నేవలన వచ్చిన దింత బెడంగు? కంటివే?
 పురుషులసాష్టవంబునకు బుట్టి పడంతులమీది గాలియే! 23

మగవారు వట్టి మనుజులు
మగువా! వారిపరువులకు మనుగడలకు సో
యుగములకు దోహదము మన
మగువలపై వలపుగాలి మలయుట సుమీ! 24

అను చిమ్మెయి నమ్మగువలు
జనపాలురగూర్చి మధురసంభాషణముల్
గొనియెడి గమ్మత్తులలో
మునింగి వేడుకల బ్రొద్దుపుచ్చుచు నుండఁ. 25

జనవిభునాజు గొంచు బరిచారిక యోర్తు సభాస్థలమ్ముఁ జొ
చ్చి నృపకుమారికాగమనచిహ్నముగాఁ బటుకాంస్య ఘంటికా
ధ్వనులు వినరై నచ్చటినృపాలురి కాశలఁ గుబ్బటిల్ల న
ల్లనఁ గననయ్యె నయ్యెడ విలాసవతీకృతనాట్యభంగిమల్. 26

మేఘాలనుండి భూమికిఁ దబాలున నేగు
దెంచినట్టి మెఱుంగుదీగ యనఁగ
భువనవీరులను జూపుల నె గెల్వఁగరాకొ
లమునఁ బుట్టిన శౌర్యలక్ష్మి యనఁగ
పంచాస్త్రునకు వశంపడనిబండలను భే
దింపవచ్చిన రతిదేవి యనఁగ
తనమోముఁ గాంచినంత కె సర్వకళలందుఁ
బాండిత్యమిచ్చెడివాణి యనఁగ

కనులు మిఱుమిట్లుగొలిపి కీగంటఁ గనుచు
 కేలుదమ్మిని పూదండ గీలుకొల్పి
 యెల్లరును విస్మయంపడ నృపకుమారి
 వచ్చినది స్వయంవరసభాభవనమునకు.

27

ఆ సముపేతయశావనసుహాసము నా భువనైకమోహనో
 ల్లాసము నా తనూనవవిలాసము నా నువిశాలదృష్టివి
 న్యాసముఁ గన్నులారఁగను చా వసుధేశులు చేష్టలెల్లనుం
 బాసి తదాసనాలఁ బ్రతిమప్రతిమానముగాగఁ దోషఁగన్ 28

అచ్చరకన్నెవోరె సభ కట్టుల వచ్చిన కూతుఁ గాంచి" నే
 డిచ్చటఁ గూరుచున్న నృపు లెల్లరునున్ మనకైనవారె నీ
 యిచ్చకువచ్చు నొక్కదరణీశుని గోఁ ప్రసూనమాలతో
 నచ్చతురున్ వరించి చనుమా! తనయా! "యనిహెచ్చరించుచున్ 29

"పెచ్చు ప్రియమ్ముతో నిసుకవేసినరాజకయుండునట్లు నా
 బచ్చెనబొమ్మవేమకకు వచ్చి ననున్ గృహనేయనున్న యో
 పచ్చనివిల్తులార! హిమవత్కరులార! వసంతులార! పెం
 పెచ్చెన మీచరిత్రల కివే కుసుమించిన నానుమాంజయిల్. 10

పట్టిగ నందఱన్ శ్రమలపాల్పడ స్థాణునికార్ముకంబుఁ జే
 పట్టఁ బరీక్ష పెట్టి నొక భాణపువ్వువేటున మత్స్యయంత్రమున్
 గొట్టఁ బరీక్ష పెట్టి నిటకుఁ జనుదెంచిన యందఱుఁ జగా
 జెట్టులె బాంధవంబున వచించెద నొక్కవిశేష మియ్యెడఁ. 31

కట్టడికాదునుండి దివి యొకానొక సన్ననివిన్నపంబ యా
నెట్టిది యందురేని గ్రహియింపుడు నామరిపాలపట్టిచే
పట్టినజెట్టియే ప్రణయపట్టపు రా జగు నన్య రాజులే
చెట్టలు పెట్టకుండ దమ సేయవలెన్ నను నంచు వేడినన్. 32

కురువిందములు గీలుకొన్న లోలాకులు
నీలంపుగురులతో మేలమాడ
ఎదనంటి ప్రిదులుపయ్యెద మీద నపురంజి
నగలు ముత్తైపుసరుల్ నాట్యమాడ
బిడికజేనడు మంచు బుడికిచెప్పెడిరీతిఁ
గటిమీద రతినాలకమరు గుల్క
చివురుజేతులనున్న పువ్వుదండతావికి
భవనమ్ము నిలువెల్ల బరిమళింప

సభనుగలభూవరుల బరిచయముసేయ
నపరవాగ్భాష యగుచిత్ర యనుగమింపఁ
గొదమరాయంచనడకల గొనబుమీఱఁ
బ్రియుని వరియింప సంయుక్త పయనమయ్యె 33

భూపులు చూపులెల శరపుంజముగా నొనరించి పాప మా
భూపతిపుత్రికాహృయమున్ దిగగుప్పచునుండ నాపె యే
తూపును దాకనీ తనతోగల చిత్రీను చేతిడాలుగా
మాపుకొనంగజాలెను ప్రమాదహతజ్ఞులు నువ్వెజవ్వనుల్! 34

ఘనలజ్జాభయభరములఁ
 దనవెనుకకు నొదుగుచున్న ధాత్రీశుకుమా
 రిని ముందునిడుకొని నృపులఁ
 గనుచుఁ బలుకఁదొడఁగెఁ జిత్ర కడుచిత్రముగన్ 35

ఆతఁ డగాధ సత్వమగధాధిపుఁ డోమధు రాధరోష్ఠివి
 ఖ్యాతకళాస్వరూపుఁడు జగమ్మున నీధరణీశు మ్రొల ధా
 త్రీతిరుణీశు లెల్లరును రిక్కలు రిచ్చలు నానిపొందు నీ
 చేతము సమ్మతింప వికసించును పుష్పమరందభోగముల్. 36

అనివచ్చించుసకియ నవలబోఁజ్జేగిల్లి
 మగధరాజునకు నమస్కరించి
 యామరాళగమన యడుగు ముందుకు వేయఁ
 జిత్ర యెదుటి నృపుని జెప్పె నిటుల. 37

“అంగనృపాలుఁ డీతఁడు సురాంగన లీనవమోహనాంగు నా
 లింగనచుంబనక్రియకు లేఖలువ్రాయుచునుండు రెప్పఁడో
 బంగరుబొమ్మ! యీధరణిపాలుని గోరెదవేని యద్భుతా
 నంగస్థుఖానుభూతివివశాత్మపు కాగల వెల్ల వేళలన్. 38

కనవే యీతఁ డవంతినాథుఁడు సఖి! కాళేశ్వరారా నా
 ఝునుఁ దత్యాయతహస్తఁ డాజ్ఞితరిపుష్కొపాలకౌశుండు పే
 ర్నిని నీవాతనిగోరుకొన్న నగు సురీష్ కామినుల్ మెచ్చ సం
 ధ్యను సిప్రాతటిసీతరంగ లలితోద్వానోత్స వోల్లాసముల్. 39

చిత్రి యాథాత్రిపతి నిట్లు చిత్రిఫణితిఁ
జెప్పుచుండిన నేమాత్ర మొప్పుకొనక
సరిగ నొందొరుఁ జేరె నాసరిసిజాక్షి
హంసి పద్మాంతరము జేరునట్లు దోఁప 40

ఆభూపుం డభిగమ్యుం
డాభామిని కై నఁ గోరదయ్యెఁ గనోజి
భూభృ న్మౌళితనయ లో
కో భిన్నరుచి యగుఁగాచె? ట్కోణీస్థలిలో? 41

మెచ్చక యవలకుఁ జేరిన
నెచ్చెలి నచ్చిత్ర చీచి నెనరచ్చుపడన్
జెచ్చెరఁ దదుపరి నృపతుల
నచ్చిక బుచ్చికగ నిట్లు లభివర్ణించెన్ . 42

“అతఁ డనూపుఁ డనూన గుణాన్వితుండు
ప్రజల కంతశ్శరీర మాపార్థివుండు;
ఇంతి! యూతనఁ గామింతు వేని రేవ
పులి న తలముల విహరించు ఫలముగలుగు. 43

మధుగమ్మోధపుఁ జూచినావె! యక్షుగో! మధోవ్యపవిష్టుండు స
ప్పక్ష సంఘాతుఁడు ధీరుఁ డధులకు సంపదానమందొరుఁ డో
పృథుళో భామయి! నీవువాని గయికొంటే పుణ్యబృందావనీ
మధుగోద్యాశవిహార సౌఖ్యములు సంపాదించుఁ దోరంబుగన్

మేడూరి నంశ చంద్రుం
 డీమన్ జోడునునులేని శృంగార లస
 ద్రాక్షగ్గి గణ్యుడ డాన్యప
 చూడమణి తోడి జోడు చొప్పడ, గనవే! 45

సింగపుతీవి, బంగరురుచిన్ బ్రసరించెడు మేను, తమ్మి పూ
 లంగికురించు కన్దవ, బలమ్మగు వక్షము, నాగరాజుగా
 పొంగులువాటుపూత్రిము, శుభోదయి! నినుచుకొంగలింత్రో
 నంగులుదేటు నాచుమశరాంగుని నీవు పరిగ్రహించినన్. 46

యాచకశ్రేణి కా నృపలాదరంబు
 వివిధ విధ దానకర్ణాఖ్య వివిజతరువు
 ఆర గయులకునాన్యపా లాశ్రయంబు
 పార్థపాశుపతాస్త్రాఖ్య వజ్రరక్ష 47

ఓయబ్బానన! చెప్పనేల! నృపవర్యుం డాతఁడే పాండ్యుడ డా
 జ్ఞాయ త్తక్షితి నాధమండలుండు సుశా మాంగు, డీ నాతనిన్
 ధీయుక్తి వరియించిన జగతి ను పించు మీజంట దీ
 ధ్వాయుశ్శీలఁ దటిద్దనాఘనుల నా గాఢభోగంబులన్. 48

కేరళ ధారుణీరఘుకేవ కనుంగొను మోమ్మగాక్షి! సం
 సారము తొత్త మాన్యపునిసంపద లాతనిరాజ్య మన్న రం
 భోరు విశాలమున్ బ్రకృతిమోహనశోభముదార మాతని
 జేరిన రమ్యశీతలవస్థిస్థలులన్ విహరింప నీకగున్. 49

బాలా! జాలం బేలే?

కాళింగుం డతఁడె వానిఁ గామింప నగున్

హేలాలీలల సంద్రపు

తాళీవనపాళికామితాళిని దేలన్.

50

అతఁడె కాశ్మీర మేలు విఖ్యాతయశుఁడు

వానిభూలోకనందనోద్వానతతులు

లలిత లలితమ్ము లగుసుధామలసరస్సు

లింతి నీ కొను వానిఁ గామింతు వేని.

51

మర్త్యలలనకు నమరులు మతులువోయి

వెతలువడిపోయిన విదర్భవిభుఁ డతండు

హాయిమీరంగ ధనదుపైసాయి తోడ

నెసఁగ నీప్రేమవీణ వాయించఁగలఁడు.”

52

నృపుల నెవరికేని నిందీవరేక్షణ

చిన్న మెత్తు మనసు సేయదయ్యె

నినుని కొఱకు వేచు వనజాత మిందుని

నుడుల నేరి సుంత యొల్ల నట్లు.

53

త్రోవ కడమూ కొండల దొలఁగిపాటి

వారినిధి జేర నేగు స్రవంతి భాతి

చిత్ర చెప్పెడి భూపులఁజెలిమిఁగొనక

ప్రియుని వెదకుచుఁ జోయెడి వెలఁది నాపి

54

“వతి నీకతఁడా? యతఁడా?
 యతఁడా?” యని తడవతడవ కతనిని నతనిఁ-
 వెతకి వెతకి వివరింపను
 వితయై వెతయై తుద కొక వృద్ధుని గనుచుకా. 55

చిత్ర యావృద్ధునకు మ్రొక్కి “చెలియ! వానిఁ
 గాంచినావే? యెపుడు పైకిఁ గానఁబడఁడుఁ
 అఖిలసామర్థ్యమున్నవాఁ డొనుగాదె?
 అగ్ని పుల్లను డాగిన యట్టు లుంటా? 56

జగతినిండిన సదృశమ్ముగా మెయినిండ
 మేలైన ధవళదుకూలధరుఁడు
 వాగ్దేవతా స్రవద్వంద్వదుగ్ధపుఁబుష్టిఁ
 చిన్నగా దీరినదీర్ఘభుజుఁడు
 కలికిబాసకయిత జలిబిలిగాఁ జెప్ప
 నేర్పు రూపుగొనిన నీలితనుఁడు
 పరమేశ్వరవరకృపఁ బ్రసన్న విజయాల
 దొడ్డగాఁ గన్న సంతోషవిభుఁడు

విశ్వనాథవారిశాశ్వతభక్తుండు
 రమణి! నీస్వయంవరమ్ము నరయఁ
 దరలివచ్చినాఁడు తాతకావలె నీకు
 మ్రొక్కొ కొ మృగీష్టభూపుఁ డమరు. 57

మీసము దీటుకొంచు మిడిమేలముగా నిటుచూచునీలి కూ
రాసపునీచు నారసితివా? వికచాంబుజపత్రనేత్ర! వీఁ
డూసరి వెల్లి కుద్ది సమయోచితవేషములన్ ధరించి య
గ్రాసన మెక్కజూచు పడునా మనదగ్గఱ వీనిబాచికల్? 58

పెండిలిగాకయున్న పుడె వీనిసవిత్రికి వీఁడనుంగు పు
త్రుండగుటన్ గురుండితనిమందుడుకుశక్షమియించియుడుంటన్
మండియు నేలవేల్పు లఙ్ఘమాత్రచయేని శపింప కుండుటన్
గండము తప్పకొన్న భవకర్ణుడు వీఁడు విసీలకుంతలా! 59

ఖానులు లుబ్ధులై భరతఖండముపై కసిదూసి వచ్చునాఁ
డూసమునంది యాద్విషులయొద్ద ఫలావులు మెక్కబోవు నే
దేని వసుంధరాపతులయిండ్ల శుభం బగుచున్న బానకం
బానగవచ్చు వీఁడు చెలియా! యవి నీతుల కేవి నీమముల్? 60

గబ్బిలపుజన్మ వీనిది
గుబ్బెత! మృగఖగముల యిరుకొలములవాఁడై
యుబ్బిన నిటు నట్టుల వీఁ
డబ్బుకొలది డబ్బుడుబ్బు నార్జించుకొనున్. 61

అధరమందుఁ జేసె యంగిటిలోవిషం
బున్నవాఁడు వీఁడు సన్నుతాంగి!
చూడకమ్మ వీనిఁ జూచినయప్పుడే
పంచపాతకములు పట్టి కుడుపు! 62

అనుచుఁ బలపల దూసిపోసినది చిత్ర;
 అతని నతఁ డామె నెపు డేమి యనినవాఁడో!
 అదనురావలెనేగాని యతని యతని
 పక్యతివిక్యతు లెపుడో! బయల్పడకపోవు. 63

అత్తజ్ఞి చిత్ర వేటొకమహాధిపుఁ జూపి చక్షోరలోచనా!
 యిత్తరుణుండు సింహశమసీరమణుం డహిహారసేవనుం
 డుత్తమశౌర్యధుర్యుడు మహాదధినుతనరత్నరాశి నీ
 సాత్తగు జిత్రమేని యొకచూ పటుచూడవె తెల్లనయ్యెడికి! 64

కాశికారాజునే కాక్షింతు నందువా?
 విశ్వేశ్వరార్చనల్ నెల్లివిరియు
 వంగభూపతికికై వసమౌదు నందువా?
 సుందరవనులెల్ల సురభిళించు
 సౌరాష్ట్రనృపుని కే స్వాధీన నందువా?
 సోమనాథుని కీర్తి సాబగుమీటు
 చోళరాజేంద్రుని సామ్రాజ్యే నందువా?
 తంజాపురము ధగదగల నీను.

రాజచంద్రులు వీర లోరాజవదన!
 మనసు కెక్కినవాని నొక్కని వరింపు
 సరగ నని చిత్ర తనకు హెచ్చరికసేయ
 భయము నభిమానలజ్జ లావలకుఁ ద్రోచి. 65

“ననుఁగా కెవరిని గోరు?” ననుగర్వాన మీ
 సాల దీతెడు తేండ్లసరసఁ బోక
 “మిన్నకుండిన నేమి మించిపోవునో” యంచు
 సకిలించు రాజులస్వరము వినక
 “ననుఁ గోరు” మన్న సూచన గాగఁ గనుసైగ
 చేయు భూజానుల చాయఁ బోక
 “నాయదృష్టం బెట్టిదో!” యని తలవాల్చి
 తలపోయు రాజులతట్టు గనక

రాజులెల్లర విడిచి ద్వారంబు దరిసి
 పృథివిరాజు ప్రతిమకడ కేగుఁ దెంచి
 సుమసరంబు నా ప్రతిమకంఠమున వైచెఁ
 బుడమి మగలకు మనములు తడఁబడంగ.

ఆనికలేనిరాచపోగరై జయచంద్రుఁడు పృథ్విరాజుపై
 మాననియూర్ష్యఁజాటి ప్రతిమన్ బొనరించి పరాభవింప న
 ద్దానికి వేటుగాఁ దనయ తత్ప్రతిమానమునే వరించె నొఁ
 దాశొకటి న్దలంచుకొన దైవము వేఱొకటిన్ దలంచెడిన్ 67

అతఁ టి భూవరు లెల్లరు
 “నిత్యేఽగున మాటిపోయె నిది యే” మనుచున్
 దత్తరమునఁ జిత్తములం
 దుత్తలపాటొంది నిలిచియుండి రనదల్లె.

తనకుఁ బరాధవంబు దలఁదాఁకగ నచ్చటి వైరివిగ్రహం
బునకు మనఃప్రసూనసరమున్ దిగవైచిన కూఁతుఁగాంచి కాం
చనమయపీఠిచుండి జయచంద్రుఁడు బుస్సున లేచి దుర్విరో
ధినె వరియించుటా? యవుర! ధీరవతీ!'' యనిపండ్లునూచుచున్

కుతుక న్నిండుగ క్రోధమెక్కిన మహాఘోరాకృతిన్ దండ తా
డిత భోగింబలె బిడ్డపై కురికి' 'యేడీ నీ మనోవల్లభం
డితఁడా? శాత్రవపత్నివా? సుతపిల్లైచీ! యెంత దుష్కీర్తిదె
చ్చితివే! నేటికి సాటివారు గనియిస్సీ!' యంచుచీకొట్టంగన్ 70

మతిలేదా? పరిహాసమా? చపలమా? మౌఢ్యంబ? ధిక్కారమా?
అతనుంబోలిన వీరసుందరులఁ బ్రేమాధ్యక్షులన్ వీడి నా
ప్రణిపక్షప్రతిమన్ వరించితివి పాపంబుండునే తిండులన్
వెతలంబెట్టఁ జరించు బిట్టల నసిక్ చేసింది చెండాడినన్. 71

అని గరించు చెదురు ని

ల్చినఁ గని సంయుక్త మది చలింపక యుండెన్

జనపతి పలుకని సుతపైఁ

గనలి "బదు లిఁకేమి కోరగా వలె?" ననుచున్. 72

కరవాలంబును దూసి పుత్రిగళమున్ ఖండింపఁగా దూఁకికూఁ
తురు "నన్నా! యనిపల్కరింపఁగనె యెంతోమెత్తనై గుండియల్
కరఁగన్ "నా చిటితల్లిగా" యనుచు బిగ్గం గొఁగిఁటన్ జేర్చె నె
వ్వరికిన్ జేతులురావుగా సుతులఁ జంపన్ గ్రోధ మెంతుండినన్. 73

“ఎందుకు నాకుఁ గిన్కజనియింపఁ జరించితి విట్లు? తల్లి! నీ
యందము నీస్వయంవర శుభాశయమున్ వినియెందఁడతో!
బందగు తాచుఁ గోర్కపడి వచ్చిరి మన్మథమూర్తు లందు నీ
కుం దగువీరసుందరునిఁ గోరి కృతార్థతనొందు మెమ్మెయిన్ 74

విసుగింపక వలయు మొకని
మసలిననమృతమె వివరస మయచుగు చుటిసి
రసపడు చుండెదరు నృపులు
రసభంగమగును స్వయంవరమ్ము కుమారి! 75

నా విని రాకుమారిక యనాదగచిహ్నతవత్త మెత్తి” నా
న్నా! వరుఁ డెవ్వ డిప్పు డిక నాకు? నెఱింగియెఱుంగ కెప్పుడో!
యేవిధినో! వరించితి మహీపతి నొక్కనిఁ జాలు నీవునన్
బ్రావకయున్న మార్చునువువోవుదునే? జగ మీటువోయినన్.

అను చాకన్యామణి చెడ
రినముంగురుల సరిగ సవరించుకొనుచుఁ గ
టెనుగొట్టినట్లు దెగబ
ట్టిన జనవిభుఁడు హృదయమునలేని నగవుతో. 77

“ఇమ్మను జేశ్వరాగ్రణుల యిందఱలోఁ దలవంపు సేయరా
దమ్మ! శుభాశుభమ్ము లరయందగు ప్రాయపుబంటి నీకు లే
దమ్మ! హితమ్ముగోరు తలిదండ్రుల ధిక్కరణంబు సేయరా
దమ్మ! గతాని కేమి? యిప్పుడైనను నాపలు కాదరింపుమా! 78

ఇనియె నూరేండ్లపంట వేయేండ్లవృద్ధి
 ఎన్ను వరియింతువో! యేమో! యింక నీవు
 పుత్రి! చూతుగా నీదునైపుణ్య మిపుడు
 నచ్చవలె నాకు! జగములు మెచ్చనలయు!” 79

అని జయచంద్రుడు ప్రియముగ
 వినిచిన విననొల్లనట్లు పెడమొగమై త్రి
 ప్పినమోము వంచి మునిపం
 టను బెదవిని నొక్కుకొనుచు నాతుక యుండెన్. 80

“అతినికి మనకున్ గిట్టదు
 జతకుదురని వానితోడ సావాసమఁటే!
 బ్రతుకుట యపకీర్తి కఁటే!
 బతిమాలినయల్లు వినుతుఁ బరువు నిలుపవే!” 81

అతిని తలపంపుకేగడ? యఖిలభూష
 తులను నీ పెండ్లి నెపమునఁ బిలువఁబనిచి
 యతనివంటి వికృత విగ్రహమును తేండ్ల
 దిష్టిబొమ్మగా నిచట నెత్తించినాను. 82

అంబుధిని నేనువైరి గా ననల మతఁడు
 అంబుధికి జనించిన లవణంబ వీవు
 కలసిమెలసి యంబుధిలోనె కరంగవలెన?
 చీలి యనలంబులోఁ బడి వ్రేలవలెన? 83

అమితోద్రేకమనస్కుడై పరశురామా! రార! సీతల్లకం
శముఛేదించుమురా' యటంచు బితయాజ్ఞాపించినట్లై మొక్కితల
డిమదిన్ రేగిన యాగ్రహజ్ఞ బడబాగ్ని జ్వాలఁ జల్లార్పఁడే
జమదగ్న్యత్రిజఁ డాత్మమాతృక గళస్థానామలాస్రంబునన్ 84

అదియన్ గైకయె కాని యాదశరథుం డన్నాడె? యోరాఘవా!
పదునాల్గేడు ఁరణ్యవాసము నొనర్పం బొమ్మ నీ వంచు న
ద్బుడై రాముడె కానలన్ బిత్తుయధార్థస్వాంతమున్ దీర్చు దా
నుదయంబైనయనన్వయ క్షుభల సర్వోర్విన్ బితిష్ఠింపడే? 85

తనముండా! కనినాడరా ప్రణయమున్ దాపంబు గొన్నాడరా!
యని యాయోజనగంధిఁ జెప్పికొనినాడా శంతనస్వామి? శాం
తనవుండే యఖిలం బెఱింగి పితృశాంత్యానంద సంపత్తికై
వినతిన్ సర్వము నిచ్చుకోడె విలసద్ భీష్మప్రతిజ్ఞోక్తుడై? 86

అనుగుండల్లిని జంపుచుం చడిగి నానా? రాజ్యమున్ నీడి యె
య్యన నుగ్రాటవి కేగుచుంచడిగినానా? యేడనోయున్న క
న్యను గల్యాణము సేయుచుం చడిగినానా? శత్రుదుర్జాతితో
ననురాగిల్లుటకూడదన్నవిన లేనా? నన్ను మన్నించుచున్ . 87

అనియెడు తండ్రికి సంయు

క్త “నేను పుత్రికను సీవు దయతో నెలవి

చ్చిన యది జనకునిపట్టునఁ

దనయుడుపొనరుప వలసిన ధర్మంబు పితా!

88

పుత్రకులకుఁ బితృ భక్తియుఁ
 బుత్రికలకు భర్తృభక్తి ముఖ్యం బనఁగా
 ధాత్రిఁ బ్రసిద్ధపవిత్ర చ
 రితము లెల్లఁ దొలి నీపరిధినే నడచెన్.

౮9

వత్సరాయుఃపతిం బ్రాణేశునిగఁ గొన్న
 సావిత్రి కేకీడు సంభవించె?
 ప్రేయునిసంగతిగఁ దండ్రి నత్తికమించిన
 గుణసుందరికి నేమి గొనబుతరిగె?
 అన్ననే తోసిరాజని మనఃపతిఁ గొన్న
 రుక్మిణీకన్య కేరొమ్మ కలిగె?
 పగవానినే కోరి మగనిగాఁ గైకొన్న
 యాప్రభావతి కేమిహాని పుట్టె?

ఈడువచ్చుదాకనె యాడు దీడ దాచు
 తండ్రియదుపునఁ బుట్టింటిఁ దనరుచుండు;
 నీడువచ్చినపై నాడు దాడ దాచు
 భవునియదపున నత్తింటి దివురుచుండు

90

దీని కొకయుదాహరణంబుఁ దెలియఁజేతుఁ
 దగనివైరంబు నీకు మాతల్లితండ్రి
 కున్న దనుకొమ్మిక మదంబ నిన్న? తాత
 నా యనుసరించుట? నిజమ్ము నానతిమ్ము.!"

91

అనినన్ జయచంద్రుఁ డనియె;
 “కనిపెంచిన తండ్రిపైనిఁ గాసంతేనిన్
 గనికరములేని తనయను
 గనినాఁడ జగతిని నేనె కర్మవశానన్

92

పుట్టినప్పుడే నీ విట్టి పుట్టువు వని
 ఎఱుంగనైతి నీ! సుంత యెఱుంగనైతి;
 ఎఱిగియుండిన నామీఁద నెదురుతిరిగి
 విసముగ్రక్కుదే సొకాంప కెసరువగుచు?

93

అసపుడు రాకుమారిక “దయామయ! కాంచిన యాడుబిడ్డ పెం
 చినతరువాత నేవరునిచేతికొ పోయెడు నాఁడుబిడ్డయా
 ననుచు స్వయంవరానఁ బడినప్పుడే నన్ విడనాడుకొంటి వే
 మని యిపు డిట్టులాడెదవయా! యిది పెత్తనమా? వివేకమా?

బిడ్డసౌఖ్యమునకై పెండ్లియో! నీమాట
 నడుపగా బేరమో! తడవుకొమ్ము
 ఉత్తమస్త్రీలు తా మొకని వరించి యి
 తరుని గోరుట యెట్లా! తడవుకొమ్ము
 సానిత్రీమొదలుగా సాధ్వీమతిల్లులు
 నడచిన మార్గంబు తడవుకొమ్ము
 చిననాఁటినుండి నీకనినసంయుక్త యే
 నడవడిగలదియో! తడవుకొమ్ము

ధర్మపథ మెంచి ప్రేమబంధముఁ దలంచి
 ఇప్పుడు నావిధి యేమిటో యెఱిగికొమ్ము
 తలఁచి వలచి వరించినదాన నతని
 తప్ప దిని సూర్యచంద్రులు తప్పించినన..”

95

అఁడు సంయుక్త కైదురాడు ననువులేక
 పొంగివచ్చెడి కోపంబు మ్రొంగఁగాక
 కత్తిదూసియు వేయఁగాఁ గరమురాక
 కసరి మెడపట్టి పొమ్మని విసరిత్రోసె.

96

వలచినరాజు రాక పగవాఁడట తండ్రి పరాధవింపఁ గో
 ర్కెలుచెడిపోవ వేదనభరింపఁగలేక కలస్వనమ్ముతో
 వలవల నేడ్చె నప్పరమపావని కాటుకకంటికోనలన్
 జలజలరాలుబాష్పముల సారెకుఁ జీరచెఱంగు నద్దచుక్క. 97

అమ్మధురకంఠి పరిదేవనమ్ములోనె
 కటికిరాతిబొమ్మలుఁగూడఁ గరఁగిపోయి
 నట్లు సభయెల్ల నశ్రుపూర్ణాస్యమయ్యె;
 మానవత్వైకసహజ ధర్మంబె యదిగ.

98

ఒకనాఁడైనను వచ్చి చూడక మనస్సాకించుకేనిన్ గ్రహిం
 చక కన్నయ్యకుఁగూడఁ గానినపుపై సంయుక్త కాభావ మెం
 దుకు! సంతాప మదెందు కిట్లమరహిందూస్త్రీల సౌశీల్యముల్
 ప్రకృతిస్వచ్ఛములై రహించుఁ బ్రణయప్రహ్లాదభావంబునన్

పడుగురుమెచ్చి తమ్ములముఁబించిముహూర్తమహోత్సవమ్ములన్
గుదిరిచి పెండ్లిచేయుజతకు న్నిదియున్ మది గూడకన్నచో
నదిసఫలంబుగాదు ప్రణయంబునఁ బావనధర్మశీల దో
హదమున నేకమై పరగు నాల్మగలన్ విడదీయశక్యమే? 100

“మతివిఱిచి దొంగులెంచియు
హితవుఁ జెఱచినారు కుమతులెవరో! కాకీ
గతిఁ దెగఁబడి నానుత నా
ప్రతిపక్షు వరింపఁగలదె స్వప్నమునందు? 101

లినినృపుఁడు కిన్కరగదురఁ గొం తిటమటించి
పండ్లు పటపట గొఱుకుచు భటుల గదిమి
“ఇది విరుద్ధ దీనిహాసము గుఱురువఱకుఁ
బట్టికొనిపోయి చెఱసాలఁ బెట్టుఁ దనన. 102

అటఁ బ్రతిమాగళంబున నృపాత్మజ వేషిన పుష్ప మాలికన్
బుటపుటఁదెంచి చూమెకరముల్ బిగగట్టిన కింకరుల్ హుటా
హుటి నరుదెంచి “చిత్తముప్రభూ”యని మ్రొక్కికుమారిరాణిగా
రిటుదయవేయుఁడంచఁగొనియేగిరి కారకు రాకుమారికన్. 103

సరిలే! చూతమటంచుకొందఱుభారీ! సంబంధ మౌనంచుఁ గొం
దఱు సంయుక్తమనఁప్రవృత్తియును నందంబై నదేయంచుఁ గొం
దఱు మేమిందఱమందగాఁడ మిటనుండన్బొమ్మనా? యంచుఁగొం
దఱు నానావిధదేశరాజులకు చిత్తమొక్క పెట్లయ్యెడిన్? 104

రాజులై యాస్వయంవరరంగమునకు
రానివారును చచ్చియు రాగిలకయె
చననివారును లే రొక్కఁగునుడు దక్క-
మందునకు నైన హైందవత్మోతలాన.

105

స్తవపీ యాకృతి గద్యపద్యయుత పృథ్వీశ్రవ్యకావ్యప్రపం
చ వినిర్మాణ విధాత్మకుల రచనాచాతుర్య సంపత్కలా!
కవిసమ్రాట్సుకభాప్రపూ బిరుదాంకప్రోద్వలార్థలా!
ఋషితాభాగ్యకులా!విక- తవిరోధ్యాభీలహృద్వాక్కులా! 106

కేవల రసవత్కవితా
పావనవర్తన! యశారవాజ్ఞయ విలస
జ్జీవధన! యాపులించిన
బ్రేవుల తెక్కింపగల వివేకనిధానా!

107

సుగంధి వృత్తము.

పంకజాత గర్భదివ్యవంశ చార్దిమోహనే
ణాంక! నిష్కలంక సంస్కృతాంధ్ర హూణసూరి! మీ
నాంక సుందరాంగ శోభనాద్రి నందనాగ్రజా!
వేంకటేశ రామయూర్తి వీరసోదర ద్వయా! 108

ఇది బీర్నీడివంశ సంజాత సంతోషమోషికవి తనూ
భవ ప్రసన్నకవి ప్రణీతంబయిన పృథ్వీభాగవత ప్రబంధంబు
నందు స్వయంవరస్కంధము.

పుద్వీభాగవతము

ప్రణయ స్కంధము.

మద్రామాయణ సుర
భూమిర్భూమి కల్పితాంధ్ర భవనశ్లోకా!
కోమల పద గుంభిత వా
గ్భూమాత్రాణా రసప్రబంధ ధురీణా!

జయచంద్రు డామృతాత్మపమున కవనీశ్వ
రుల నెల్ల బేశ్వర బిలుచటయును
పీలిచియును దనను గొలమువాడనియైన,
నొకమాటయే బంపకుండుటయును
పంపకుండియు దనప్రతిమగా నొకటి సే
యించి ద్వారమున బెట్టింపుటయును
పెన్పనప్రతిమకే ప్రీతిమై సంయుక్త
వలపుబువ్వలదర్శనై చుటయును

వైచినందుల కతిడు కోపంబు జెంది
నృపకుమారి జెఱును నేయించుటయును
మొదలుగా గల వాల్తు ప్రితిలిపోక
లక్షణమెవచ్చి ఢిల్లి భూ ధవుని జేరె.

1

గొట్టు తెలియ బోదని వైరిగూర్చిమూర్ఖ
గొట్టులు పరులకడ బడయు గొట్టుచుండ్రు
వలచినట్లు గమించు పడులకు బోలె
జాటునకు గూడ వింత పక్షములు గలవు.

2

అనిశము దాగనోజవత్తికై బవగంబున బొంచి వానిపే
ర్వినగనె మండిపోవు పృథివీపతి నేడతడే స్వయంవరం
బున దనకే పరాభవము బుద్ధిదలంచు టెఱింగి నేయివో
సిన యనలంబువోలె నెగచెన్ బటుకోపశిఖాచటచ్చటన్. 3

“జయచంద్రుండు స్వయంవరమ్మునకు నోజల్మీట సర్వం పహా
దయితవ్రాతముఁ బిల్చి నన్ను లవమాత్రంబైన లక్షింప కుం
డియు నాపేరెటద్వారమందుఁ బ్రతిమన్ బెట్టించి తిట్టించె నం
టయయో! యిం తలుసై తినామతని కేవాఘ్నండసై యుండియున్: 4

వంచన లెన్నొ చేసి పగఁబట్టిన వానియమంబు వానినే
త్రుంచుకపోవు నంచుఁ గృపతోఁ గనుమూయుచు నింతదాకసై
రించుచునుంట గాచె చెలరేగె నతం డీటు లక్కటా! చలా
యించదె రౌతు మెత్తనగునేనియు గుట్టము మూడు గాళ్ళతో: 5

మఱపు వచ్చిన దేము! బిటునున నొకనాటి
ప్రొద్దునఁ బడ్డ నామొట్టికాయ
సరిగ విన్నడ దేము! శరణార్థుల కెపు డ
భీష్మార్థమైన నాయీవియులివు
మఱపువచ్చిన దేము! సరవరో త్తములకుఁ
గం తస్థమైన నాకదనగాఢ
సరిగఁ గన్నడ దేము! శత్రుసంతతులకుఁ
గంపమెత్తించు నాక త్రితభుకు

నను బరిగ్రహింపఁ దలంచి యనవరతము
నామనోహరి నోచిన నోమె పండి
చేరువయ్యెనో! చావు నాచేతిలోనె
కాక వీని కీదొమ్మి లెక్కడివి యిపుడు?.

6

సమయం బెప్పుడు కూడివచ్చునొగదా స్వామీ! కనోజీవతిన్
సమరంబందునఁ గెల్చి వానితనయన్ సాధింపగా నంచు నే
కముగా నుట్టుటలూగు నన్నతఁ డిటుల్ కవ్వించుటల్ సూడఁగ్రీ
వ్వుములోఁ గీలికి గాలి తోడ్పడినసామ్యం బయ్యె నీనాటికిన్ 7

కచ్చెలవల్ల నిట్టివి యకారణభేదము లెన్ని వచ్చినన్
జెచ్చుట నే కనోజిపురిఁ జేరి యరాతిబలాతిరేకముల్
దచ్చి జయధ్వనల్ సెలఁగ దర్పము మై నవలీల నెచ్చెలిన్
దెచ్చెద భీష్మకాత్మజను దెచ్చిన నందకుమారుకై వడిన్. 8

ఘోరీభూధవుఁ డేడుమాల్లు భరతక్షోణీసలిం బట్టుచున్
ఘోరాఘోరిగఁ బోరుసల్పునపు డేనోడించుటేగాని యే
మారైనక దగుభక్తిఁ జూప నిపు డస్మద్భిక్షకాలాహికా
హారంబయ్యెడుఁగాక శాత్రవచమూప్రాణానిలవ్రాతముల్!" 9

అనుచు పృథ్వీరా జనికి జ
తనపడుచుండఁగఁ ద్వరపడఁదగదు జనవరా!
యనిన ట్లనుండు క్రుంకెన్
దనమనవిని వినుమను గతిఁ దమము రహించెన్. 10

సుఖముచెడి పగతుశౌర్యము
 నకుఁ గలవరపడు కనోజినాథుని హృదయం
 జుకరణి విహగముల కుకుకు
 కు కువకువ ధ్వనులతోడఁ గువలయ మెసఁగెన్ 11

తనపతికై వెతపడుచు
 న్నన్నపాత్రజ మనమునం దనర్చుశుభాలో
 చనలంబోలుచు జిక్కలు
 మినుకుమినుకుమనుచు మింట మెఱయు చుచుండెన్ 12

తరుణి, నృపులిట్టులేయుండఁ ద్వరగఁద్వరగ
 నిముసములు వోయె గంటలు నిగ్గమించెఁ
 బూటలుగఱించె దినములు ముగియవచ్చె
 కాలచక్రాన కెంతటి గమన మహాహా! 13

ఆనాఁడు నిండుపున్నమ-
 భానుఁడు నాఁ డెప్పటివలెఁ బశ్చిమవనధిన్
 లీనమయినాఁడు పులుగులు
 కూనలపై తెక్కలునిచి కూర్కుచునుండెన్. 14

దరులుదన్నుచు గన్నమరులున నుప్పొంగు
 పాలకడలికిఁ జొరబనము లొసఁగి
 వెడఁగాడ్పుఁ దుడుకుఁద్రోపుడులకు దొణకాడు
 ప్రతితరంగము మీఁద బంతులాడి

వలరాజు కుసుమాస్త్రములఁగంది తిపియించు
 విరహార్తజనులకు వెచ్చఁగూర్చి
 వసుధలోఁ గనుపట్టు ప్రతిపదారమునకు
 నిద్రమా లలివెండి నీరువోసి

అర్కమేఘములదయకు నందఁబోని
 కటికినిఱుచేదగుడిసెలఁ గనికరించి
 గగనమార్గానఁ బదియాఱు కళలతోడఁ
 జనుచున్నాడు పున్నమచందమామ. 15

జనవిభునియంతికోద్యానవనమునందు
 వాడి వ్రాలిన కుసుమగర్భములఁ జీల్చి
 పంచుచున్నాడు మోహనపరిచుళములు
 వాడవాడ కావెన్నెలఁ బవనసుతుడు. 16

కారాగారములోనిరాజసుతకై కన్బ్రామగా నెవ్వరున్
 రారీపున్నమరేయియంచవియొ! "సారా"త్రావియోడస్సియో!
 ప్రారంభోష్ణము తగ్గియో! యచటిపారావారు నాఁ డేటికో!
 పారామాని పరుండినారు వరుసన్ బాషాణపుమ్మెట్లపై. 17

పగలు రేయియు నొక్కటై పడకమీఁదఁ
 దనువువాలించి కూర్చిన క్షణము లేక
 నాటికిఁ జెటవడిన యాటనాశ్శనుండి
 బడలి సంయుక్త దైవతత్పరతనుండె. 18

“నిను నమ్మినభక్తులు చా
వనిచావై నవయుచుండ భగవంతుడ! మూ
సినముత్యముచందము దా
చినపగడముకరణి నుండఁజెల్లునె నీకున్ ?

19

ఇది యొకవేస మిట్టిమొఱకే కరుణించెదనా? యటంచు నీ
మదినిఁ దలంతువేమొ! యనుమానము దోఁబెడునట్లులైన నా
హృదయముఁ జించి చూచుకొనవే జగమంతటి కన్ను నీది నీ
యెదుట దొగుర్లుకూసి మనునే యెవరైన జగాన నీశ్వరా!. 20

పూజ్య లాపద్బాంధవుడంటన్న బిరుదంబుఁ
దక్కించుకొనని దేతరి మహేశ!
ఏదిక్కు లేనప్పు డీవె దిక్కునుట స,
త్యముసేయఁగా నిదేతరి ప్రభుండ!
శివము సుందరము నీచిద్విలాసముఁ గంటి
కందీయఁ గా నిదేయదను దేవ!
నీభక్తవిత్తిపై నీవత్సలతను బ్ర
దర్శించుకొన నిదేతరుణ మీశ!

ఎచట నుందువు? నీకుఁ బనేమి యచట?
ఎంత పిలిచిన వేడిన నేమి యనినఁ
బ్రతివచింపవు! గానంగఁబడ! విఁకెన్ని
నాళ్ళు లిట్టు లీ తెరచాటునటన స్వామి!

21

వనాడైనను గానిపోని పనులెందేవేని గావించినా
నో! నీదృష్టికి వేటుగా నడిచినానో! నన్నుమన్నింపు, కా
దా! నీవే తగుళిక్ష నా కిడగరాదా! గొంతు కోయింపరా
దా! నా కెందులకీ యవస్థ లెపుడన్ దండ్రీ జగద్రక్షకా! 22

నీవు దయామయుండ వని నేలను బ్రాక్షియ్యెచ్చచీమకున్
నీవె పరాత్పరుండవని నీవరమానము లందనై బుధుల్
కేవలముట్లు నిన్ను నుబికింప నుతింతురెకాని యెందునున్
నీవలె నుండు నిర్దయము నేలను లేదనిపించెడున్ బ్రభూ! 23

ఎట్టియఘంబు లేని మునులే నిను గాంచగ నిన్నకచ్చడాల్
గట్టి తపస్సుచేయుచు జగద్విభుడా యని మొత్తుకొన్ననగ
స్పృహనిచిత్రమూర్తివి ప్రపంచపువాంఛలముగ్ధిత్వేలు నా
యట్టియమాయికల్ సలుపుప్రార్థలనన్ విన నెంతువే? ప్రభూ!

కడుపారన్ గనిపెంచుకొన్నఘనుడా కన్నయ్యయే యిట్లు న
న్నిడుముల్ వెట్టుచునుండ నీకు మఱి నేనేవంక నేవల్ల నె
క్కడ నై నట్టి యనుంగుజుట్టమని నన్ గాపాడ గాక్షించి కీ
డ్వడుచున్ వచ్చెదవేమిటో! భ్రమలు దేవా! పట్టిపుణ్యానకున్

ఘను నొకనికి వరించి సరికాదను తండ్రీని ధిక్కరించి నీ
కినుకకు బాత్రమై వెలల గీడ్వడుచున్ జెఱశాలయందు నే
మన ఫలమేమి? యోదరద! మ్రుందిన భూమికి వెల్లియాదునే?
యనివిసుగందుచున్ మరణమందగఁ దెంపుననిశ్చయించుచున్

చిన్నచిన్నగఁ బయ్యెదచెఱఁగు మెలచి
కుతుక కురిఁబోసికొనుచు నక్కోమలాంగి
చావసిద్ధమై యుండనాసమయమందుఁ
గరుణతేజస్వి యొకఁడు సాక్షాత్కరించి

27

ఆత్మహత్యకుఁ జొరవేల? యబ్జవదన!
అనిమహాపాపమని యెఱుంగదవు కాదె?
భాసురజ్ఞానమూర్తి! యోషరమసాధ్య!
నీ కొరులు సెప్పవలయునే నిగమబోధ?

చెలుగల్గునాడు మృత్యుజేంది సుఖంబులుగల్గునాటికిన్
బుతరంబె? గిట్టుటకు బుట్టుటకున్ భువిఁ బ్రాణికోటి కం
దాఁ ప్రసక్తి లే దది మహేశ్వ నభీష్ట మదెల్లనన్ నరుల్
గిట్టగలారుగాని తమకించియుఁ బుట్టగలారె మానినీ! 28

అనవుడు రాకుమారిక మహాద్భుతమందుచుఁ దన్మహాప్రభల్
గని మిఱుమిల్లుపోవుకనులన్ సునుతెప్పల నప్పశించుచున్
నను వ్యధవార్ధినుండి కరుణన్ దరిఁజేర్చ బ్రసన్నుడైన నాఁ
యనుదినపూజ్యుడైన మగునా? యని యాత్మఁ దలంచుచుండగాన్

వలపులు జన్మకర్మములపంటలు భోగవిరాగహేతువుల్
వలపులు ప్రాణికోటి కనివాగ్యములైనమనోవిలాసముల్
వలపులవల్లనే గద ప్రపంచపుపోకడ సాగుచుండుటల్?
వలపులు లేనిమానవులు ప్రాణములేనిశవంబులేచుమీ;

వలపుల్ దీరిక చచ్చినన్ గలుగు లాభంబేమి? ట్లోణీసలిన్
గలలో జీవుడు వాంఛితార్థములకై కారాడు చుండున్ గదా?
పొలఁతీ! చచ్చిననంతెగాదే తనువుం బోకార్బుకో నేటికో!
కలయున్ జావు శరీరభేదమునఁ గాంతౌవాప్తి కాధారముల్ కి

తనువుం బాసినఁ బాయు నే వలపు లాత్మం బట్టి పీడింపకే?
పనులెల్లన్ సవరించుకో వలతియై పంచేంద్రియారామమై
తను వున్నప్పుడే వాంఛితార్థముల నందఁగవచ్చు లేకున్నచో
వనమేజీవన మెండమావులనుమీ వాంఛానిరూఢార్థముల్! కి

వలపులేకుంటయే లెస్స, వలపుగొన్న
దాని నెఱైనఁ బడయు తెంతేనిలెస్స
కాని వలచియు మరణింపఁగలుగ దెదియు
మఱియు నొక్కనిశేషంబు నరయవలయు

34

చక్కఁదనాలరాణివి వసంత వసీకమనీయశోభలన్
దక్కొను నీవు నీమధురతాప్రతిబింబము నీజగత్తునం
దొక్కటియేనియున్ నిలుప కూరకయే మృతినందిపోయినన్
జక్కఁదనంబు దిక్కటి ప్రశస్తితోలంగదెమ ర్త్యభూమికిన్? కి

అని తనజతనము వారిం
పను లెస్స వచించుచున్నవాని హతాద్వ
ర్జనమునకు విలాసమునకు
వినయ వివేక ప్రబోధ వితరణములకున్

36

ముదమును భీతి యచ్చెరవు ముప్పిరి గొన్న మనంబుతోడ మే
 సదతి చెమర్చు గాఱడవియందుఁ గిరాకుని విఁటిదెబ్బకుం
 బెదరిన లేడిమా పనుగమించు కనుంగవ తత్తరింపఁ బ
 య్యెదె నవరించుకొం చతివ యిట్లను లోలకలల్లాడఁగఁ 37

ప్రత్యేకమ్ముగ నాస్తవమ్ము విని నక రక్షింప సాక్షాత్తుగాఁ
 బ్రత్యక్షమ్ముగు నాగ్వభూధపుడవో! భక్తుండవో! కాక నా
 నిత్యలాప తపఃఫలంబవో! ప్రభూ! నీదర్శనప్రాప్తిచే
 మృత్యుపాంతగతమ్ము లాశలుచిగిరెన్ నూత్నినూత్నింబులై

అత్త వధకుఁ బాల్పడ్డ నాహస్తయుగళి
 నీపదద్వయీశవకు నెనయుచుండె ;
 వేఱె నీనామధేయమ్ము వినఁగ నేల?
 నీవు దేవదేవుండవే నిశ్చయముగ. 39

ఏలోకమ్మున నీకు మించిన దయోత్కృష్టాబ్జు లెవ్వారు లే
 నే లే రెందు సమస్తజీవులకు నీవే గర్తవు హర్తవున్
 బాలన్ముంచిన నీశ్వముంచినను నీభాగ్యంబె లోకేశ! న
 న్నేలీలన్ దయఁజూచి కాచెదవో! నిన్నే నమ్ముకొన్నా నిఁకఁ 40

కష్టతరమైన నాచిన్నికన్నెబ్రతుకు
 వసుధ నింకేల నీ పదాబ్జములమోలఁ
 గ్రుమ్మరించెదఁ గైకొమ్ము సమ్మతించి
 భవములునశింప హర్ష సంపదలు పొదల 41

ఒకయుగమందు కృష్ణుడుగ నుజ్వలమైన యనంతకాంతియీ
శకమున పృథ్వీరాజుగ నెసంగెగ నా పదియాఱువేల గో
పికల మనోనురాగముల విశ్వము నే నయి పుట్టి నానో! తి
య్యక చను నామనోభ్రమర మాన్మపభానుయశేస్సరోజమున్

తిమము పరాత్పరాకృతిని దాల్చి నటుల్ తనువందగింప, శీ
ర్షమున మయూరపింఛపు దురాయి, మెఝిదులసీసజంబు, లా
స్యమున సుహాసచంద్రిక, శయంబున వేణువుగ్రాల, పృథ్వీభూ
రమణుడు నా మనంబున బరంగు నితాంత కృపాతరంగుడై

నల్లనివాడు దాగటికి నల్లనిరేలఁ దమాలనాటికన్
బిల్లనగ్రోవి నూదునట వెన్నునిపిల్చె యటంచు గోపికల్
తల్లడమందు చల్లనల దాఁకొన దాఁకొనునంట యేటికా
యుల్లము నిచ్చికొన్న మధురోఘుల నిట్టలఁ గన్పెట్టటల్? 44

ఉబికెడిప్రేమ గోపికలు 'హా' యనియార్చిన రాక యెప్పుడో!
గబగబ వచ్చి ముద్దుగొని కౌగిటఁ జక్కుచు నక్కునంట బూ
వుఁబాదలలోన; నిట్టిబులువున్ జెలఁగాటలునమ్మకొన్న యా
యబలలతోడనా? శకటహారికి నామధుకైట భారికిన్? 45

కనకసలాడు నిప్పుకణికల్ మగలత్తలు మాచు "లోహరీ!"
యని తనకై యొడఘ్న విరహగ్ని కెడందలుఁ గాల గోపికాం
గన లిహలోకముం బరము గానరె! యారసరాజ్యనేత వా
రిని నిటు రెంటికిన్ జెడిన రేవథులం బొనరింపఁ బాఠియా? 4

కడవల్ సంకనుబెట్టి సీళ్ళ కనుచు గాళిందిక్కి బూలకం
చడరం బొన్నల కేగు చల్లరులపాతై యాఱుమూడై న గ
న్నడఁ డాలేజవరాండ్ర గ్రొత్త మగనాండ్ర డిప్పలంబెట్టియి
ట్లుడికింపఁ దొరికొంటపాపమఱుగోడో! యేమొ! తా నెప్పుడు

జలముల ముంచు బుంగలబుడబుడలఱోఁ
గూర్చుంబు నడకలగొనబుఁ జూపి
చిలికెడు దధి భాండముల రేఁగు నురువులో
నెలమీను తఱుకుబెట్టలను జూపి
మైలేనిచుఁ డేయు పూలయమ్ములలోనఁ
బరశుఘాతముల డెప్పరముఁ జూపి
అహరహంబును పిరహమునఁ గుంగుగొలఁజిఁ
బాతాళములలోని లోఁతుఁ జూపి

మాటి కొకలీల నవలీల మనసుఁ దోచి
మనసు దోచంగ సీయఁ డుమ్మలికగొన్న
గోపికల తీపి కలలకు రూపమీఁడు

నృహరి; యెపరిసంబరము వారిదియె కాడె!

48

అనుచు గమ్మనియెల్లుతో నిజమనోవ్యాప్తుం బ్రదర్శించు చ
వ్వనితారత్నము వాని పాదకమలద్వంద్వమ్మపై వ్రాలి మ్రొ
క్కిన నద్దేవుడు లేవనెత్తి తలపైఁ గేల్పి దుఃఖంపఁబో
కు నతాంగీ! యలదైవమే శరణు నీకున్ నాకు లోకానకున్!

నీజనకునకు వైరినై నెగడు నన్నె
యీశ్వరేశ్వరునిగ గణించినావు;
ఆపదలయందు భక్తి యత్యధికమగుట
తెలియవచ్చిన దిపుడు నీవలన నతివ!

50

నీ యెడఁదలోతుల నెఱింగి నీయనుజ్ఞ
మీఁదఁ గదనము సేయుటో! మిన్నక చను
టో! గ్రహింపఁగ దొంగనై యెంటి నిట్లు
రావలసివచ్చె నాకు నోరాకుమారి!

51

నిన్నాత్మాలయమందు నిల్చుకొని నీన్నేహంబె వాఛించి నీ
కన్న మిన్నగ నేను నిందనుక ప్రేమావేశపూర్ణుండనై
యెన్నోరీతుల యాతనల్ పక్షితి తన్నీ! నేటితో దీరె నే
బన్నంబుల్ శిలవేసికొంచు నిలుచున్ బైక్రిందుగాకుండఁగన్!

కలలోన గనుపించి కనుదోయి దెఱవ నా
మూర్తి యదృశ్యమైపోవునాఁడు
నిండువెన్నలరేల నీపైని మరుఁడు నా
మరుగున విరికోల లఱుమునాఁడు
ప్రతిశబ్దమునను నారాకయే భావించి
హృదయాంబుజము జల్దరించునాఁడు
ప్రణయప్రపూర్ణవై పలువురలోన నా
ప్రతిమకే పూదండ వైచునాఁడు

ఏను సీచెంత లేనందు తెన్నిగతుల
 దుఃఖపడినావా! నన్నెంతదూరినావా!
 యాత్మవేదనానిర్గళితాశ్రువు లవె
 చెప్పకయె చెప్పచున్నవి చిగురుబోడి! 53

భండనస్తలి గుంభికుంభములు వగుల
 విజయశంఖ మొత్తిన వీరవిభుడ నేనె
 యతను కుసుమాస్త్రధాటికి వ్యధలుగోతి
 నబలసుకుమారి వీ వెట్టు లాగినావా! 54

నాకై జీవితదీప యెత్తుకొని నానాకష్టముల్ చెందుచున్
 నాకోసంబె చరించుచుండెదవు చానా! వేయిజన్మాలకున్
 నీకల్పించినయీముణము లవమేనిన్ దీర్చుకో శక్యమే?
 యీకాలంబున కీవెపో సతివి! నీవే గణ్య విల్లాండ్రలో!'' 55

లనెడు నూత్నాగతుడు ప్రియుడౌట యెఱిగి
 యధరమొత్తదు! తలయెత్తి యరయబోదు!
 ప్రియులు దరిలేనియప్పు డాపెరిమ లేము!
 చెంతనిలుచున్నయప్పు డీసిగ్గు లేము! 56

ఆనృపాలకుడౌతన్వీయందమునకు
 సిగ్గు సింగారము మఱింత చెలువు సూప
 మరుడు విరులేసె నేసిన మఱుక్షణంబె
 కళవలమువోయి సన్నగా గళమునెత్తి 57

శ్రీకారమునుబోలి లోకకల్యాణమున్
 విననొగ్గుచుండెడు వీనుదోయి
 బహువినాశానైక్యభవతమోనైల్యమున్
 దబ్బిబ్బుపఱచెడు మబ్బుకురులు
 ననిశంబుమాతృదేశాభ్యుదయమున క
 స్వేషించెడు విశాలనేత్రయుగళి
 పావనత్వంబెల్ల భామరూపము నంది
 సౌరులొప్పెడు దేహస్థావంబు

కలిగి యసదృశ సౌందర్య మొలకజేయు
 నిను గనుంగొని మనమందుఁ దనివినొందఁ
 జాలకున్నవి నానేత్ర జలరుహాఁబు—
 ఎంత చక్కనిదానవే యింతిసిపు!

58

నీముద్దనెమ్మోము నే మెచ్చుకొనుచుండఁ
 గవనంబు సానాల్కకవతరించె
 నీనుడితేనెల నాని యానినతోనె
 గానంబు నానోట గళలువేర్చె
 నీరూపురేఖలనిర్మాణ మరయఁగా
 శిల్పంబు నాచేతఁ జెన్నుమీఱె
 నీనడవడితీరు నియమంబు గమనింపఁ
 బ్రణయతత్వము లోన భద్రపడియె

నిన్ను సృష్టిచేసిన యామహాన్నతునక
ఆహాహాలు నేరిపి తన్మయతఘ్నము
భువనమోహన మూర్తివే ముద్దులాడి!
అబ్బనిది కేది నీవె నా కబ్బుచుండ?

59

నినుజూచి నినుమెచ్చుకొనుటకు నెవ్వఁడు
వేయినాల్కలఫణిప్రియుఁడు గాఁడు?
నినుజూచి నీగూవు నిర్మింప నెవ్వఁడు
తలలు నాల్గు ధరించి నలువగాఁడు?
నినుజూచి నీయశమ్మును బాడ నెవ్వఁడు
గాయక గంధర్వఘనుఁడు గాఁడు?
నినుజూచి మఱిచూచి తనివొంద నెవ్వఁడు
వేయికన్నులదేవ విభుఁడు గాఁడు?

నిన్ను గనిపెంచి మనిషిననృపుఁ డెవఁడు
ధవళ నగరాజు, వాహినీధవుఁడు గాఁడు?
మానిసిమణి! నీవు నెమ్మనమానందుఁ
దలంచి వలచిన నెవఁడు మాధవుఁడు గాఁడు?

60

తేరే చక్కనిచుక్క లీధరణిలో లేశంబు నిన్ బోలరే!
యేరత్నాంగిని జూచినన్ జెలియ! ని న్నిక్షించిన ట్లుండ జే
లా?రమ్ముం డగు స్రవ్ణ ముందరిసి నీయందంబునే నాయెదన్
మోగొట్టి సృజించి పెంచి నిను నే మోహించనిర్మించెనో!

నినులు పవభృన్ నిన్ దలఁతు నిత్యము నీ వగుపించు చందముల్
విసరెద, వెప్పుడో! కనులు విప్పిన మూసిన నొక్కచందమై
యెసఁగుచు తెప్పపా టుడిగె- నిప్పుడు కన్నులు వేయివచ్చె నీ
పు సరస నుంటవల్లఁ; దపముల్ పెనుపొందెడి పెన్నిధుల్ సఖి!

పోయినకాల మించుకయు ముందుకు రాదు సుఖింప నెచ్చెలీ!
రేయిబవళ్ళు లేములును శ్రీ లవుగాములు ఖేదమోదముల్
ప్రాయపుజంబు! యేల తడబాటు? త్వరంపడుఁ దంచు కొక్కురో
కోయని కూయుచున్న దడిగో! తుదికోడి గరుత్తు లార్చుచున్ 63

ఈతుదికోడికూఁతలకు నింగిత మేమిటో! నీముఖంబుజ
భ్యాతికి సాటిరాక హరిణాంకుఁడు క్రుంకులు పెట్టుచుండ నీ
వాఁ తెఱమీఁది కెంజిగులఁ బై కొని తూరుపుకొండఁపై కొనల్
జ్యోతిలగాఁ దొడంగినవి చూచెతివే? మధురారుణాధరీ! 64

మృదుకిసలానుకాంక్షులు మఱింతగఁ గెంపిల స్వప్ననీధికిన్
వదలక యేగుదెంచి మెయివంపుల తోడుతఁ ద్రావఁ బెట్టెదే
హృదయపుగిన్నియం బొదలు ప్రేమమరందము మందగామిసి!
బ్రదుకులప్రాద్దు కింకఁ గనుపట్టవు దుఃఖపుటంధకారముల్ 65

రతిపతి జతలేనిసితిఁ జూచి నీవేర
విరితూపులను లెస్స కఱకుచేసి
తలిరువిల్తునిమామ చలువవెన్నెలలోనఁ
బొలయించు చండనిష్ఠకలఁ జెఱగి

వలజేని యెక్కిరింతి పట్టవగములేక
 మొగలికేకులనుండి తిగిలి వీచి
 నూరునిలలులు మది నొప్పు మాటికి
 వలచిన బ్బలిపే కూతిలను గూసి

ఏనొకడ నొబు న న్నింద జేన్ని యిన్ని
 కీచులవ్యధల గొలుపుచున్నాడు లలన!
 ఇట్లు లిమ్ము నీ యాలింగనేద్రధనువు
 నెక్కు పెట్టి యక్కందర్ప సుక్కడంతు 66

అలరునిలుకాని యలుగుచెబ్బలకుఁ జిక్కి
 నీకునై నేను నాకునై నీవు నెపుడు
 నిగులువడ నేల విరహాంపుఁదెరలనడుమ?
 వయిగా చుంద మీరక జేయిఁజేయిఁ గలపి'' 67

అను చాభూషతి చేజా
 చిన రాసుత చేయిఁగలపి చెలువుఁడు దానున్
 మును పతి వచ్చినమార్గము
 ననె చని చెఱసాల దాటినపిదప నచటన్ 68

అరుచెంచెడి నూత్నివధూ
 వరులకు నెమరేగి చిత్ర ప్రమదాన్వితమకా
 చిటునగవు స్వాగతంబునఁ
 జెరియొక జాజివిదండ చేతికి నిచ్చెన్ 69

ఇచ్చినన్ గొని సంయుక్త పృథ్వీరాజు
నేను సూ! ముందు నేను సూ! నేనె యనుచు
నొకరి నొకరు నలంకరించుకొని వాచు
దేవి దేవరవలె నుంటఁ దెలియ నరసి

70

“నేఁడుగదా కనంబడియె నేత్రము లున్న ఫలంబు? నేఁడెపో
పైఁడికిఁ దావి యిచ్చినది, బ్రహ్మచుహాద్భుతరమ్యసృష్టికిన్
బోఁడిమి నేఁడె హెచ్చినది పూవిలుకానిబెడంగుజంటకున్
నేఁడె యెసంగ జోడు తరచిమణి! మీజలమైనప్రౌఢికిన్ 71

ఒక లేశంబుఁబధంబు దప్పని ప్రపంచోద్దీపితార్కప్రసి
ద్ధమలోద్భూతపు కోరుకొన్నవిలసత్ క్షౌభ్రర్త సిద్ధించె, మీ
యకలంకాన్వయక్షీర్తి మిన్నులొరయన్ ఖ్యాతిల్ల వేయింక రా
జకుమారీ! యనసూయవై సుమతివై సావిత్రివై సీతవై 72

కలనైనం బతిభక్తి నేమటకు మక్కార్యాననే యుక్కునె
న్గలతాలింపులవంట_కాలునియెడందన్ గాలమైయుంట_మం
టలకున్ గాలకయుంట_మింట రవియుంటన్ జేయు ట్టిల్లెన్నో! నీ
జలుగుంబైఁట చెఱంగు నుంట యగు వాసిన్ నూత్నసీమంతినీ!

పగతుని భూము లివ్వి మగువా! తెలవాఱఁగనుండె నుండగాఁ
దగ దిటఁ దప్పకోవలయు దాయలు మీసడిఁ గన్ననుచ్చులోఁ
దగిలిన పావురమ్ములవిధ మ్మగుఁ జల్లగఁబోయిరండు! కన్
దగిలెడిపుల్ల నెప్పు డయినన్ గనిపెట్టె చరింపగా వలెన్! 74

ఏ నేమంటిని మిమ్ము-కాదు-నిను-నేనే పోయిరమ్మంటినా?
 నేనా:-నామన సొప్పి-నా పెదవితోనే! నిన్ను బొమ్మంటినా?
 ఔ! నో! నంటిని- యన్నమాత్రమున కేనా పోవనున్నావు? చా
 నా! నాజీవితజీవమా! మఱదలా! న న్నొంటరిన్ జేతువా? 75

తడబడుచుండె మాటలు పదంబులు తొట్టిలుచుండె గుండియల్
 దడదడ కొట్టుకో, దొడగె, దద్దయు నామెయినుండి యేదియో!
 విడివడుచున్నయట్లు లొదవెన్ నను వీడెద వన్నచింత నా
 యెడద, బడన్; వియోగ మది యెంతటిదుర్భరమైనదే! సఖీ! 76

సం దినుమంతలేని దృఢసఖ్యముచే నిను బాసియుండలే
 నందుకు, గుందుచుంటి నది వ్యర్థము వ్యర్థము మేనమామకున్
 నందననై న నిర్బలను నాకడ విన్నెటు లంచుకోనగున్?
 నుందరి! పొండుపొం డొకరిసొమ్ము మతోక్కరి కేలఁజెందెడిన్? 77

పరమశత్రువు మీతండ్రి మఱల మనము
 కలసికోగలభాగ్యంబు కలదా! లేదా!''
 అనుచు సంయుక్త నాశ్లేషమునరుచుకొని
 గుండెబరువున చిత్రవీడ్కో- లొసంగె 78

“దొంగలమా? భయపడిపో
 వంగ, బనే మిట్లు రాచవారికి? మనయీ
 సంగతి నెల్లరు విని మె
 చ్చంగ, జనుట లెస్స యనుచు సంతసపడుచు 79

అతిభక్తి విశ్వేశ్వరాలయమ్మునకు మో,
 దమున ముమ్మారు ప్రదక్షిణించి
 సగరమ్ము దద్దరిల్లగఁ గోటకొమ్మకు
 వ్రేలఁగట్టిన రణభేరి గొట్టి
 పట్టినచేపల్లు వదలక వాడవా
 డలఁ బెండ్లి నడకల గలయఁదిరిగి
 పరుసంబులాడుచు బంధింప నెగఁబడ్డ
 శాత్రవనికరమ్ముఁ జానమోది

80

రాణిసంయుక్తతోఁ బృథ్వి రాజు తాను
 వచ్చునపు డొక్కచో భద్రపఱచియున్న
 యశ్వరాజుండు తీవిగా నధివసించి
 యల్లనల్లన ఢిల్లీకి వెళ్ళుచుండె!

81

అతికామక్షోజదంపతు లతివృష్టిగా
 వర్షించి రమలపుష్పాక్షులను
 శుకశారికాది ద్విజకులప్రసిద్ధులు
 పలికి రాశీర్వాదభాషితుములు
 అభులేటు లనువాద్యకులు మొరయించిరి
 నవకీతి శుభతూర్యనాదములను
 కోకిల కన్యకల్ గొంతెత్తి తీయఁగాఁ
 బాడి రాద్వాహకప్రణయగీతి

ప్రథితనూత్నావసేంద్ర దంపతులు వారు
 దైవ మవలిపూజ్యస్యపేంద్రదంపతులను
 అదన కగుభాతి శక్తి సంపదలకొలది
 నెవరు గారవింపకయుండు రిచ్చదీర?

82

బలుకొండసఖు నెక్కి గలగల ప్రవహించు
 నెలయేటిప్రియురాలివలపుఁ జూపి
 కొనఁదాక పెనవైచుకొనిపోయి యలరారు
 నెలమావిరితీవె వలపుఁ జూపి
 కొసకొమ్మలవసించి గుసగుసల్వోయెడి
 బెళగువ్వజంటలవలపుఁ జూపి
 ఆకాశవీధిలో నేకమై విహరించు
 వెలిమిబు కటిమిబు వలపుఁ జూపి

బిట్టుగా గౌగలింప నాబిడ యిదేమి
 యనెడు కరణి వెన్నకు వదనాబ్జ మెత్తి
 కనుగొనఁగ తేఁడు చుంబించుకొనియే నెవఁడు
 దొరకునవకాశమును గడద్రోసికొనును?

83

“ఇచ్చోటనే యాజకేతెంచి వెనుకాడు
 క్షీడికిఁ గృష్ణుండు గీతగటపె
 ఇచ్చోటనే శౌర్యమెసఁగించి యభిమన్యుఁ
 డంబుజ వ్యూహమం దతనుఁడయ్యె

ఇచ్చోటనే దురదృష్టవశమునఁ గ
 యని రథం బవనికిఁ గ్రుంగిపోయె
 ఇచ్చోటనే కురువృద్ధుడద్భుతలీల
 నమ్ముల పడకపై ననువుఁబాసె

అని కురుక్షేత్ర సంగ రావనుల ఘనులఁ
 గూర్చి నిజపత్ని కెఱిగించు కొనుచునుండఁ
 జంకనుండిన పిడిబాకు జాతిపోయె
 జాతిపోవుటే యెఱుంగఁ డాత్మోపరుండు.

“అయ్యో! యేమిటి యీసువేళ లననై క్యాజ్యకుఁ వృత్తాంత? మ
 ప్రియమా యోధులగాధ? లాజుననినన్ భీభత్సమా?—యేదియో
 భయమేపారుచునుండె!—నెందులకు?—చెప్పంజాల!”—నం బాప్రియా
 ప్రియులీరీతిఁ బరస్పరంబుగఁదమిన్ బృచ్చించున్ కొంచుండఁగన్.

త దవసీత నూత్ని సుమాస్త్రదంపతులకు
 వాహనంబై న యావన్నె వారువంబు
 రూపముంగొన్న గంధమారుతము కరణి
 మెల్లమెల్లగ నరుడెంచె ఢిల్లి పురికి.

86

కవులును చిత్రలేఖకులు గాయకు లా నవరాజ దంపతీ
 ప్రవరులఁ గన్నయా పయిన వారలచాగము సౌష్ఠవముల నై
 భవములఁగాక యన్యముల వ్రాయరు వేయరు పాడ రల్ల త
 మ్మివిరులఁగాక యన్యముల మేకొనకుండెడు క్షేట్రులంబలెన్. 87

క్షిప్తిపట్టణ మందు నేవల్లవిన
 నేవలన గన్న వేతేమి యెఱుక పడవు
 ఆ విలాస దంపతుల ప్రస్తావనములె
 ఆ పవిత్ర మూర్తులకు నాత్మార్పణములె.

88

ప్రాచీనార్య పవిత్ర వర్తన యుతిబ్రహ్మాండ నిష్ఠాగతి
 ప్లాచార ప్రముఖా! వినుతన విశిష్టాంగ్లాంధ్రగీర్వాణ భా
 సాచాతుర్యమనా! మహా సుమతి చంచచ్చిక్షితా నేకశి
 ప్లాచార్యప్రవరా! యశః ప్రథితభీష్మప్రజ్ఞ మార్గాకరా!

సహజప్రసిద్ధ మధురిమ
 మహా విశాల స్వభావ! మంజులభావా!
 బహుముఖ కవిణాప్రజ్ఞా!
 సహస్ర షణ్మేకవీర సద్బ్రంధకవీ!

90

మంజుభాషిణీవృత్తము.

పరమోపకార! రసభావభాసురా!
 కరుణాంతరంగ! శిలీ కర వనా!
 సంసేప్రసంగ! వరసాహితీ సుధా
 కర! విశ్వసాధకుల కంధినందనా!

91

ఇది బీర్నిడివంశ సంజాత సంతోష మోక్షకవి తనూభవ
 ప్రసన్నకవి ప్రణీతరబయిన పుధ్వీభాగవతి
 ప్రబంధంబునందు ప్రణయస్కంధము.

పృథ్వీభగవతము

రణస్కంధము.

కవిసమాధిరుద
స్వీకార ! కళాప్రపూర్ణ బిరుదోదారా !
కాకవి మదగజహర్య
హా ! పరలక్ష్మీమనోఽ ! కవనవిడోజా !

బలియుఁడు పృథ్వీరాజు తనపట్టిని గైకొని యేగునాఁ డనిన్
నిలిచి మగంటిమిన్ నెరపనేరక దొంగలు వచ్చిపోవ నా
రైలలకు నూరసింగములు చేసిన రీతిఁ గనోజరాజు పే
రలుక వహించె ఢిల్లినగరరాధిపుఁ డేసిన కొన్నినాళ్ళకున్ 1

“వంటయింటికుండే లయి వచ్చిన యభి
యాతి నొక్కనిఁ బరిమార్చి జేతగాక
పోవనిచ్చిరి నను బేలుపుచ్చి రనుచు
పై నికులమీఁదఁ గతినమాచర్య జరిపి.

2

“హరిహరాదులకైనఁ జొర వీలుగాని నా
చెఱసాల కేరీతిఁ జేరగలిగె?
విచ్చుగత్తుల కోటపెట్టిన ట్లున్న ర
క్షకపాలి నెబ్బంగిఁ గన్నుమూసె!
చెఱసాల నొకచోట మఱుగున నుంచిన
సంయుక్త నేమాడ్కి జాఱఁదీసె!
చననీక చుట్టుముట్టినవారి నందఱు
నొక్కడే విధమన నోటుపఱచె!

బౌర ! యెంత వింత నోరుండ నాలుక
 దీసినాఁ డిఁ కేమి తీయలేడు
 జమునినైన గెల్పు జమిలిగుండియవాఁడు
 నైరి కలపిగానివాఁడు వాఁడు !

3

పురములోఁ బడి కూతునే మ్రుచ్చిలించె
 మిన్నకుండిన న న్నేమి మిడుకఁనిచ్చు ?
 నమ్మకూడదు వీని నన్నటికి నైన
 ప్రాణగొడ్డము నుమి వానిబ్రతుకు నాకు !

4

పెట్టినపేరుదక్కఁ గడుబెట్టుగ వర్తిలుచుండి యెట్టులో!
 నెట్టితి నింతకాల మొకనేర్పున నేటికి నాప్రతాపపుం
 గుట్టు బయిల్పడంగ నొనకూడె నిఁ కేమొనరింతు? వాని నే
 నెట్లు జయింతు? నేపగిది నీపగఁ దీర్చుకొనంగఁజాలుదున్? 5

ఘోరిమామూదు మును పేడుమారు లతని
 తోడ సంగర మొనరించి యోడిపోయె
 నతఁడు కుపీతుఁడై పెద్దసైన్యంబుతోడ
 నున్నవాఁ డిప్పు డీతని నోటుపుచ్చ !

6

అతఁడె యీగర్వితారాతిహస్తమదము
 నడఁపఁజాలిన పదునైన యంకుశంబు
 పునఁసములు వోసి వైరమ్ముఁ బ్రబలఁజేసి
 వానిచే వీని పొగరు కీడ్వఱుతు” ననుచు.

7

“శ్రీమద్భూషీప్రభునకు
ప్రేమాదరణములతోడ వినతుండై మీ
క్షేమాకాంక్షి కనోజీ
భూమిశుడు వ్రాసిపంపు ముఖ్యాంశంబుల్ 8

అతినదో! రాచటికము
తీతినదో! యుబును బలము తెలవాతినదో!
ఘోరీష్టామూదున్నపా
లా! రావే మిప్పుడు ఢిల్లీ నరయుటకై నన్ 9

నిను గెలిచినాడు నేడు నన్ జెనకినాడు
పృథ్వీరా జిర్వురకు శత్రువే సమముగ
అధిప! నీవు నే నొకటైన నతడు రెండు
బెబ్బులులకు జిక్కినలేడి పిల్లగాడె? 10

చెనకకయే యుండవలయు
జెనకిన దునుముటా! మడయుటా! చెల్లుంగానీ
వెనుదీయుట తగునా? మగ
తనమా? మనరాణ తగ్గదా యిటులై నన్? 11

ఈవు దండు నడుపు తే నెఱుంగుదు గాని
పోరునడుపునాటిలీ రెఱుంగ
అందుచేత “పాప”! మపజయ మపుయెడ్య
నేఱినుండి జరుగనేర దబుల 12

ఇత్తూరి నేచె జయ మా
య త్తంపడి రమ్మ గెలుపునందగ నీకున్
సత్తాలేకుండిన నే
వత్తాసిగ వత్తు భయము వలదు నృపాలా! 13

అని కనోజీమహీనేత యాష్ట నవని
పాలునకు ఢిల్లీ భూతిలేశ్వరునిపైకి
మరల దండెత్తి రమ్మని పురికొలుపుచుఁ
గమ్మ నొక్కటి వ్రాసి తర్జున మె పంపె! 14

మాతృదేశరక్షకుఁ దోడిమనుజపతిని
దునుమఁ బరదేశపతినిరమ్మని లిఖించు
టా! యకట! ముందు వెనుకల సరయరుగద?
కుటిల మతులు! దేశద్రోహికుజను లెపుడు! 15

జయచంద్రుడు వ్రాసి పనిపి
న యు త్తరమ్మను బ్రయమ్మనక గైకొని వి
ప్పి యుదంతము నెల్ల నగసి
నయనమ్ముల కద్దుకొని మనమున నుబుకుచున్ 16

“అచ్చాహా! జయచంద్రరాజు! తుము బొత్తచ్చా! నెబాన్ ఖేమ్ నినున్
మెచ్చా” నంచు బహుకరించి తలపై మేల్పట్టుకుల్లాయాయూల్
కుచ్చుల్ దుంపెనలార మెచ్చుకొనుచున్ ఘోరీ పటాలమ్ముతో
విచ్చేయన్ సమకట్టెఁ బోరునకు నిర్భీతిన్ జయాపేషియై 17

సిగ్గెఱింగిన మగచిన్నవారల నెల్ల
 వీరయోధులుగాఁ దయారుచేసి
 ముచుపటి రణరంగమున మొక్కవోయిన,
 పటుశస్త్రముల కెల్లఁ బదనునెట్టి
 రసపుత్రులన్న మొగసని భటులకు “ఫ
 ర్వానహీ” యంచు నిబ్బరము నెప్పి
 ఈతూరి యెటుసేయ నెంచితో యని పలు
 నూలు లల్లారు నమాజు చేసి

రణతరణిమైన పృథ్వీరాజును జయింప
 యుక్తసన్నద్ధుడై శౌర్య ముట్టిపడఁగ
 మందిమార్పలము దగుసిబ్బందితోడ
 తులకయెకివీడు ధీలీకి నరుగుదెంచె!

18

రణభేరినినదంబు పర్వెఁ బ్రళయారావై కసందేహ కా
 రణ మై యాహవధీరవీరభటుగర్హాసంభ్రతోత్సాహ మై
 ధణధంధా మ్మనుశబ్దముల్ దివిఁ బ్రతిధ్వానంబు గావించుప్రే
 రణ ధీలీ పురిమందరక తుభితపారావారమైఘూర్ణిలన్

19

నాఁడు ధీలీ శ్వరుఁడు నిజాంతఃపురాన
 ననుగుపత్నితోఁ బాచిక లాడుచుండి
 మామపనుపున నష్టన్ధరామహీశుఁ
 డపుడు దండెత్తివచ్చిన యంశ మెఱిగి—

20

చెనఁటిఱుణప్రణారిజనశేషము ప్రాజ్ఞులు నిల్పఁ గూడదం
 డ్రు నిజమె నాఁడు నే నది యెఱుంగకపోయితిఁ గాని లేకపో
 యిన మొదలంట నారిపుల నెల్లరఁ ద్రుంపనె? వారు నేఁడుపో
 రున కరుదెంతు శేయనుచు రోష సమంచితరుద్రమూర్తియై 21

అనికి స్వేచ్ఛగాఁ బోనీక యడ్డగించు
 ప్రేయసీప్రార్థనము ధిక్కరించి యామె
 ప్రణయసౌధమహోన్నతావరణకుడ్య
 ములఁ బగులఁ దన్నుకొని వేలుపలికి నచ్చి- 22

ప్రథనసన్నద్ధుడై పృథ్వీరాజుగూడ
 ననికిఁ జనుదెంచె వీరవాహినులతోడ
 సోమరులఁగాక యచ్చమాశూరవరులఁ
 బ్రణయదేవత యాటంకపటుపగలదె? 23

ఇరువాగులవారికి న
 స్వరమున కటు సుంతమారమునగల స్థానే
 స్వరమున సర్వవివాశన
 కరముగ మిగులబెడిదంపు గదనమునడచెన్ 24

పగవాడై పగవారికున్న బలముం బట్టించి యారీతిగాఁ
 బగసాధించెడు కన్నతండ్రి కడకన్ వారింపనై యత్తఱిన్
 మగవేసంబున ఖడ్గపాణియయి కంఘాణంబుపై మెల్లమె
 ల్లగ సంయుక్తకనోజు జేరె రవికిఁ లక్ష్మీంప రాకుండంగ 25

చేరి హయంబు డిగ్గి పితఁ జీరి నమస్సిడి “మోకనోజిహ
 త్రిరమణాః రణాజీరవరిష్టన్నపాభరణాః యశోఘనాః
 దారతదేశమాత్మవిభవ ప్రథితాఖిలకీర్తికారణాః
 వైరివిదారణాః యని స్రవంతోనరించి వదూటి యిట్లనెన్” 26

“భవ్యభారతదేశ సాభాగ్యవనము
 దావపావకజ్వాల దండహ్యమాన
 మానటుల శత్రునై న్యంబు లాక్రమింప
 అదిగో! పొగవోలే శేగ హాహారవంబు. 27

సృష్టిరాజకాలాంబోధ మేచి యదిగో!
 కుంభవర్షమ్ముచే శాంతిఁగూర్పఁ బోయె
 దాతి కీపు ఝంఝామూసుతమ్ము గాక
 చెట్టసుడిగాలివై యగ్గిచెలిమి గొనుదె? 28

దేశముఁ గొల్లగొట్టి పెనుదేవళముల్ పడగొట్టి రత్నపున
 రాశినిఁ గొంచుఁ బోవుచు నరాతులు - చక్కనియైకమత్యమా
 దేశముసేయుచుండినను దెల్వి జనింపకపోయె నేమి దు
 ర్నాశము దాపురించినదో! నాజనకా! మనజాతి కక్కటా! 29

మటువన జాలగ నొనెనాఁడు గజసిమామూదు క్రూరాత్ముడై
 భరతితోఁగికి జేసిపోయిన దురాపతోభముల్? వానిలోఁ
 గొఱతల్వడ్డ దురాగతాల కిపు డీఘోసీని రప్పించినా
 వరెరే? చూచుచు గోతిలోఁబడిద వేలా తండ్రి యున్నాదివై?

చెడుగున్ మంచియుఁ బాఱజూడవలదా? చిత్తంబునం దీనుదుం
దుడుకున్ రేపుచు దానిదీర్పఁగ దెరుద్యోగంబునన్ జొత్తుచా!
అడుగుల్ ముట్టిన నేను నీతనయఁ గానా! నన్ను గైకొన్నభూ
పుడు నీకల్లుడు గాఁడ? నీ కెవరు బాబూ! వైరు లివ్వారిలో!

భువనభాంధవభాంధవుఁడ వీవు భూనాథ!
భువనభాంధవ శాత్రివుం డతండు
స్వర్ణవిగ్రహసమర్చకుఁడ వీవు నరేంద్ర!
స్వర్ణవిగ్రహవినాశకుఁ డతండు
గోదేవతారక్షకుఁడ వీవు రాజేంద్ర!
గోదేవతాశిక్షకుం డతండు
తిలకశిఖాసముజ్జ్వలుఁడ వీవు మహేశ!
తిలకశిఖాది విద్విషుం డతుండు

వైరములు మాని పుర్వాశ పశ్చిమాశ
యేకమై నట్టులుండె మీ రేకమగుట;
ఏమిప్రళయంబు మూడునో! యెఱుంగరాదు
పుణ్యమూర్తికి! భారతభూమి కింక!

32

రాగల్గుదురే! యన్యరాజు లూరక మన,
క్షోణిపైఁ గాలూన గుండె లుండి?
పోబోవునే మనమొహరీలు రతనాలు,
పెటవారిసిరులకుఁ బెంపుగూర్ప?

కాబోవునే మనత్కౌతలమ్మనఁ గుల,
 మ్ములు మతమ్ములు నిన్ని ముసురుకొనుచు
 ఖోభించి యుండురే కోట్లకొలఁది భార,
 తీయు లొండొరులకు దిక్కులేక

వికమత్యమ్ము లేకెకా యక్కటకట!
 యిన్నియిన్ని యనర్థమ్ము లిన్నిపగలు
 నెలపుకొనియెను నాయనా! నేటికైన
 నెల్లరము తెల్వితో జరియింపవలదె?

33

విడువని చెల్లిబల్లి నటవీస్థలి నెట్టిమ్ముగాల కేనియున్
 జడుపులు పుట్ట నిర్భయమునకా జరియించుచునుండియుండి యే
 వడుపుననో! విభేదములు వచ్చి వికావికతొచు వ్యాఘ్రిచే
 బడి నశియించినట్టి వృషభంబులగాఢ నెటుంగలేవకో!

34

పొఱయగ వృద్ధరాజు తనపుత్రుల నల్వారఁ బిల్చి కట్టెలన్
 విఱువుఁ డటన్న వారి కవి వేఱుగ పెళ్ళున నొక్కటొక్కటై
 విఱుగుట మోపుగా విఱుగ వీల్చిడకుండుటఁ జూపి నేర్పునన్
 గఱవిన యైకమత్యకథ కన్నులఁగట్టకయుంటఁ జిత్రమో!

35

గాలికిపోవుగడ్డిపరకల్ సహితం బొకకొన్ని వెంటిగా
 దేలి మహాద్భుతంబుగ మదేభమునైనను గట్టివేయఁగా
 జాలును సర్వసంపదకు సఖ్యమె కారణమాను, సఖ్యమున్
 బోలు బలంబు లే దెచట భూవర కావవె యీవసుంధరకా!

ఇంతకు నొక్కమాట వినుఁ డేఁ దమయల్లునిచేత నీకు మ్రొక్కీర్తుఁ, బ్రశస్తీర్తి వెలిగింతుఁ, బ్రభుత్వమునెల్ల ధారవోయింతు, సుఖింబు నింతు, పిత! యిప్పటికేనియు నైకమత్యమావంత వహింపుమయ్య! పగవారికి గుండెలుగూలిపోయెడిన్ 37

ఇంచుక భావభేదమున నే మెపుడేనియు నీకు నెగుగా వించినచో ఊమించుము ఊమించ ననర్హుల మైతిమేని శిక్షించుము, చాలకున్న నరికించుము, మమ్ముల నంతెగాని కల్పించకు మ్లేచ్చుఁ గూడి మనవీరధరిత్రికి కష్టనష్టముల్. 38

ఆత్మకథఁ జెప్పికొనుటది యఘమె కాని
నినుఁ బ్రబోధించుకొనఁ జెప్పికొనఁగవలసె
నకట! నీసమక్షమునఁ జెప్పికొనుట కిది
మొదటిదే యగునో! తుట్టుతుదిదె యగునో!

పృథ్వీరాజన వ్యర్థభూవిభుఁడు కాఁ డీభారతతాత్ర శుంభద్వీరత్వము రూపమెత్తిన మహాత్మాజాని శ్రీజానియున్
పృథ్వీరాజన నర్థమున్నదికదా విశ్వంభరుం డంచు నే!
లాద్యైతంబిక నిందు! కావలయునా యద్దంబు ముంజేతికి?

మదనాగంబులచేతఁ దుత్తుమరుగా మట్టించి దట్టించినన్
గదలన్ గొట్టినఁ గత్తులన్ దఱగినన్ బ్రహ్మదు నావంతయున్
వదలంబోని హరిస్తవప్రమదముల్ నన్నుం బ్రబోధించెడున్
వదలంగానివి యే యగున్ గద పరంభామానురాగార్థముల్

నీవు దానొకక్షాత్రజాతి యొకక్షోణి బుట్టరే! యిర్వరక్ష
శైవుం డెవ్వడు వైష్ణవుం డెవడు సచ్చార్థంబుతో నాతడే
నీవై యందఱు నొక్కకుండకుడుపున్ మెక్కంగ సఖ్యంబుగన్
యావద్భారతి మొక్కకేతనపుచాయన్ నిల్వగొల్పందుమా!

వెలగట్టన్ గొలపె, గాని మహిమన్ వెల్గొందు శ్రీవిష్ణు లీ
లలు ప్రహ్లాదున క మైనటుల లీలాభర్తకున్ గావో! య
ట్టులె పృథ్వీకునిమే నాకయినయట్టుల్ నీకుగావో పితా!
తలఁపన్ మాప్రణయైక్యముల్ పదపదార్థబ్రహ్మసమ్మేళనల్ 43

నీదేహంబున బుట్టి నీకు వ్యధగా నీదాయ నర్పించు ప్ర
హ్లాదన్ నన్ను జ్ఞమించి మద్విభవసౌఖ్యాకాంక్షివై తొంటిపి
యోదాసీన్యము నీహిరణ్యకశిపువ్యాపారముల్ మాని స
మోదాంతంబగు నూత్న భాగవతమున్ బొల్పించి బుల్పించుమా!

సమరంబం దొకపక్షమీవు నొకపక్షం బాన్మవుం డుట న్యా
యమః నా కీ వొకకన్ను దాను నొక కన్నెగాదె? మీయిర్వ రే
సమయంబం దెట్లులై న నోర్తునె? పితా! చాలింపు మీయాజి గో!
పమునన్ గోసిన ముక్కు శాంతమున గూర్పం గా ద డేనాటికిన్!

దేశద్రోహము భీకరాఘ మగు నేదేవుండు నీనోషమున్
నాశంబున్ బొనరింపఁజాల డీక జన్మక్షోణి కేపాతకం
బేజైలంబు భరంబుగొల్పు దెపు డీకృత్యంబు కంటెన్ బితా!
“దేశద్రోహిన్యపాలుఁ” డన్న యపకీర్తిం బోకు మేదుసితిన్!

రాణన్ దప్పి తురుష్క-రాజు ననికిఁ రప్పించి వీచేయు దు
 ర్వాణిజ్యంబు కిరాతుఁ డేసినభయాస్త్రిఁగూతమై కృష్ణని
 ర్వాణం బూరక జ్ఞాపకం బగుచు నత్యంతాత్తి గల్పించు నా
 ప్రాణస్వామి కదే యపాయ మొ! తలంపక మేను గంపిచెడిక!

నాతండ్రి! విన వెంతమొత్తుకొనుచున్నక నీతలంపేమిటో?
 నాతోఁ జెప్పవు- నన్నుజూడవు వినక దాపొ చవే భీకరా
 రాతుల్ దూకులుపెట్టి చేయుప్రధనప్రస్థానభేరిధ్వజల్
 చేతుల్ గాలినవెను నున్నె ఫల మీసీసి! యాకులంబట్టినక?"

అనుచు నెంత సెప్పిన వినఁడాయె నతఁడు
 వినిచి వినిచి యామె తిరిగి వెడలిపోయె-
 బెను! పోఁగాల మాసన్నమైనయపుడు
 హితవు చెవికెక్క దెట్టి సన్నతులకైన? 49

వీరహంకారగర్జనల్ బూరటిలఁగఁ
 గఱకుఁగత్తులమెఱపులు మెఱిసిపోవ
 నుడుకునెత్తుటి జడివాన లొడ్చుచుండె
 బ్రధనరంగాన వాహినీవారిదములు 50

ఇరువత్తుంబులవారుఁ బ్రాణములపై నిచ్చల్ విసర్జించి సం
 గరరంగంబున నుక్కు-నిప్పుకలు రేగక నెత్తురుల్వోసి సా
 గరముల్ ధీకొని పోరుచందమున సంగ్రామంబుఁ గొవించుచుం
 డిరి మున్నెన్నఁడెఱుంగరాని పటిమక నిర్ణద్రరాద్రాకృతిన్

ఆరణభూమిలోఁ దెగినహస్తపదమ్ముల నెత్తురోడఁగా
ధారుణిఁ గూలి యారని ప్రతాపకృశానుఁడు మిణ్ణురింప వి
సారవిచారసాగరనదద్రవమదూర్చి నిమగ్నచిత్తుఁడై
భారతవీరుఁ డొక్కరుఁడు ప్రాణమువోక తపించిపోయెడిన్ 52

అతనికివలెఁ జరణహస్తముల్ దెగినట్టి
వైరివీరుఁ డొక్కఁడు వానిఁ జూచి
“నీకు నాకు మంచి నేస్తమ్ము సేకూరెఁ
గదలమెదలలేని కారణమున.

53

ఆటుంచిడ్డలఁ జూడ నాసపడియేనా? యశ్రువుల్ రాలఁగా
బాలప్రాయునివోలె నాజి విలపింపన్ సాగినా వక్కటా!
యేలారావలె? యెందుకీ వగపులోయీ హైరిదవా! పోరనన్
బూలంబంతులయాటగాఁ దలఁచినావో! పాప మున్నాదివై. 54

ఇది మహాభయంకరమైన కదనభూమి;
ఇచటి కేతెంచు నేశూరునేని నమలి
ప్రింగివేయక విడువదు మృత్యుదేవి
యతులశస్త్రాస్త్రభీకరాస్యమును దెఱచి. 55

అనినన్ భారతవీరుఁడు
కొనజుట్టున గొట్టుకాడు కొఱప్రాణములన్
వెనుకకు మరలిన మగఁటిమిఁ
దనువున నెగదట్టుకొనుచు దాయ మొగమై-- 56

“అలుబిడ్డలఁ జూడలేనందు కేడ్వఁ
 బ్రాణములు వోపుచున్నందుకైన వగవ
 నై కమత్యంబు మా కొకింతైన లేదు
 తురకచెలికాడ! యిందుకు దుఃఖపడుదు.

57

జనియించినాము స్వచ్ఛంబైన పౌరుష
 ప్రథితప్రశస్తగర్భములందు
 ఝళిపించినాము రోషజ్వల త్థగ్ధముల్
 ప్రతిపక్షసంతతుల్ వణిపివోవ
 వరియించినాము నిర్భరవిక్రమము సూపి
 వివిధాహవంబుల విజయలక్ష్మి
 వెలయించినాము నిర్మలయశశ్చంద్రికల్
 పున్నమరేరాజు చిన్నవోవ

ఎట్లు పుట్టి పెరిగి యెట్లు లుండిన నేమి?
 షీతిని బ్రాకులాడి బ్రతుకుచున్న
 చిన్నచీమజాతికున్న యైక్యంబైన
 లేకపోయె మాకు లేకమైన!.

58

లేదు లేదు! మా కైక్యము లేదు! లేదు; !
 ఉన్నచో నిందు రా గుండెలున్న మీకు?
 సిరులదొరసాని మావీరభరతమాత
 తమకపడునోహో! యెదురైనదాడి కెల్ల?!”

59

అని వచ్చియుంచుచునుండుగ
 వినుచున్నట్లులె తురుష్కవీరుడు మ్రందెన్ ;
 మొనసిపడు రెండుదండుల
 పెనకునఁ బడి భారతీయవీరుడు డిందెన్ .

60

కరములు తెగిపడ్డ కరులఘోరకృతులతో
 స్రవించు నల్ల వెల్లువలతోడ
 పదములు తెగినవార్షముల హేవలతోడ
 గజబిజియైన యుగములతోడ
 చెలగాడు వీరులసింహనాదములతోఁ
 దుమురుతైన కళేబరములతోడ
 పాటుబోతుల విహ్వలారావములతోడఁ
 దరళించు విపేధాయుధములతోడ

బెట్టిదపు దవాగ్ని ముట్టి దహింపగా
 నటచుకొరవులాడు నడవఁబోలి
 యాటుపోల్ల కుటుమునంభోనిధిం బోలి
 యదరు లుమియుచుండె గదనభూమి.

61

“కొఱపాణమునఁ గ్రింద దొరలుచుఁ జేయెత్తి,
 శరణన్న పగవారిఁ జంపవలదు
 ఊపిరి పోవుచునున్నప్పటికినైన,
 వాయజోధులకు వెన్నీయవలదు

పగతులఁ దునుమాడ మగఁటిమి నెత్తిన,
 విచ్చుగత్తుల రిత్తపుచ్చవలదు
 పుట్టి గిట్టుచునుండు బుద్ధుడప్రాయమా,
 తుచ్చజీవముమీఁద నిచ్చవలదు

శాశ్వతయశమ్ము గడియింప సమరమిదియె
 పరువు విడనాడఁబోకుండు భయపడకుండు
 అని జయించినఁ జచ్చిన మనకుఁ గలదు
 వీరభోజ్యహాస్వర్గ మోవీరులార!

62

భారతవీరశుంభత్వతాపజ్ఞాని
 కలు జగజ్జ్యోతులై వెలుగవలయు
 భారతకీర్తిప్రబంధంబు సురలకు,
 నిత్యపాఠ్యంబుగా నెగడవలయు
 భారతవిజయంపుబావుటాల్ ఖండఖంఁ
 డమున కొక్కొక్కపై నడువవలయు
 భారతనామంబు వైరిసంతతికి గుం
 డెలలోన గాలమై నిలువవలయు

పుట్టఁబోయి యీపేరితోఁ బుట్టబోరు!
 చేయఁబోయి యీసమరంబుఁ జేయబోరు!
 అని జయించినఁ జచ్చిన మనకుఁ గలదు
 వీరభోగంబె భారతవీరులార!"

63

అచుచు వినవచ్చె సింహగర్జనమువోలె
శత్రుసంహరిణావేశ జనితశౌర్య
ముఖరపదగుంభితాజి ప్రబోధ మొండు
కదనవీరుల నెమ్మెను గగురుపొడవ

64

ప్రక్కనే యున్నతాళంబుపై ని నిలిచి
పగతుఁ డొక్కఁడు ఢి భూవరునిపైకి
నాయుధముతోడ “ధీ మహాలా!” యటం, చ
మాంతముగ దూఱఁబోవు చున్నంతలోన

65

తలచుట్టున్ గను లున్నయట్లుఁ దను వాద్యంతమ్ముగా విచ్చుగ
త్తులతోఁ జేతులు వెల్లి నట్లదరి యెందున్ దూఱుచున్ శత్రునే
నల దూటాడుచు నెవ్వరో! యొక వినూత్నవ్యక్తి యవ్వీరు నొ
దల నల్ల తేగవేసి ఢిల్లి నృపతిన్ దక్కించెఁ జిత్రమ్ముగఁ- 66

అవినూతనవ్యక్తి మహాద్భుతాజి
కౌశలమునకు రెండుపక్షములవారుఁ
గదనముచు మాని యొక్కరగడియసేపు
ఱిచ్చవోయిరి డెందముల్ విచ్చిపోవ!

67

“అరరె! అల్లా! రహీముఖా! “మరగయారె!”
ఔం! యావ్యక్తి సంయుక్త, వీరపత్ని”
అనెడి యార్తధ్వనులు హర్షనిదములును
మిశ్రతమై సుఖ్యు దిరుగుచు మిన్నుముట్టె.

68

తను నాగతిఁ గాచిన వ్య
క్తినిఁ గని యావ్యక్తి తనసతీమణియే యూ
ట నెఱిఁగి ఢిల్లీ పతి మది
ననురాగాశ్చర్యసమ్ముదాయత్తుండై -

69

“నను బ్రతికించి నాపు ప్రధనస్థలి నేపున దూఁకివచ్చి ని
న్నెనయఁగవత్తురే తమహృదీగుల కండగ నిల్చి పోరులం
బొనరిచి వీరపత్నులయిపోల్చిన కేకయదేశరాజనం
దనయు ధర్మప్రతియు జనార్దనపత్నయు? శౌర్యవర్ధిన్! 70

అలసితిని చాల పోరాట మాపి పురికి
జను మనుచుఁ జెప్పినధ్వరా జనికిజనియె
విభునియానతిఁ దలదాల్చి వీరపత్ని
పోరినుండి హయమ్మునుఁ బురి కదల్చె!

71

ఒక మార్తాండుఁడె చూచునెల్లరకుఁ దా నొక్కొక్కఁడై తోచుపో
లిక నొక్కొక్క విరోధియొధునకు ఢిల్లీనాథుఁ దొక్కొక్కఁడై
మొకమున్ జూఁగగనీక శత్రునికరంబున్ జీల్చి చెండాడు చుం
బ్రకటక్షేతముఁ జూపె నేనుఁగులఁ బాఱందోయిసింగం బనన్

పారిపో నుంకించుఁ బగతుల నదలించి
యెదిరించు దాయల గదిమి నటికి
శరణని చేయెత్తు శత్రుల మన్నించి
సాహసించునరులఁ జావమోది

పరుసములఁ బలుకు నైరుల విదళించి
 పైఁబడుపగతురఁ బఱులఁ జఱచి
 కరులమాటున నక్కు నరులపై లంఘించి
 కవియు విద్యేషుల గండఁడంచి

కదనభూమి నెల్ల గాలించి తురుమాడి
 విడుపులేక రిపుల వేటలాడి
 కొలుపుచేయుచుండె గెలుపులస త్తికి
 వీరరసము లొలుకీ పృథ్వీరాజు!

73

“పులివోలేన్ జిననాటినుండి కదనంబున్ మామహమ్మద్ బలం
 బులతోఁ జేయుచు వేటలాడి విజయంపుంబావుటా లెత్తఁగా
 నలవాటైనది యీధరాదవున “ఁల్లా! క్యావురే!” యంచుఁ గ
 త్తులఁ బోనాడి నుతించసాగిరి పరోధుల్ తేనిశార్యోన్నతుల్ 74

ప్రథ్వీరాజు వీరవిజయ రథస్వామి
 నానియెక్కిరింత పక్కితేఁడు
 వానినందకంబు వైకుంఠధామంబు
 వానిఁ గెలుచుబలుండు వసుధఁ గలఁడె?

75

ప్రథనతలంబులోని యిరువాగులవారి రణంబుఁ జూచి యం
 బుధరులకున్ బ్రతాపములు పుట్టి పరస్పర మేచి ధీకొనన్
 బృథులరవంబుతో మోటుపు రేగి కనుల్ మిటుమిట్లుగొల్పుఁగాఁ
 బృథివిమహీధన్రండు తనయెక్కినగుఱ్ఱముతోడ నిల్పుచున్-

అసపుల దొంగి యందందు నాజని బడ్డ
 నిలునెత్తుపీర్గుగుట్టలను జూచి
 ముఖ్యులెల్లరుఁ గూలిపోయిరి పోయి రన్
 దివులు గొల్పు నులిపుల్ నెవికివచ్చి
 అనినిఁ గాల్వలు గట్టి దొణదొణబ్రవహించు
 నెట్టనినెత్తురు తేర్లు గాంచి
 “ఏమి పాముకొన నీభీమమార్గణహోమ?”
 మను పుచ్చ నెమ్మనమ్మునకుఁ దోచి

అశ్వమును డిగ్గి తలఁపుల కొద లొగ్గి
 యేమి పాల్వొక కదల కాన్మపవరుండు
 శాంతి రూపెత్తిన నృహరి స్వామివోలె
 కలహభూమి నిల్చిన చోట నిలిచి యుండె

77

మ్రుందిన యోధులగుఁజిచి మాటికి రేగులలంపు టగ్నికీ
 డెందము కంది యుద్ధమున డీల్పడి యుండినఁ గ్రూరశాత్రువుల్
 సుందరుఁడంచుమిన్నకయె చూచుచునుందురె? నెమ్మిత్తేడుకం
 టం దడి పెట్టుకొన్న నెచటన్ దయపుట్టునె వేటకాండ్రకున్?

ఒక్కఁడు చేష్టదక్కి యట నుండుట యారసి యొక్కపెట్టునన్
 రక్కసి విచ్చుగత్తుల నరాతిబలంబులు చుట్టుముట్టఁగా
 నుక్కరి నట్టులై పృథివియోదుఁడు వాఁకిఁ జిక్కె నక్కటా!
 చిక్కని రాహుదంష్ట్రలకుఁ జిక్కిన యక్కమలాపు కై వడిన్ 79

అవల నిమిషంబుక్రితము హైందవుల వలచి
ఖానుల కవోష్ణరుధిరంబుఁ గరగఁ త్రావి
తినిరి ఖానుల వలచి హైందవుల విడిచె
నెంతటి కిలాడి! శలపులవెంతలాడి! 80

చెట్టులోనిచేవ జీవమ్ముపోకడ
నీళ్ళలోనిజాడ నెలఁతులమది
గెలుపురంగసాని వలపులు తలఁపులు
తెలియ నలవియానె నలువకైన? 81

అక్కడనంబు మున్నిసుల దై శవపుంజెడుశాలు లెత్త నే
ఘొక్కఁడు నక్క మండుటకు నోర్చి కొకించుక కాల్చదల్చినన్
గ్రక్కన వచ్చి మూగినవి కాకులు గ్రద్దలు పెద్దబోరువల్
నక్కలుతోడెఱువల్ శవములన్ దినఁ గుంపులుగుంపులై తమిన్.

పటపట పుట్టెలఁ బగలిచి మెదడుల
నెమకుచున్నవి సృగాలములగములు
వెలివడ్డ ప్రేవులఁ బాలుసు చిదపలకై
తాఁచున్నయవి గృధములగుములు
మూల్గులుగార నెమ్ముకలను గరకర
గముకుచున్నయవి వృకమూలగములు
ఒలికి పేర్కొనిన నెత్తులఁ బొడిచిపొడిచి
కమాచుచున్నయవి కాకమూలగుములు

ఎఱ్ఱమట్టిచిప్పలును జల్లెచట వచట
పగిలిపడియున్న కుమ్మరావమ్ముపగిదిః
బ్రుఱ్ఱెలును న్నెత్తుకండ లెమ్ముకలతోడ
సమరభూస్థలి మివ్రలహేయముగ నుండె.

83

లబ్ధానేక సుధీ సభాస్తుతి నృపాలాస్థానసత్కార ! యా
రబ్ధాంధ్రాభ్యుదయోత్పత్తివ్యపథ ! గీరా ణాంధ్రభాషా సుధా
శబ్దార్థాధిప ! సద్విచుర్నన కళేక్షా ! విశ నాథావ్యవా
యాబ్ధిప్రోజ్వలసోమ ! దీనజన రక్షాకాం కల్పద్రుమా !

84

వరలక్ష్మీ త్రిశతీశత
క రచయితా ! రచితి బహుళ కావ్యపరిచయా !
విరచిత సహస్ర మధ్యా
క్రూర పద్యేశా విమర్శకబుధదినేశా !

85

శోటకవృత్తము.

అసమాన వివేక దయా హృదయా !
రసకావ్యధురీణ ! మరందవచః
ప్రసరప్రవరా ! రఘురామనుతా !
వసుధామర పావన వంశశతీ !

86

ఇది బీర్నిడివంశ సంజాత సంతోష మోషికవి తనూభవ
ప్రసన్నకవి ప్రణీతంబయిన పృథ్వీభాగవత
ప్రబంధంబునందు రణసంభము.

పుష్పిబాగవతము

(నిర్యాణస్కంధము)

రామదేవ పాదాశ్రితః
భోరుహ రనబంభరవర! పూర్వా పూర్వో
దార సుఖా రచనోద్య
దారిశంకర శిఖర! సుకవితాకారా!

అయాపోరుల పృథ్విభూవిభున కాయాష్టన్ ధవుం డేడు ప
ర్యాయంబుల్ వెయిచిక్కిపోయి యిపు డారాజన్యః డేకితిన్
నూయావాగురః బడ్డ వాని వధియింప బూనుకొన్నాడిసీ!
న్యాయంబుండు నె యన్యరాజ్యరమత్పష్టానత్వరవ్యక్తికిన్!

“కనుగ్రుడ్లన్ బెకలింతుమా! కరకరన్ గంఠంబునన్ గోతుమా!
పురుకన్ లేపి వధింతుమా? నరనరమ్ముల్ పీకి బాధింతుమా?
తనువు ముక్తులు సేతుమా? నడిమికాద్యంతంబుగా జీటుమా!
యని తోరుమ్ములు పృథ్విభూవిభుని సంహరింపనైయుండినన్. 2

వసుధాభంబులు దదరిల్లగ భయధ్వానంబు ధామ్మంచున
కనుతో నీపుల బెల్లునన్ జటచియ క్రౌర్యంబునాకట్టుచొన్
డేసగన్ మాన్పడిపోయి రెల్ల రట నట్టే; రత్న గర్భోర్విన్
దెసనేదె వ విశేషమున్నదో! యరాతిశ్రేణి కల్లరమా?

అనుతాపంబున నొక్క కోమల రుతిం బచ్చొట్టి కేచుంచుచున్
 ఊణముల్ హెచ్చుకొలంది హెచ్చుచు బీకక్వాణంబుగావల్లకి
 ధ్వనిగా వీనులజొచ్చి ముగ్ధమురళీధ్వానంబుగా గుండెకున్
 జని యందుండి శిరస్సు కెక్కి తనరెన్ గాంధర్వసంగీతమై 4

ద్రాక్షాస్వాదపుమైకమున్ గొలుపుగీతాలాపకంతాన రు
 ద్రాక్షల్ సాం పెసలార దేహమునఁ గూర్చాసంబు 'లుంగ్' ప్రథల్
 సాక్షాత్కారము సేయ హస్తమున భిక్షాపాత్రికన్ బట్టుచున్
 జతుఃపర్వముచేసె నొక్కఁడు తురుష్క శ్రేణికిన్ ఘోరికిన్.

'అహ్లాకి దయయైతొ మేరె ఉరుదయ్యక్ సాఫ్ జపా సాఫ్ జపా
 అహ్లాహో బినబిహ్లా' యం చతఁడు నాట్యంబాడుచున్ బాద న
 'హ్లాహ్లా'యం చటనున్న యెల్లడున్ నాట్యంబాడుచున్ బాడి రా
 ప్రాహ్లాదుండు హరిన్ భజింప హరినేవల్ సేయు వై త్యుల్ బలెన్ 5

పసరంబుల్ దరియాచి సొక్కు పసిపాపల్ సొక్కి విదిగింతు రా
 విననాగుల్ పడగెత్తి యాడు శృమలన్ బిటెడ్చు స్నాంతంబు సంత
 తనమందున్ గద గాన మొక్క టన? యింకన్ గాననాట్యంబు లే
 క సమాసం బగుచో దదర్థమును వ్యాఖ్యానింపఁగా శక్యమే? 7

కాబోల్ దా నల ఢిల్లి పట్టపుకవిడ్లజ్యుండు చాంద్భట్ట వే
 కాబూల్ భిక్షుక వేషమే వడుపునన్ గై సేసికొన్నాడొ "జీ!
 మైబో ల్లం సెహబాసుబాత్ అముకుకూర్మాయింఞి నేచాప్ కళా
 మేశాత్ రుస్తుముహ్మ దెఖోఉసికి బాజ్లోదస్ దెఖోబా! దెఖో!"

అను చాసత్కవి పృథ్వీరాజుశరవిద్యాకౌశలంబున్ గనుం
గొవి హర్షింపను మూఁగచానికరణిన్ ఘోరీకి చేసె గలఁ
బొనరింపన్ వెలయింపనాజ్ఞ నిడెనాభూమిశుఁడోయంచుదత్
క్షణమే; యెవ్వరి నాశ పెట్టవు కాళాసందర్భ గామోదముల్?

ఒగి భాషింపఁగ “ఉర్దు” రాక యరిగా నూహింపఁగానీక యా
నిగమాచార్యుఁడు భారతీయరఘుగాండీవ్యస్త్రగాథల్ విచి
త్రగతిన్ సంజ్ఞలతోనె తెల్పుచు సభాస్థానంబుఁ బడించెఁ ది
య్యగ; కారే కవితాకళాద్యులుచితవ్యాపారపారాయణుల్?

అనూత్నాగతుఁ జిత్రసంజ్ఞలకు హర్షావేశుఁడై పాదుషా
యానన్ జేసెనా! లేదా! బాణసభ సేయన్ సైనికుల్ చెంతిఁ
దానంబందు మనోజ్ఞ భూమికను సంసాపించి రొక్కింతలో
క్షమా నాథుల్ దలపెట్టుకొన్న వడి నేకార్యంబు గాకుండెడికి?

శిలలన్ గట్టిన యాచునోన్నతకళాసింహాసనంబందు రా
డ్వలవిధ్వంసి వసించియుండ నిరుత్సాహ్ గుచ్చుటోపీల ముం
త్రులు సామంతులు సైన్యసంతతులుపం త్తుల్ దీరికూర్చుండ మె
ప్పులకుష్పసభయొప్పె వేల్పులసభాభూమివిడంబించుచున్.

సరిగా ఘోరికిఁ గంటికపైదుటగా చాంద్భట్టు పెంబెట్టుగా
వరుసన్ సప్తఘటంబులన్ నిలిపి శుంభద్వేళరా! శంబరా
హర! కుంభ్యుద్ధర! కుంభినిరసవిహారా! కానరా! యంచు నా
యరిదై త్యేశనృసింహు నాగమమనభర్మింపుచున్నంతలో

ఈడుజోడును లేనియంతఃసృపాలేంద్రుండు నాడయ్యయో!
 “బేడిలంబడి తేడొకండు సభకు బిల్పింప విచ్చేయు చు
 న్నాడల్లన, బువ్వలమ్మిన పురాణ గట్టలే మబ్రహ్మా?
 ఓడల్ బండ్లగు బండ్లు నోడ లగుపొ మ్మొలిక విధిప్రేరణ

ఒక భూమిశ్వరు డాలి నమ్మకొని రుద్రోర్విస్థలిన్ గానె, వే
 తొక డశ్వంబుల వెట్టిచేసె, మతొకండు గ్రాటపుల్పపై నిం,
 కొక డజ్ఞాతమునక దపించె, నొకరుండుకుకగద గూలె, నే
 యెకిని డియిల హాయిగా బ్రతికిపోయెవానిచెయ్ములక?

భరతక్షత్రియ తేజమెంతటి యశఃప్రజ్ఞాన్వితంబై నదో!
 శరవిద్య బ్రకటింపవచ్చు పృథివీహృద్య ర్థ కందున్నయె
 ల్ల రయత్నంబుగ లేచి తొల్లిటిపగక లక్షింపకే నమ్ములై
 కరముల్ మోడిచినారు డాచినను డాగంబోవు జాత్యున్నతుల్?

అబులేతెంచునృపు ఘోరనటకుం డల్లంతగొంపోయి య
 చ్చటికుంభాలకు సూతిగానిలిపి చేసంకెళ్ళచేసింది మీఁ
 దటపుటంబున రెండుకన్నులకు గంతల్ గట్టి పృథ్వీశుడా
 ఘటపంక్తి దెగవేయ జాపమునొసంగక సంజ్ఞ గావించినన్.

భటులాసంజ్ఞ నెఱింగి తేనికి ధనుర్పాణంబులెన్నింటినె
 న్నిటినో! యిచ్చుచునుండ నానృపుడు వేనిన్ దీసికోకుండి యా
 దటస్వాస్త్రాదులనిచ్చినక బడసె బూతంబై నవేగాక యెం
 తటియూపద్దశ నైన నన్యముల నటంబోరు ధీరోత్తముల్. 18

“భరతక్షాతలి నాశ్రితావళికి కల్పక్షాజసంరక్షణం
బరుతావారికి భూరిఘోరమరణంబం చెప్పుదున్ లోకముల్
గుఱుతింపన్ బ్రకటింపనై కృపను నాలోశ క్తులకారేపి యీ
శరచాపంబుల నందజేసిన కవీశస్వామి కాత్మాంజలుల్. 19

కలుముల్ జృంభిల శౌర్యకీర్తులువెలుంగన్ రత్నగర్భాఖ్యయై
నలువన్ మింగివెలార్చు సత్కీశల విజ్ఞానంబుతోనొప్పుచున్
నలసంజేవియు నై కమత్యమను గానంబోని హిందూర్వి కే
బలియైపోవుటయే శుభం జనుచు సంభావించు నిప్పట్టునన్. 20

అనిలోఁగూలిన సోదరప్రజలరక్తార్ద్రావనిన్ జూపి, క్ష
గొనలకానీరమునింపి, గుండ్డియలలోఁగ్రొక్కరముల్ గొల్పిపా
పనృపాలత్వపుభ్రాంతులన్ డులిపి సద్వైరాగ్యముల్ జొన్నియే
నినదంబో! ననురమ్మరమ్మనుచునుండెన్ మార్తునీపాత్రమున్.

ప్రభులెవ్వారలు? ఎవ్వరాప్రజలు? చంద్రార్కానలాంబో నిధుల్
విభవప్రేమల నేక తిత్వమున జీవింపించి పోషించు నీ
యథిరా ^{త్వ} ^{నీ} దగునెయ్యావ్యత్యాసముల్? కారె యీ
యుథయుల్ దేవునిముద్దుసంతు? శుభమే యుగ్రహవోద్యోగముల్?

ఈతూఁపుల్ ననుజేరి శౌర్యమును రేకెత్తించుచున్ హింసపై
రోతల్ పుట్టిననాకు మాతృసమరపోతాహముల్ గొల్పెడిన్
జేతంబూని త్యజింపనేమిటకి దుర్నితుల్ నశింపై యహిం
సాతత్వంబు జగంబులేలి తనియింపక వీని సంధించెదన్. 23

అని ఢిల్లీ ధరణీధవుండు నిజనిర్యాణంబునున్ గూర్చి జ్ఞా
ధ్వనిగావించుచు నాలపింప “నపు! నీతిడుంన్ మహాగాయకుం”
డని యంచెల్లరు మోదమంచుచు శిరంబాడించి రేగాని మా
రణవృత్తాంతముగానైరి విషమూప్రాజ్ఞుల్ సుమీ! తన్మయుల్

“క్షీతినాథేశ్వర! వాలిజంపుటకు ముక్తశ్రీరామచంద్రప్రభుం
డతులప్రాధిను, దాశ్యనేడిటినోకే యస్త్రంబున గొట్టె నా
కతిగానీవును నస్త్రాండముల కేకాస్తుండవై పాదుమా
కుతకంబార్చి భవన్మహత్వమున కుక్కులంగోటలం గట్టుమా!

రవియస్తాంబుధిఁ గుంకనుండే, దిమిరవ్రాతంబు సర్వావనిన్
రవిక్రంకన్ గబళింపఁబొంచె నిశితోగ్రాస్త్రాయుదోపేతిమృ
త్యువు సేయాదల నాడుచున్నది నృపాలోత్తంస! నీవీరభా
గవతింబీవిలువేటుతోడ ముగియంగా వచ్చు నంచెంచెదన్.

నేలాలించితి నీరినింతదనుకన్ శ్రీభారతీయాస్త్రవి
ద్యాలావణ్య మహాద్భుతప్రతిభ నీయండం బ్రదర్శింప న
న్నేలీలన్ దనియింపఁజేసెదవా! యేదీచూపు న్నిప్రాడిమం?
బాలస్యాదమృతిం విషమృగు గదయ్యా! రాజకంఠీరనా! 27

అనిచాంద్భట్టు విచిత్రవైఖరి మహాహ్లాదంబుతో భాండరా
జుని సస్త్రస్వరముల్ సెలంగ మొరపించెన్ తేడు గుర్తించి ని
కృణపుంజాయనె దృష్టినుంచి చెవిదాకన్ నారి సారించు చొ
య్యన నాకుంచితదేహుడైడిచె దివ్యాస్త్రంబుబోపెట్టంగన్.

ధీన్ భూధపు సంబుప్రేటునకు చిట్టిట్టిట్టునన్ వయ్యలై
డులైన్ భూస్థలిమిఁదికాఘటములేడున్ ఘోరిశీర్షంబు; న
ల్లల్లారావముమిన్నుముట్టె వెస నాయూష్ణన్ బలం బీటెలుం
బలెంబుల్ గొనిపృథ్విపుంగదిసె“మార్కా”రంచునొక్కుమ్మడిన్

దాయల్ దాయకమున్నెస్వాత్తములహృత్స్థానంబునన్ గ్రుమ్ముకొం
చాయాసంబున నెత్తురుల్ వెడల సాయంకాల రక్తారుణ
చ్చాయాసంధ్యలఁ గుంకిపోయెడి సరోజాప్రక్రియన్ జెతఁపు
ద్వీయోపావతి క్రుంకిపోయె నిమయాధీనుల్ గదాసర్వజన్ ? 30

పృథివీగోళము గిట్టునన్ దిరిగెఁ గంపించెన్ గిరుల్, రాలెద్యో
వధమధ్యంబుననుండిరిక్కజత, భాస్వతుండుసీలాంబుద
శ్లథతీక్షణప్రభుఁడయ్యె. వాయువులుసంస్తభించెస్వాత్తంబులన్
బృథివీరాజు కథావశేషుఁడగు నవ్వేశన్ విషాదంబుగన్. 31

స్ఫటికస్వచ్ఛతహైందవ ప్రణయదాంపత్యానుబంధంబుగా
నిట పృథ్వీసృపుఁడెప్పుడాయువుల నిట్టింకించుకొన్నాఁడొ!య
చ్చట సంయుక్తయు నప్పుడే చెలులపజన్ సెజ్జలోనున్న దు
న్నటుజీవంబెడబాసెభాస్వరుఁడుక్రుంకన్ గ్రుంకదేచాయయున్?

మేఘమును విడనాడునే మెఱపుదీవె?

చంద్రు నెడబాయజాలునె చంద్రకాంతి?

విరినివిడి పిసాళించునే పరిమళంబు?

పతి గతించినచో వీర పత్నిమనునె?

హరి! హరి యంచ యోధుఁడొక్కఁడా పృథివీపతిరక్తపుంగళే
 బరమును లేవనెత్తి పెరివారికిఁ గన్నడకుండ నెట్టులో
 తురగము మీఁదఁ బెట్టుకొనితోడనెయంతిపురముఁ జేరెద
 త్తరుణులుభర్తృభీకరవధాకులతంబడినూలిపోవఁగన్ 34

ఆవిభురక్తసిక్తతను వారసి యారసవీరనారుల
 యో! విధియంచు దుఃఖమెదనూనినగాద్దదికస్వరముఁతోఁ
 గావని కేకనైచి తడికంట గుభిల్లునఁ గూలిరింట్లతోఁ
 దావులుదప్పి యుండులకు ధారణిఁ గూలెడి తీవెలంబలెన్.

ధీర లగుటఁ గాఁబోలు నావీరనారు
 లద్దరణిపు మృతికి హృదయములు వగిలి
 పైకుబికివచ్చు సంతత బాష్పయురుల,
 ద్రుళ్ళి పడసిక లోలోనఁ గ్రుక్కుకొనుచు. 36

ఈ సంయుక్త మహాపతివ్రతచుఁడీ పృథ్వీధరితీధపుం
 డాసంగ్రామములోన నెట్టి సమయంబందాయువు? వాసెనో!
 యీసాధ్వీమణియిందునాసమయమందేయాయువులేవాసె నేఁ
 డీసాభాగ్యపుంజాపులేలో! యరుదయ్యెన్ బూతహిందూర్వరన్.

అగుపించుటయెలేదు విగతజీవుల పున
 జ్జీవింపఁ జేయు సంజీవకరణి
 కనుపించుటయెలేదు కామ యానంబున
 కుపకరించెడి దివ్యయోగవిద్య

అగుపట్టుటయెలేదు తగి నట్టు లమరుల
మన్ననల్ గొనుమహామంత్రశక్తి
కనుపట్టుటయెలేదు ఘన మహత్వములైన
దూరశ్రవణమునుదూరదృష్టి

సతత మోర్వని కాలకుత్సితుని చేతఁ
గబళితములైన భారత ఘనత లెన్నో!
ద్విరదిమింగి వెల్కొనిన వెలగపండ్లు
కరణిఁ దోచెడు నిపుడుత్త గాధ లగుచు.

38

అద్భుతంబైన మహిమల ననుపమముగ
భరత ధాత్రిని సృజించి పద్మభవుఁడు
మరల దరిగించు చున్నాఁడు మాన్వగలమెః
కంచెయే చేను మేసినఁ గలదె దిక్కు?

39

రాణికై యేడ్చు చుండంగ రాజు కొఱకు
నడలగావచ్చె మన కీఁ కేమనగ వచ్చు?
నీటి చాలులఁ బడివచ్చు నీళ్ళ పగిది
నాపదలవెంట నాపద లరుగు దెంచు.

40

నిండుగ మునిగిన జలియే
యుండదు కూర్చుండిన ఫలముండదు లెండి!
రండి! రాక్షసి నిష్పల
గుండమునఁబడి వడిఁ జేరు కొంద మటంచున్

41

చితి పేర్పించుకొని ధరా
 పతి సతి శవములఁ జితినిడి భగవతి! జయ పా
 ర్వతి! శాంభవీ! యనుచు న
 య్యతివగుమియు నందుదుమికి హతమయ్యెఁ గటా!

బుగబుగ మని పొగ లెగయఁగ
 ధగధగ మండుకొనుచుఁ జితి తత్పతుల నొగిన్
 దెగ తిగుచుకొనియె గుణులగు
 మగువ లనిన మక్కువేము! మంటలకై నన్!

వారి బంగారు తనువుల వారి హృదయ
 తాపముల లెస్స తిన్న కతమునఁ గాక
 యున్నచో వహి కెక్కడి నుండి వచ్చె
 నంతచక్కని కెంజాయ? అంతటిసెగ!

44

దినరాజు దివి నుండఁగనె ఢిల్లీ పురమునఁ

జీకట్లు చయ్యనఁ బ్రాకిపోయె

జ్వలియించుచునె వీరపత్నీమనః ప్రణ

యజ్యోతి గప్సన నాటిపోయె

వాసించుచునె రాచవారి పువ్వులతోట

మాటలో మలమల మాడిపోయె

సంతసించుచునె రాజాంతఃపురము దుఃఖ

వనధిని బోరున మునిగిపోయె

అయ్యో! యెంతలో నెంత మార్పయ్యెట్లీ
నగరమెల్ల ను నొక్కభూనాథుకతన
ఎప్పుడేవేళ కేయది యెట్టులగునో!
యెటుఁగజాలిన మహాసీయు లెవరుజగతి?

45

అంతమహమ్మదీయులు రయంబున ఢిల్లీనిమట్టగించి యం
తంతకు దేశమంత గొనునాశలతో జయచంద్ర మాకువం
శాంతకమైననీచెలిమి యక్కఱలే దనుచున్ గనోజి భూ
కాంతుని గూలుపన్ దొలుతగాఁ గబురంపిరి ఖడ్గపాణులై . 46

అవసీపాలకులెల్ల నీకపటమంత్రాంగంబునన్ బోరి మృ
త్యువుపాలై నశియించిపోయిరి కులద్రోహీ! కనోజీమహీ
ధవ! ఛీ! నీమొగమింకఁజూడ నను చందంబొప్పగా లోకబాం
ధవుడస్తాద్రికిఁ జేనెనంబరమునన్ ద్వాంతచ్ఛబల్ గ్రమ్మఁగన్

ఒకసేన నొకసేన యొడచితాకినభంగి

నొక మబ్బు నొక్కమబ్బాడిచితాకి

ఒకకత్తి నొకకత్తి యొరయగాఁగల్గు ఘ

ర రములుంబోలె బెల్లుఱుము లుటిమి

వలపించి కులికిన గెలుపుఁజేడయ సుమా

లపుజూపు లనఁ దట్టితలు మెఱసి

అసిఘాతములకుఁ గంగిసఁబడ్డ రుధిరధా

రలయట్లు కుంభవర్షంబు గురిసి

ఉఱిమి మెఱసి కురియుటకునిరువులై న
కారణమ్మున గగన రంగస్థలాన
నాఁడుజరిగిన ప్రళయసంగ్రామదృశ్య
మును బ్రదర్శించినవి కాఱు మొయిలుగములు

పోరిలో రాసుతులఁ గోలుపోయి యంటుఁ
బడ్డ భారతాంబను శుచిపఱచిపోవ
నభ్రగంగయే దిగివచ్చినట్లు వెల్లు
వడరి యిలయెల్ల జలమయమై రహించె.

49

అభ్రగంగాదయాసహాయంబు కతన
భరతమాత యాశౌచంబుఁ బాపుకొనఁగ
దానమాడిన దొడ్డము తెదు వట్లు
పొరలిపాఱెడి యన్నీట మునిగి తేలె

50

ఉఱుముఱిమిన యప్పుడుగ్రుండై పృథివిరా
జరికి మీదఁబడిన ట్లులికిపడుచు
మెఱసినయపుడెల్ల మరణించిన తనూజ
మఱలవచ్చినయట్లు వెఱపుగొనుచు
వలిగాలిచినుకుతుంపరసోఁక పచ్చిపీ
న్దులఁదాఁకుచున్నట్లు గలఁతపడుచు
ధణధణ పడువర్షధారల కరులై త్తి
వచ్చుచున్నట్లెంచివణచుకొనుచు

ఆస్థులు తన్ను గెలువఁగా నరుగుదెంచు
చున్నవార్తకు జయచంద్రుడోడి వికలుఁ
డై తెలివిమాలిన స్వయంకృతాపరాధ
మునకుఁ దన్నుదా నిందించు కొనుచునుండె. 51

ఇటులుండఁగ నొకత్రుటిసే
పటి కత్తికి భరతమాత బాష్పకణంబుల్
చిటిలి పడఁగఁ దనకతిమునఁ
గటకటఁ బడుచున్నయటులఁ గని నట్లయ్యెన్. 52

తబ్బిబ్బు మాని మంచియు
సెబ్బర దెలియక మునుతనచేసిన పనికై
యబ్బిబ్బు గొఱకు కొను చతఁ
డబ్బాష్పముఖన్ దలంచి యార్జుం డగుచున్ 53

అలీ! భారతమాత! వైభవసమేతా! చింతిలంబోకు ని
న్నల్లాడించిన తత్ప్రతిక్రియకు నాకై నేను హింసించుకో
నుల్లాసంబగునా? యయో! మఱచినానుల్లాస మింకెట్లగున్
ధిన్ద్రోహుని పుట్టిరాడు మఱలన్ నీపుణ్యగర్భంబునన్. 54

నీచక్షేపపిశాచి పట్టి మనలన్ గట్టింపు చుండంగ నే
నాచాంచల్యతురుష్కుని బిలిచి నీయాదార్యసౌభాగ్యముల్
నాచేసేతులఁ గోలుపుచ్చితి నెదో! నవోన్నతివగోరి క
ట్టా! చల్లారినవెల్లయున్నతు లసూయావహిని దగ్ధంబులై 55

ఉన్నట్లుండిదురాయిఁబెట్టిచను రాజ్యోత్కర్షముగోరి నా
కన్నన్ శూరులె యెండతో! మునుపు లోకవ్యాకలాభీలులై
మన్నెపోవుటెఱింగియున్ బరమ దుర్మార్గ స్వభావుండనై
నిన్నీరీతికిఁదెచ్చినాఁడ మధువుల్ నేనేవియో! జుట్టనై! 56

జననీ! మేరువువై పునుండి యిటురా సన్నద్ధమైయున్న యె
ఱ్ఱని గాడ్పున్ గని వైడిపుప్పొడిదుమారంబంచుభావించి నా
యనుఁగున్ సేలువనొడ్డ నదిసుడిగాడ్పై సేలువున్ గొంచుపో
యి ననున్ లేపఁజరించె నాయుఁగుమునన్నే పట్టిభక్షింపఁగన్ 57

ఘనవిజ్ఞాన సురూప శౌర్యములకున్ గాణాచులై దివ్యకీ
ర్తిని జంద్రాతప మట్లుగాఁ బఱపు పుత్రీపుత్రులన్ గన్న భా
గ్యనిధానమ్మపు! దొడ్డతల్లివి! కులఘ్నగ్రామమూర్ధన్య న
న్ను నెటుల్ గాంచితివమ్మ! నీకడు పునీనోముల్ సిరుల్ రూపఱన్ !

దేశద్వసిని జ్ఞానహీనుఁడ కులద్వేషిన్ వినాశాత్మకా
వేశోద్రిక్తుఁడ నాత్మజాంతకుఁడ నావృత్తాంతమెల్లన్ జగ
ద్వైశాల్యంబున నింకుకొన్నది దురంతధ్వాంత సచ్చాయ సు
లేశంబైన భరింపలేవు నను తల్లీ! యిప్పు డిన్నాళ్ళటుల్. 59

దేశద్రోహము భీకరాఘమట ఏదేవుండు నాదోషమున్
నాశంబుంబొనరింపజాలఁడట జన్మతోణి కేపాతకం
బేతైలంబు భరంబుగొల్పడట ఈకృత్యంబుకంటె గటా!
దేశద్రోహ మదింత కిల్చిషమటే! దిక్కేదినాయునిక్కిన్?

నీశాంత్యున్నతు లన్నబట్ట శనినెంతేబట్టినన్ బట్టసి!
 క్షేత్రబ్రహ్మకు కన్నుగుట్టి శ్రమలోలిక బెట్టినన్ బెట్టసి!
 నాశంబుల్ పలువెంటవెంట వెనువెంటన్ బుట్టినన్ బుట్టసి!
 దేశద్రోహులు పుట్టనూడదు సవిత్రి! యెందు నెప్పట్టినన్. 61

సౌందర్యాతి వివేక సద్గుణ దయాసంయుక్త సంయుక్త నే
 నెందానందన నందుకోగలను? నాయొక్కట్ల కున్ గుందు నా
 యందం బాకళ యావచఃప్రతిభ యాయాదార్యవిజ్ఞానముల్
 డెందంబందిరువొందుచుండి ననునేడ్చుచున్ దివారాత్రిముల్.

నాపాపిష్ట నికృష్టచేష్టలకె యానాబిడ్డ సంయుక్త గూ
 పాపూర్వానుపమప్రభావిభవ దీపంబాతిపోయెన్ మహా
 కోపాటోప ఫలంబుగంటి మిగిలెన్ గోడొక్కటే యక్కటా!
 ఏవేలవత్తిన దేవదారులెటుతా? నేవిత్తు కాచెట్టపో! 63

అదియచ్చుబుగ దానితల్లిని ప్రభాఖ్యన్ జంపి యుద్భూతమై
 నది తల్లిన్ మఱిపింప నాసుతకు నిత్యం బమ్మనై యయ్యనై
 హృదిలోబెట్టుక పెంచి పెంచి తుద కేనేదాని భయించితిన్
 గద! నూతా! ననుబోలికూతుఁడిను కీనాశుండు లేడుర్వరన్

“పృథ్వీరా జనన్యర్థభూవిభుఁడుకాఁ డీభారతక్షాత్రిశుం
 భద్వీరత్వము రూపమైతి న మహాత్మాజాని శ్రీజానియున్
 పృథ్వీరా జన నర్థమున్నది కదా! విశ్వంభగుండంచు నే
 లాద్యైతంబిక నిందు? కావలయునా యద్దంబు ముంజేతికిన్?

మదనాగంబులచేతఁ దుత్తుమురుగా మట్టించి దట్టించినన్
గదలన్ గొట్టినఁ గత్తులన్ దటగినన్ బ్రహ్మదు నావంతయున్
వదలంబోని హరి స్తవప్రమదముల్ నన్నుంబ్రబోధించెడున్
వదలంగానివియే యగున్ గద? పరంధా మానురాగార్థముల్?

నీవుదానొకఁడౌత్రజాతి యొకఁడౌఁగింబుట్టరే? యిర్వర్క
శైవుండెవ్వఁడు వైష్ణవుండెవఁడు? సచ్చార్థ్యంబుతోనాతఁడే
నీవై యందఱు నొక్కఁకుండకుడుపు మెక్కంగసఖ్యంబుగన్
యావద్భారతముక్క కేతనపు చాయన్ నిల్వగొల్పిందుమా!

వెలగట్ట గొలపె ఁగాని మహిమన్ వెల్గొందు శ్రీవిష్ణులీ
లలు ప్రహ్లాదున క మైనటుల లీలాభ రకుంగావా! య
ట్టులె పృథ్వీశునిమే ధ నాకయినయట్టుల్ నీకుగావోపితా!
తలఁపన్ మాప్రణయైక్యముల్ పదపదార్థబ్రహ్మసమ్మేళనల్!

నీదేహంబునఁబుట్టి నీకువ్యధగా నీదాయనర్చించు ప్ర
హ్లాదన్ నన్నుఁజూపించి మద్విభనసౌఖ్యాకాంక్షివై తొంటి నీ
యోదాసీన్యము నీహిరణ్యకశిపువ్యాపారముల్ మాని స
మైదాంతంబగునాత్మ భాగవతమున్ బొల్పించిబుల్పించుమా!

అనుచున్ మాకథ నూత్నభాగవతవిఖ్యాతిన్ బ్రవర్తిల్లుగా
నను నామూర్ఖతనుండి త్రిప్పటకునై నాకూఁతు రానాఁడు చె
ప్పినయామొక్కొకమాటయొక్కొకకన ద్వేదోక్తియై యిప్పుడున్
ధ్వనియించున్ జెవిదోయిగింగురులువోపన్ గుండెలల్లాడఁగన్!

కోపావేశములూ శుభాశుభము కన్గొలేకయేబోయి నే
నీసాటుకొనితెచ్చికొంటి ననలేదే! నాడునాబిడ్డ “తం
ద్రీ! పోర్నస్త్రము పొందులాభ” మని నేనేమైన విన్నాడనా?
దీపంబుండొక కజ్జ-పెట్టుకొన నైతిక బుద్ధిమంతుండనై 71

జగమేలక గల శౌర్యశాలి పృథివీక్షాజ్ఞాని తానాజిలో,
ఒగరకజీల్చుచు జీల్చుచున్ నిలిచి నూన్పాటొందినాడేలక
ల్లగవచ్చుకరుధిరంబుగన్గొనినవెనక జ్ఞానవైరాగ్యముల్
దిగినకలోతును దిన్నగోదెరుచియున్ దేలున్ మహాజ్ఞానికిన్?

ప్రభు! డంచుక బ్రజలాదరించుకొనినన్ బాలింపనాగాని యా
రభటిన్ బోరుల వేర సాటి ప్రజనార్వక గుత్తుకల్గోయు తెం
తభయోత్పాతి పిశాచివాంఛ యది నాతిల్లి! యొకింతేని ముం
దు భవంబందున వద్దు! వద్దు! సమరోద్యోగంబు నావైకరికిన్!

ప్రభులెవ్వారలు? యెప్పురాప్రజలు? చంద్రాద్కానలాంబోనీదుల్
విభవప్రేమల నేకతత్వమున జీవించి పోషించు నీ
యఖిరామంబగునృప్తిలో, ఓగునె యావ్యత్యసముల్? కారెయీ
యుభయుల్ దేవుని మొద్దునంతు? శుభమేయగ్రాహ వోద్యోగముల్?

అయయో! యెందఱమాయికప్రజలు రాజ్యాశాపిశాచాతి ని
ర్దయశాతాయుధదంస్త్రిలక దగిలి యుద్ధక్షోణిలో నాశనం
బయిరో! సృష్టికేపుష్టియా పురుషశక్త్యైశ్వర్య మెంతెంత దు
ర్వ్యయమైపోయినదో! సతీజగతి రమ్యంబెంద పమ్మైనదో!

అనిలోఁజచ్చిన స్వర్గమా? యవల రంభాశ్లేష సరంభమా?
అనురాగంబు వివేకమున్న ననియేలా? గొప్పవృండావెన్నఁ గా
దని యేనేతిహా! దేబెరించు నును బ్రహ్మజ్ఞాని? జన్మోర్విక
న్ననుస్వర్గంబును చేసికొన్న సతికన్న రంభవేటున్నదే? 76

అరినాకున్ హరినాకుమారికకునై యాపృథ్వీపుండోప్పగా
సరవిన్ నేను హిరణ్యరాక్షసునిగా సంయుక్తప్రహ్లాదగా
జరిగెన్ భాగవతింబు నూత్నిముగ నాత్మజానిపైఁ గాని తా
నరసింహుండయి నన్ను జీల్చుకె చ నేన్ నాయంత్యమెట్లొకదే?

అరే! యెందుల కావిరుద్ధకృతసంహారంబు? శ్రీజానిచే
నరసింహాకృతినైన నన్యగతినైనన్ బుత్రిపార్శ్వముగా
మరినాకేకద? చావు రావలయునమ్మా! యట్లుగా కేడ నే
పరుడొ ఘోరికొ! లభ్యపడ్డదది దౌర్భాగ్యుండ నేనన్నిట్లన్

ఆపోరాటపు టుగ్రఘంఘు కనురాగాత్మీయ మిత్రాళి యన్
బ్రాపున్ గొమ్మలునాకులున్ దునిగిపోవన్ వ్రేళ్ళతోఁచెన్విమో
డైపృథ్వీస్థలిఁబడ్డపాదపమునే యైనాడ పాడైన నా
యీపృథ్వీరుహ మేనుకోగలుగునే యెన్నే వసంతాలకున్?

ఈభూమిన్ నరజీవితంబు మృదుహృత్పాత్ర తత్పాత్రలో
లోభక్రోధ మదాది షడ్గుణము లుల్లొలంబులై పవ్వ నం
దేభావంబును నిగ్గహించుకొన లేకే యుండినన్ దల్లి! ఛి
న్నాభిన్నంబయిపోవునీబ్రతుకుభాండంబాటునూర్వ మృత్యున్.

నరజన్మంబున కెత్తి శ్రేష్ఠమగు కన్యాకుబ్జ రాజ్యేంద్రిరా
వరనాథత్వ మొసంగి కంటికిని రెప్పంబోలె నన్నాపరా
త్పరుడీక్షించుచుఁగాచుటెండుకగునో! తత్సామిదాతృత్వపుం
బరమార్థంబు గ్రహించుకోనయితినంబా! యెప్పుడే ప్రొద్దులన్!

నరకంబే యొకటుండి యందు సరిగా నాకూర కృత్యాలకే
పరిణాంబులు శిక్షలే గలిగినన్ బాధింపఁగాఁ జాలనే
నరకంబున్ గిరకంబు? పెక్కుగతున్ నన్నేచఁగా జాలియుం
దురెఁమార్చొందురెయ్యమొందునుగిముందున్? గింకరుల్ గింకరుల్

అనిగో! రాతిరివానపోతల ప్రవాహంబాత్త నువ్వెత్తుగాఁ
గదలంబాటుచు స్వచ్ఛసుందర తరంగశ్రేణితో జాహ్నవీ
నది యుత్తుంగతరంగ గాదముల కంఠంబై త్తి నన్ బిల్చుచు
న్నదితిల్లి! ముగియింతునందు గడుహీనంబైన యీజన్మమున్

మేలొగావుత! నీకు సోదరులకున్; మిమ్మెపు డేక్షించుచున్
మీలోనున్న విభిన్న భావములు భస్మీభూతమాగాత! యీ
కాలంబందుచుత్క మాటుదయతో గంజాతుఁడదృష్టమై
శ్రీలోమన్ దయొడ్డుగాత! జనయిత్రీ! నేఁ బ్రయాణించెదన్

అనుచు నాజేడు పరువెత్తుకొనుచు బోయి
వడివడిం బాటు గంగాసప్తపతిలో గు
భిల్లునందూకె వాని గోపించు పగిది
బుడబుడధ్వని నన్నది బుడగ లుటిమె.

జలధరశ్రేణి యాడిన సమరనాటి
కకుఁ బ్రకృతికాంత యెత్తిన కప్పురంపు
బారతుల పల్కెరమ్ము నా నవఘళించి
భానుబింబంబు ప్రాగ్గిశఁ గానుపించె.

86

“తనభరియించు వ్యధాభరమునకు శి,
రిముమీఁది తుహినపర్వతముఁ జూపి
తనరాల్చు కన్నీటి ధారలకు వదనా
నఁగల గంగాసింధునదుల జూపి
తనలోనఁ జెదరిపోయిన గుండియకు నోర
గ రహించు వింధ్యభూధరముఁ జూపి
తనపడ్డ తలలోఁతు తలపోతలకుఁ జూట్టు
మొరయు చున్న లవణంబుధులఁ జూపి

హైందవావని యైకమత్యంబు కొఱకుఁ
గన్నకొడుకుల కెల్లనుఁ గరముఁజూచి
యడుగు కొనుచున్న దిప్పుడు నరసినారె?
మీరు! మీరును! మీరును! మీరు! మీరు!” 87

అని జాత్రైక్యవిహీనఘోర రణ మండన్యాయపుఁ జాపు చ
చ్చిన యాభారత వీరరాట్మలములో శ్రీవిశ్వనాథానుకం
పను శేషించిన చిత్ర దేశమున సంచారించుచున్ జాతెసా
గె ననైక్యంబింకనుండ దయ్యపర వాగ్దేవీప్రబోధంబునన్! 88

పరుషాకీభ మదాంధ హృద్బిదుర భాస్వత్కీర్తి కంతీరవా !
హరినామస్మరిణాతతానుపమ భక్త్యైశ్వర్య సంక్రందనా!
వరకావ్యాజ్ఞ సుధా మరందరస దివ్యాస్వాదనేందిదిరా!
యురుకారుణ్యసుధీ! ప్రసన్న సుకవిత్వోత్సాహకావ్యేందిదిరా 89

వాచా చాతుర్య వరా!
ప్రాచీనాధునిక గద్యపద్యాది సుకవి
త్వాచార్య! దీనకఠిలో
కోచిత సహకారకార్య! యురుగుణవర్యా! 90

మదనవృత్తము.

విద్వత్కవీశ్వరి! సుధీవినుతాకరా! సం
పద్విశ్వనాథ కులదివ్య విభూషణా! శ
శ్వద్విష్ణుదేవ సుయశో భజనాన్వితో దం
చద్వాక్సుధామృతిరురీ! జయధీవిహానీ! 91

ఇది బీర్షిడివంశసంజాతి సంతోషమోషేకవితనూభవ
ప్రసన్న కవి ప్రణీతంబయిన పృథ్వీభాగవత
ప్రబంధంబునందు నిర్యాణసంధముతో
సర్వము సమాప్తము.

శార్వాణి పెన్, నరసరావుపేట.